

תולדות כפר מנחם

חלק ראשון

עשור ראשון

עורך: מתתיהו (מתס) שור

תוכן העניינים

3	..... ח ל ק ר א ש ו ן - עשור ראשון - שנים 1941-1932
3	..... הקדמה: גרודנה כמשל
5	..... פרק ראשון: שנת 1932, מרחביה, פתח-תקוה
10	..... פרק שני: שנת 1933, פתח-תקוה, ראשית הדר
12	..... פרק שלישי: שנת 1934, הדר, נולדה נירה, מגרש של 8 ד', פזמוני מיירים
16	..... פרק רביעי: שנת 1935, נולד נחום, ומי ייתן השם לילד? מוסדות ראשונים
19	..... פרק חמישי: שנת 1936, בואו של הגרעין האמריקני
24	..... פרק שישי: שנת 1937, מאורעות בארץ, מאזן המשק, התנדבות דוד קרון
30	..... פרק שביעי: שנת 1938, המאבק להתיישבות
	..... פרק שמיני: שנת 1939, פרוץ המלחמה, עלייה לכפר מנחם, מגילת העלייה, הדר-כפר מנחם, התגייסות לביטחון,
35	..... חניטה, גדר הצפון, נחקה, חיים ד., אום-אל-טוף
56	..... פרק תשיעי: שנת 1940, מיומנו של ורדי, מאמרים, ביקור בן גוריון
	..... פרק עשירי: שנת 1941, דברי מאיר יערי, הילדים מגיעים לכפר מנחם, נולד הילד הראשון בכפר מנחם, נהרג ערבי,
65	..... סולחה, מקורות על כפר מנחם
76	..... פרק אחד עשרה: נספחים לשנים 1939 - 1941, מימיה הראשונים של כפר מנחם
85	..... נספח א': יומנו של דוד קרון
101	..... נספח ב': תוספות לפרקי הדר - כפר מנחם, תולדות קיבוץ עלייה אמריקני ב'
104	..... נספח ג': נספחים שונים השייכים לעשור הראשון לתולדותינו

ח ל ק ר א ש ו ן - עשור ראשון - שנים 1941-1932

הקדמה: גרודנה כמשל

בשנת 1930 מתארגן קיבוץ עלייה "כרית" בפולניה. באפריל 1932 הקבוצה הראשונה מעולי גרודנה עולה. 7 חברים, וכעבור 3 חודשים 8 חברים. 7 חברים וחברה אחת עזבו את העיר גרודנה, שהייתה אז בפולין (כיום בלורוסיה) ועלו לארץ-ישראל כ"תיירים" למכבייה הראשונה, שהתקיימה בתל אביב בפסח 1932.

השבעה הגיעו ארצה לחוף יפו בשתי קבוצות. הראשונה: אברהמ'ל ברוידא ז"ל, ברל מרקוביץ ז"ל וחיימקה הלפרין ז"ל הגיעה לחופי יפו ב-11.4.32. השנייה: מיירים ברעם, שמואל כספי (מונקה) ז"ל, מתתיהו שור (מתס) ומוטי וילין ז"ל הגיעה לחופי יפו ב-18.4.32, יומיים לפני פסח 1932. רחל'ה פלוטנייקוב (ברוידא, אשתו של אברהמ'ל) הגיעה ארצה ב-7.7.32, 3 חודשים יותר מאוחר, כשהיינו כבר גרעין במרחביה.

מדוע כתיירים? הארץ הייתה אז בשלטון המנדט הבריטי, שסגר אותה לעליית יהודים המונית ורק חילק סרטיפיקטים (אשרות כניסה) למעטים בלבד. עם זאת, ניתן היה להגיע ארצה כבעלי הון שהיו ברשותם לפחות 1,000 לירות שטרלינג. או כתייר למספר חודשים, לרגל אירוע מיוחד, בתשלום גבוה מאד.

אנחנו, בוגרי קן השומר הצעיר בגרודנה, שכל מאויינו וחלומותינו היו העלייה ארצה, חיכינו באי-סבלנות לכל פרצה שנבעה בחומת ההסגר. השבעה מגרודנה החליטו לנצל את הפרצה שנבעה לרגל אירוע המכביה הראשונה, וקיבלנו היתר כניסה לארץ לתקופה של 3 חודשים כתיירים בארץ הקודש. מובן מאליו, כעבור 3 חודשים לא חזרנו לפולין, ונשארנו בארץ באופן בלתי לגלי עד להקמת המדינה.

ה"שמונה" יצאו, כאמור, מגרודנה - עיר ואם בישראל - עיר גבול, שעברה מיד ליד: פולין, רוסיה, פולין, ושוב רוסיה, כיום בילו-רוסיה, עיר "יהודית" שמנתה למעלה מ-60 אלף תושבים, כמחציתם יהודים. עיר יהודית תוססת ומלאת חיים. מה לא היה בגרודנה היהודית? אמידים וקבצנים, בעלי תעשייה, בעלי מלאכה, רופאים, מהנדסים, עורכי דין, פקידים, רבנים, בחורי ישיבה (מהישיבה המפורסמת של שמעון שקופ), תלמידי גימנסיות שונות כולל "תרבות", וכמעט כל חברי תנועות הנוער הציוניות והלא ציוניות. הבולטת בהן והגדולה ביותר הייתה תנועת "השומר הצעיר". כשהקן בגרודנה מנה למעלה מ-130 חניכים, בכל הגילאים, עם הנהגת קן, וכן הנהגת גליל גרודנה באחריותה. יהודי גרודנה התפרנסו מכל הבא ליד, אך בעיקר ממסחר, מלאכה, שירותים, וכן היו פועלים שעבדו בבתי חרושת, כשהגדול ביניהם היה בית החרושת הגדול לסיגריות של שרשבסקי. גרודנה הייתה גם מרכז

לכל העיירות היהודיות מסביבה: לונה, וולפי, סקידל, לידה, וורנובה, סופוצקין, יזורי, סוקולקה, אוסטרין, איוויה, ועוד. חיים חברתיים וציבוריים היו בה ערים מאד. קהילה מאורגת למופת עם ועד קהילה שבו היו מיוצגות כל המפלגות היהודיות, הציונים, הבונד, המזרחי וכו', וביניהם שולקס, ראש הקהילה, ונח באס, נציג הציונים, אחת הדמויות היפות של יהדות גרודנה, שהיה גם ציר לקונגרס הציוני. הכל היה בגרודנה: תיאטרון יהודי, עיתון יומי יהודי, בית-ספר "תרבות" וגם סמינר למורים על ידו, קופת גמל (מעין בנק), בית חולים, בתי מדרש לעשרות, בית כנסת מפואר עם ארכיטקטורה מיוחדת במינה, הישיבה המפורסמת של הרב שקופ, שבחורי ישיבה נהרו אליה מכל האזור. כל סוגי עזרה הדדית ותמיכה בחלקי אוכלוסייה במצוקה מכל המינים. ספרייה גדולה, וכן בתי-ספר וגימנסיות ביידש, עברית ופולנית. ותנועות הנוער, ובראשן קן השומר הצעיר, בו התכנס מיטב הנוער היהודי. שאלו פעם עיתונאי ידוע מ"דבר", גרודזנסקי, איש גרודנה: מה זה סוציאליזם? תשובתו הייתה: סוציאליזם, זה גרודנה היהודית על העזרה ההדדית שלה, הסולידריות שלה ותרבותה העמוקה והעשירה.

לגרודנה היסטוריה עשירה ועתיקה המגיעה לכ-1,000 שנה. כתב שורות אלה ביקר עם בתו בגרודנה, ב-1993. העיר גדלה והתרחבה אולי פי חמישה ומוסדות רבים וחדשים הוקמו בה, ושלוש אוניברסיטאות. אך יהודים אין עוד. עברתי על יד הקן, שהיה הבית השני לכל אחד מאתנו, עתה נמצאת שם המשטרה הגרודנאית. עברתי ב-2 הגטאות שהיהודים היו כלואים בהם, ומשם הובלו להשמדה ושריפה בטרבלינקי ואשוויץ' ולא נשאר מיהדות גרודנה אלא חורבן ושממה. התהלכתי ברחובותיה שפעם המו ביהודים ובנוער יהודי ועיני הוזילו דמעות. כתבתי גרודנה כמשל. רציתי להקדיש לגרודנה את פתיחת הסיפור הזה, על קורות קיבוצנו, העיר ממנה יצאנו, ובה נשארנו רבים מהקן שלנו, אנשים שנשרפו יחד עם אחיהם היהודים באש המשרפות הנאציות. זו לא רק גרודנה, כך היו גם כל הערים והעיירות מהם באו מרבית החברים הותיקים שהקימו את קיבוצנו. כגרודנה, ומלווה, ווילנה וביאליסטוק, סופוצקין ולידה, ורשה ולודז', וכל יתר הערים והעיירות היהודיות שהמו מחיים יהודים תוססים ומלאי תרבות שורשית שהשתרעה על פני מאות בשנים, ובנוער חלוצי מפואר מכל תנועות הנוער הציוניות.

פרק ראשון: שנת 1932, מרחביה, פתח-תקוה

1932

שבעת הראשונים מגרודנה מגיעים לנמל יפו ומשם עוברים לתל אביב, ומשתכנים ברחוב יוחנן הסנדלר 26. והימים, ימי גאות בארץ. מתאוששים מימי השפל והדיכאון של מאורעות תרפ"ט והספר הלבן, שבא בעקבותיהם. נוער עברי החותר לחופי מולדת, תיירים למכביה, תיירים מטעם "תרבות" וכו'. והם מביאים אתם חזויות נעורים וחדויות יצירה. שמש וים כחול וזהב חולות של ארץ-ישראל... שכרון נעורים ושכרון מולדת... פסח ראשון לעולינו בארץ אבות. והלב גואה. בחוצות תל אביב רוקדים עד אור הבוקר. מעגל משתלב בתוך מעגל. קיבוץ גלויות. העולים החדשים מתקבלים בזרועות פתוחות, בלב פתוח וב... חדר פתוח, ללא שכר דירה (אז לא ידעו על דמי מפתח), ויהיה זכור לטוב בעל הבית ברחוב יוחנן הסנדלר 26, שאכסן את חברינו וטיפל בהם בסבר פנים ובמאור פנים.

בחוברת "ואלה תולדות", שהקיבוץ הוציא מ-1947 כשי לילדינו הראשונים שנסעו ללמוד בקיבוץ מעברות, כותב חיימקה ז"ל על הימים הראשונים: "סיימנו את פגישתנו. ישובים על מיטותינו (רהיטים אחרים לא היו). באולם המוארך ברחוב יוחנן הסנדלר 26 סיכמנו את החלטותינו, במה נופיע בפני מזכירות הקבה"א. מבחן קשה לפנינו. רוצים לפזרנו לתקופת מה בין שני משקים בעמק. עצם הרעיון להיפרד מדהים אותנו. אנו אוזרים כל כוחותינו. אנו מגיעים לעין שמר - מקום מושבה של מזכירות ההנהגה העליונה, וצבי לוריא. וכן לקיבוץ חדרה, מקום מנהלנו בקן (י. הורביץ). פעילות זו מלכדת אותנו עוד יותר ויותר... שמחתנו רבה. עם זאת החג (והימים ימי חוה"מ פסח תרצ"ב) אנו עוברים יחד למרחביה. לתקופה של שלושה חודשים - עד לגמר הקציר. השמחה רבה. כפולה ומכופלת. השם, והמקום... מרחביה שבעמק...

את ה-1 במאי הראשון בארץ אנו חוגגים בעין שמר. כאן החג בסגנון חדש, מתרונן חגיגי. בטורדנות עולות השוואות עם חג הפועלים הזה בפולין שנשטשו אותה זה עכשיו... מופלא... בסוף השבוע, ב-29 - לאפרייל, הגענו למרחביה. את פנינו מקבלים ברל ומונקה (שמואל כספי), שהגיעו לשם לפני יומיים. והנה שוב עגמומיות וצער. סכנת פילוגנו עודה קיימת. ואפילו ודאית. שלושה צריכים לעבור למזרע ושריד. דכדוך ושתיקה. אולם באותו ערב בוטלה ההחלטה. המשק החליט לא לגרום לפיזורנו הזמני. יש לציין שהחליטו בלי התערבותנו".

מרחביה (גם זה נכתב ע"י חיימקה ז"ל)

"על מרחביה והחיים בה. העמק פינה נהדרת. כולו מוקף בשרשרת הרים מסביב. לאן שלא תפנה ההרים ילווך. מלפנים ומאחור. מימין ומשמאל. את סדר הליווי ישנו חליפות. פעם יקדמוך הרי נצרת, ופעם ילווך מאחור. וכך

גם הרי גלבע, הכרמל, התבור הקרח, עם מנזריו וגבעת המורה. ההרים מרשימים... הרבה הסתכלתי בהם בימים הראשונים. לכל תקופה גוון משלה. בעלות השחר, בשעת השקיעה ובשעת הצהריים. פעם יעטפו עננים, פעם ישחקו בצללים ובאור השמש. ויש עומדים דומם עטופי צל. מרחביה עצמה, חצרות רבות של קיבוצים ראיתי, אך חצרה של מרחביה היפה שבהן. בנויה בצורת חית, בנייני אבן. ובטבורה בריכת מים. ליד הבתים גינות פרחים, שהדיירים מטפלים בהן במסירות בשעות שלאחר העבודה, וכל אלה יחד חובקים עצים רבים וחורשה. מרחוק טובלת מרחביה בתוך יער. שקט במרחביה. בכל העמק שקט. אזור עובדי האדמה. אין חיים סואנים. אין מוסדות תרבות ואמנות. אני שבע רצון שאנו נמצאים בה תקופה מסוימת. מלבד זיכרונות יפים שיישאר עמנו, תקופה זו מלמדת הרבה. בעיקר מתוך הסתכלות ומתוך מגע עם אנשים יוצאי גליציה, מהעלייה הרביעית וחבורה מהשלישית, לרוב אנשים סימפטיים, שכל מיני תלאות עברו עליהם. היחס אלינו כגרעין כחברה אוטונומית, טוב. בכלל היחסים הם עדינים. חיי חברה לא תוססים, האנשים שקועים ברובם בחיי המשפחה, ילדים והמשק. חדרי המשפחה יפים. ידיים מסורות מטפלות בהם. מעין מקדש מעט. הילד הוא העיקר והכל מסתובב סביבו. לא לראות את הילד יום אחד, הרי זה חסר רציני. לאחר העבודה, כמעט שלא מספיקים להתרחץ, והילד כבר בחיק ההורים ביום שבת, היום שבו הילדים נמצאים אצל ההורים, חדר האוכל הומה מרעש ושאונם. דומני שרוב התעניינותם מתרכזת ביצור הקטן. אנו נמצאים בין זרים, מבוגרים. זה גורם להתרכזותנו כחבורה. לאחר העבודה, בזמן הארוחות, נמצאים יחד. מטיילים, משוחחים, מתלוצצים. משפיעה גם התחושה שמסתכלים בנו. ואנו משתדלים ומופיעים יחדיו כחברה מלוכדת החיה יפה. המבחן של יכולתנו החברתית יהיה אז, כשנצטרך לדאוג לעצמנו ולהיות בחברה שלנו...

בזמן האחרון התחילה אצלנו תסיסה רצינית לגבי השאלות המתעוררות לעתידנו בארץ. על הפרק שאלת הגרעין. עלינו להופיע בפני הועה"פ ולהציג דרישותינו. קיימת אפשרות שהועה"פ יביא בחשבון את היומרות שלנו. אך זה תלוי במידת נכונותנו ללחום למימושן. מורגשת התעניינות בלתי רשמית מצד המזכירות לגבי התסיסות שבתוכנו ולגבי תביעותינו. הופעתנו בפני הועה"פ בעניין הגרעין קשורה לכל מיני דברים ביחס לקיבוץ בחו"ל, הקשרים, המשך, הדאגה להקמת קיבוץ 'כרית' כאן, או אם תהיה הזדמנות נוחה להצטרף לאחד הקיבוצים, ואז לנתק הקשרים עם חו"ל. השנייה היא לאן נפנה את פנינו, כשלא תהיה אפשרות להפוך לגרעין. בעניין זה קיימים שני כיוונים ברורים. אחד נוטה לקיבוץ ותיק (קרי עין החורש), השני: לקיבוץ צעיר בגילנו.

מרחביה, ימים ולילות, הם צירוף מילים נדוש מאד, אך הדברים פשוטים בתכלית. הימים הם לעבודה, לעתים להיכרות ראשונה עמה, להתמסרות כדי לבצעה היטב. העבודה שונה בהתאם לתקופות השנה: כיבוש, בציר, דילול תירס, מגדל החמצה, ואפילו "טעימה" של כתישת חצץ בפטישי יד, זכר לימים עברו... התעניינות בבעיות המשק והקיבוץ שוררת בכל, כדרכם של צעירים בארץ, הצופים לעתידם.

בשבתות עוברים את העמק בעגלה מקצה לקצה, בולשים ורואים והעין צמודה לעטרת ההרים המכתרים את העמק. צירופי עבר רחוק וקרוב, והווה חי ומתהווה באים ומתסיסים אותנו. הימים מוקדשים לעבודה, ולמנוחה הקצובה בלילות...

זמן מה לאחר סעודת הערב פורשת חבורתנו ומתכנסת בחורשה. הפרטי הופך לנחלת הכלל. ויכוחים. מגבשים את "חזוננו" המצומצם, ומתווכחים עד לשעות הקטנות. דנים בעניינים של הקיבוץ והגדוד בחו"ל, כאילו הם משתתפים בלתי נראים. פרשת יחסינו עם ההנה"ר קיבלה זה עתה את ביטוייה הסופי. קיבלנו אגרת ברכה חמה לקליטתנו במרחביה. הדילמה: גרעין או השלמה? צרכי התנועה בארץ, או הגשמת חלומנו, קיבוץ עצמאי, ואנו כגורם להחשת תור העלייה של קיבוצנו. זמן שהותנו במרחביה מתקרב והולך. שיחה עם מאיר יערי. הצעת הועה"פ לעבור לקיבוץ 'ליטא' בפתח-תקוה במגמה להתמזג אתו מעוררים חילוקי דעות בינינו. הסיכום הוא: ההכרעה תיפול בקיבוץ 'ליטא'. אנו עוזבים העמק, רווי חיבה לחברים ולמשק. נדמה כי לא נשכחם. חלפו הימים, גזו הלילות. ומה עם יומנו אנו?..."

חיימקה הלפרין (ז"ל)

מיירים ברעם, גם הוא אחד מהראשונים שהיו במרחביה, כותב בזיכרונותיו ב-10.6.95 על אותה תקופה של היות הראשונים במרחביה. עיקר הזיכרונות כלולים כבר ברשימתו של חיימקה ז"ל, פרט לכמה תוספות, כגון: "הקבוצה שלנו מנתה 7 חברים ורחל'ה ברוידא, שהגיעה מאוחר יותר, הייתה השמינית. היינו חלק של קיבוץ 'כרית' ו'הסברנו' בהומור שהשם הוא ראשי תיבות של 'כת רווקים יישארו תמיד'. כמו כן מספר מיירים שהטילו עליהם לשמור בכפר ילדים. 5 חודשים בלינו במרחביה, שם עשינו הכרה עם 'הפרימוסים'. כל אחד מאתנו גר יחד עם משפחה. שם רכשנו הידע למציאות ששימשה אותנו שנים מאוחר יותר. ממרחביה עברנו לקיבוץ ליטא בפתח-תקוה. התחילה תקופה חדשה בחיינו. יש להזכיר, שמתוך שבעת הראשונים, מתתיהו (מתס) שור, בהסכמת הקבוצה, לא היה במרחביה, אלא עבר לקיבוץ עין החורש, לפי הזמנתו של מנהלנו לשעבר, יעקב הורביץ, כדי להמשיך לעבוד בנגרות, אותה למד בבית-הספר למלאכה 'אורט' בגרודנה".

מיירים ברעם

כפי שמייירים כבר הזכיר לעיל, מתס נוסע לכמה שבועות להיות יחד עם אחיו אברהם ז"ל, שהיה המדריך שלנו בקן גרודנה, והחי בירושלים, ואשר קיבל אותנו בנמל יפו. לאחר מכן הוא עובר, כמוסכם, לקיבוץ השוה"צ בחדרה (להלן עין החורש), כדי להמשיך שם בהשתלמותו בנגרות שעוד החלה בגרודנה בבית"ס של "אורט". שם הוא מאומץ ע"י מדריכו לשעבר בקן גרודנה, יעקב הורביץ, שאף אכסן אותו כ"שלישי" בחדר המשפחה שלו. נגרות, מתס למד בחדרה מעט מאד. לא הייתה שם עבודה רבה עבורו. עם זאת הוא נאלץ להשתלב בכל העבודות של

הקיבוץ, שסבל רבות מחוסר עבודה. כיוון שכך, נאלץ לעבוד בעבודות ציבוריות שיזמה העירייה, ובעיקר ייבוש הביצה הגדולה במערב חדרה, שנקראה לאחר מכן נחל חפצי בה. פירוש הדבר, חפירת תעלה עמוקה לניקוז המים והעברתם לים. העבודה הזו הייתה בקבלנות, לפי מטר אדמה חפורה, והייתה קשה במיוחד. עבודה במקווש, באדמה קשה וכבדה, וחפירה באתים ארוכים וכבדים לשפיכת האדמה החפורה החוצה. בקושי אפשר היה להרוויח בעבודה זו בימים ההם 10-15 גרוש ליום. מתס נזכר שהוא כמעט "נשבר" בעבודה זו. היה חוזר יום-יום מהעבודה ישר למיטה, לנוח ולהתאושש. גם האוכל היה, כמובן, דל ובלתי מספיק. ספקות רבים עלו אז במוחו, היכול להחזיק מעמד לחיות בקיבוץ. אך ההכרה והמוסר השומרי גברו, כפי הנראה, על הכל. חיש מהר הוא השתלב בחיי הקיבוץ. בתקופה זו הוא והקיבוץ עברו מחדרה לוואדי חווארת שבצמק חפר, שנקרא אחר כך עין החורש. הוא השתלב יפה בהעברה הזו, מה גם שיכול היה לעבוד גם בנגרות. הוא השתתף בשיחות הקיבוץ ונזכר אפילו בוויכוחים של הימים ההם, גם בשטח הפוליטי, בוויכוח עם מפא"י, וגם בתחום הפנימי, בדיונים על חינוך, בזמן הקמת המוסד החינוכי המשותף במשמר העמק, וכן נזכר בערבים הנפלאים כשאנשי משמר העמק היו באים לחדרה, כמעט כל ערב, לריקודי ההורה הסוערת לתוך הלילה...

הקבוצה שלנו שהתה במרחביה חמישה חודשים (מ-29.4.32 ועד ל-14.9.32), כשהקבה"א החליט לשלוח אותנו לפתח-תקוה להיות שוב גרעין לקיבוץ "ליטא" שהתרכז שם. היו אלה ראשוני השומרים מליטא, הקיבוץ הליטאי הראשון של השומר הצעיר לאחר הפילוג מהחלק הלטבי-רוסי של השוה"צ, אשר הצטרף למפא"י ולתק"ם שבעתיד, בעיקר בקיבוץ אפיקים. כוונתו הראשונה של הקבה"א הייתה שנשלים את קיבוץ "ליטא". נוצרו יחסים מאד ידידותיים ואף לבביים בין הקבוצה שלנו ובין חברי הקיבוץ. עם בוא הקבוצה ממרחביה לפתח-תקוה, חוזר גם מתס מעין החורש לקבוצה. וחיינו כבר יחד כל הזמן. בפתח-תקוה עבדנו בעיקר בפרדסים בשכר נמוך - 15 גרוש ליום עבודה. פרדסני פתח-תקוה היו ידועים כמעדיפי עבודה ערבית זולה (8-10 גרוש ל"ע) וקראו להם "הבועזים". רק אצל פרדסנים בודדים הצלחנו לקבל עבודה בשכר של 15 גרוש ל"ע. העבודה הייתה קשה ביותר. עבודת טורייה בפתיחת בורות בפרדסים ותיקים או עבודת חריש בטוריה באדמה קשה (זה נקרא עבודת בכר), כשכולם היו הולכים בשורה וערבי בראשם, עבודה קשה ומתישה וכמעט בלתי נסבלת. כמה מאתנו הצליחו להשתלב בעבודת הבניין במושבה ומתס מצא גם עבודה בנגרות, הן בתוך המחנה בבניין המאפייה, והן במושבה אצל קבלן פרטי. תוכנית הקבה"א הייתה שנשלים את קיבוץ ליטא. ובהקשר זה נוצר אפילו שיר: הבחורות מ"ליטא" והבחורים מ"כרית". זה היה שם קבוצתנו, כשמו של קיבוץ העלייה שלנו בחו"ל, בהיותנו עוד באוסטשה בהכשרה, ושם ב-1931 החלטנו לקרוא לקיבוצנו בשם "כרית", אליו הצטרפו בוגרי הקנים גרודנה, ווילנה, ביאליסטוק, סופוצקין, יז'ורי, לידה, וורונובה, סקידל, אוגוסטוב, אוסטרין ועוד, ששאפו להקים קיבוץ שומרי עצמאי בארץ-ישראל. השתלבותנו בקיבוץ ליטא הייתה מלאה ומושלמת, ולנו היה חבל מאד לעזוב אותם, אך היה

לחץ של חברינו מחו"ל, שרצו רק קיבוץ עצמאי. כמו כן חל שינוי בצרכי הקבה"א. היה הכרח להשלים את קיבוץ בית זרע הותיק מגרמניה. הייתה שם קבוצה קטנה שלא יכלה להתקיים בלי תוספת אנשים, הם פנו לקבה"א לעזרה והוחלט להעביר את קיבוץ ליטא לעמק הירדן, להתאחד עם בית זרע, ואילו אותנו הוחלט לשלוח כחלוצים להקמת קיבוץ חדש למושבה קטנה בשרון, הנקראת הדר, לשם הגיעו ראשוני הקבוצה ב-4 לאפריל 1933. בינתיים הצטרפו אלינו עוד בפ"ת 3 חברים מחו"ל אשר הגיעו בדרכים שונות, דורקה, לובקה וחיים אברמוביץ. בפתח-תקוה עזב אותנו ברל מרקוביץ, אשר התחתן עם חברה מקיבוץ ליטא. והקבוצה מנתה אז 10 חברים שעברו להדר. לסיפור חיינו בקיבוץ ליטא בפתח-תקוה מן הראוי להוסיף אירוע מאד חשוב מאותם הימים, ימי 1932, שהרעיש את כל היישוב ואפיין גם את המתרחש בארץ כולה. כאמור חלק מחברינו השתלב בעבודות בניין אצל קבלן פרטי בפתח-תקוה. אגודת פועלי הבניין בפ"ת, שהייתה אגודה חזקה, הכריזה על שביתה להעלאת השכר הנמוך שהיה אז בבניין. קבלני פ"ת סירבו, וניסו לשבור השביתה. אנחנו הצבנו משמרות חברים סביב אתרי הבניין למען לא יבואו מפירי שביתה. המשטרה הבריטית הייתה, כמובן, לצד הקבלנים. אך לא רק הם. באותה תקופה זרמה גם לארץ עלייה של אנשי בית"ר הרביזיוניסטים והם החליטו להישמע לפקודת מנהיגם ז'בוטינסקי לשבור את ההסתדרות, בהתאם למאמר המפורסם שפרסם בעיתונות "יא ברעכך", היינו "כן לשבור", כשהכוונה הייתה, כמובן, להסתדרות בארץ. הללו סברו, שפתח-תקוה היא, כפי הנראה, נקודת תורפה, והם התנדבו להיות שוברי השביתה, ואף שכרו "שכירי-חרב" כורדים מירושלים כדי לעבוד יחד אתם במקום השובתים. אנחנו עמדנו במשמרות ולא נתנו למפרי השביתה לגשת למקומות העבודה. באחד העימותים בינינו לביניהם שלף אחד הכורדים סכין ותקע אותו במיירים חברנו, אשר נפל מתבוסס בדמו. הובלנו אותו חיש מהר לבית החולים הדסה בתל אביב, וכפסע היה בינו ובין המוות. הסכין שחזרה נעצרה כמילימטר מן הלב. מיירים ניצל לאחר טיפול של חודשים רבים והוא נמצא עמנו עד היום הזה, כשעל חזהו צלקת גדולה מאז. בראש בריוני בית"ר עמד אז סטבסקי הידוע, מי שהיה חשוד ברצח ארלוזורוב, ואשר נהרג באירוע "אלטלנה" במלחמת העצמאות.

"בלב שבור" עזבנו את פתח-תקוה. חלק מחברינו התקשרו גם ברגשי אהבה לחברות ליטא, וכאמור אף "איבדנו" חבר אחד, ברל מרקוביץ, שנקרא כעבור זמן "כוכבי" והיה פקיד גבוה בממשלת ישראל, ראש שירותי התעסוקה. ברל ז"ל נפטר לפני שנים מספר.

פרק שני: שנת 1933, פתח-תקוה, ראשית הדר

1933

ב4.4.33- מגיעים אחדים מראשוני הקבוצה למושבה הקטנה הדר, שבשרון (כיום הוד השרון), הידועה כמקום בו הפרדסנים היהודים שהיו בעלי הכרה ציונית, מעסיקים יהודים ואף משלמים להם שכר גבוה יותר, היינו 20 גרוש ליום עבודה. פועל חקלאי קבוע היה מרוויח 5 לירות שטרלינג מנדטוריות (די דומה ללירה האנגלית) לחודש.

ב"אלה תולדות" כותב מתס על "יומו הראשון בהדר":

"4.4.33. בקצה מחנה קיבוץ ליטא בפתח-תקוה. אוהל קטן. הבוקר שונה מכל יום אחר. שומר הלילה נכנס לאוהל ומעיר. בברכת שלום נפרד ממני. חיש מהר התעוררתי. לובקה כבר מוכן. מוטי עוד מעט וגם הוא יקום. הכלים מוכנים. הטבחית, ליבה טוב עליה הבוקר, ומתייחסת אלינו באהדה רבה. היום אנו עוזבים את פתח-תקוה. אנו יוצאים לכבוש הדר. יצאנו שלושתנו. הרגשה משונה. תוגה ושמחה משמשים בערבוביה. הרגשת בדידות. עזיבת מחנה שהיית רגיל אליו והרגשת התעוררות. כיבוש הדר, עצמאות, כפר, מקום חדש, הקמת קיבוץ עצמאי. נוסעים באוטו. פועלים רבים... 12 דקות ואנו ע"י תחנת הדר. כאן מחכה לנו כבר חיימקה, ששלחנו אותו יום קודם, ומקבל את פנינו בשמחה. בידיו הרכוש הראשון של קיבוץ 'כרית': 4 טוריות. הוא מוביל אותנו להדר. שדרת חולות. עולים למעלה, ומשם שמאלה על יד צריף מועצת הפועלים. חבר הלשכה, רוחני שמו, כבר מחכה לנו. אנחנו מתחלקים לשניים שניים. ליובקה ואני לאלים, הפירת תעלות קבלנות. חיימקה ומוטי ליושפה. מזיעים ושותים מים, ושוב מזיעים, קשה אך מתגברים. עם "האף על פי כן" ועם "למרות הכל" ממשיכים. בכוחן של האמונה וההכרה. קשה, אך זו הדרך. לאחר סיום העבודה מתאספים ארבעתנו. עושים את חשבון הרווח הראשון של קיבוץ 'כרית'. חיימקה ומוטי עבדו יומית. ליובקה ואני קבלנות. יחד הרווחנו 1.150 לא". הרווחנו היום את הטוריות ועוד נשאר עודף. התלוצצנו. הרי זה התחלת הרכוש שלנו. היה זה היום הראשון לבואנו להדר. היום הראשון לעצמאותנו".

מתתיהו

ובהמשך, צריף הפועלים בהדר, המשמש לשכת עבודה, מזכירות, מקום כינוס ומקום לינה לראשוני חברינו. צפיפות, חוסר ניסיון. מחכים בקוצר רוח לעלייה מפולניה ובינתיים מטפלים בהשגת מגרש להקמת מחנה. ב1- במאי 33 מגיעים ראשוני העולים מקיבוץ "כרית" שבפולניה: ליזה, לאה בנדר, נחמקה ז"ל ושלמהק'ה שביל. ב7.5.33- עוברים למגרש של חצי דונם שקיבלנו מהמועצה המקומית. באותו שבוע קונים את העצים לבניין הצריף הראשון המוקם על המגרש, הנמצא בקצה המושבה ובחלקו גולש לוואדי. ב18.5.33- מצטרפת אלינו

קבוצת "המקוואים": חיים בלכר ז"ל, זאב רוטשטיין ז"ל, יצחק (איצל) יודוביץ' ז"ל, יוסל וסגולה. הם גרו בהדר עוד לפנינו, והביאו אתם "נדוניה": משתלה, צריף גדול מצופה בדיקט, שני סוסים, אביר ואיתן, שכשמותיהם כן הם - חזקים, יודעי עבודה, מסורים ונאמנים. ומעל הכל חמישה חברים, חקלאיים בעלי הכשרה, פועלים מנוסים. מגרש קטן, הגולש, כאמור, בחלקו לואדי, שלושה וובלים צרים, שבאחד מהם שוכנת כבוד המשפחה הראשונה, 4 צריפים ו-2 מהם בתוך הוואדי. חדר אוכל, צריף ארוך ממחצלות ללא דיקט וללא רצפה ועל ידו המטבח שרצפתו בטון. מסביב מוריקים פרדסים צעירים. באים עוד עולים חדשים. הקיבוץ גדל ומתפתח. קולט עלייה, עובדים בפרדסים בכל מיני עבודות, פתיחת בורות, השקיה, עידור, גיזום וכו', ומוניטין יצאו להם לחברי "כרית" כפועלים טובים ומנוסים.

הקיבוץ מארגן את חייו החברתיים והתרבותיים. קושר קשרים עם אנשי המושבה הקטנה, משמש מרכז משיכה לפועלים ולצעירים. בערבים חדר האוכל הקטן הומה מרוב מבקרים, ורצפת המטבח, שהיא מבטון, נאנחת תחת רגלי הרוקדים לצלילי מפוחית פה. הצפיפות רבה. עולים חדשים כי יבואו ישנו שניים במיטה אחת. והמיטות הן ללא מזרון, ושקים משמשים במקומו. חדר האוכל הקטן צר מלהכיל את כל האוכלים. בחצר אין סידורים סניטריים. והקדחת מתחילה לתת סימניה. בלילות קיץ ישנים החברים בחוץ. בחורף דולף הגשם. חודר מבעד לסדקים והפתחים שבצריפים. המים זורמים בעוז. הוואדי גואה, ממלא הצריפים, והאוהלים העומדים בו. גורף נעליים, שמיכות, וחפצים שונים, מעיר ישנים ואנשים רדומים מלובשים למחצה, רצים למטבח ולחדר האוכל כדי למצוא להם מחסה, בימי הגשם. רוב החברים אינו עובד. הולכים לראות את החורבן, שהביא עמו הגשם הסוחף בלילה. בכביש הראשי אין תנועה. הגשם שטף והרס את אחד הגשרים שמעל לירקון. מתחילים לנהל מו"מ על מגרש יותר גדול עבור מחנה הקיבוץ. בין הבאים לקיבוץ עם בוא הקבוצה הראשונה להדר בא גם משה לויט שהיה בתל אביב, חבר קבוצת "אחוה" מוילנה ואחד הפעילים בה. אנו כבר מונים 16 איש. בין הפעילים והמארגנים את מערכת חיינו באותה תקופה היו: אברהם'ל ברוידא ז"ל, מתס, משה לויט, מיירים לאחר שהבריא, חיימקה ז"ל, ליזה, מינדל ונחמקה ז"ל, ומ"המקוואים" חיים בלכר ז"ל ואיצל ז"ל.

פרק שלישי: שנת 1934, הדר, נולדה נירה, מגרש של 8 ד', פזמוני מיירים

1934

ההיסטוריה המתועדת, בעצם מתחילה משנת 1934, עליה אנו כבר מוצאים חומר בארכיון שלנו. (לארכיון שלנו כל הכבוד!), חומר תיעודי, וכן חומר שחברים שמרו אצלם, כמו מאיר דבלטוב, מתס, דוד קרון. מכאן ואילך נשתדל, אפוא, לספר את תולדות הקיבוץ לפי מדורים מוגדרים: המשק, האוכלוסייה, רמת החיים (בעיקר כלכלה), המצב הכלכלי בכללותו, אירועים מיוחדים, בעלי התפקידים המרכזיים, "מצב הרוח" ובעיות הקיבוץ הפנימיות, וכמובן המשך ה"תולדות".

המשך ה"תולדות"

בשנה זאת ממשיכה לזרום העלייה לקיבוץ מחו"ל ואנו גדלים ומתרבים והמקום כבר צפוף מאד, וב-16.8.34 אנו מקבלים מגרש יותר גדול של 8 דונם, בקצה מרוחק של המושבה הדר ע"י המועצה המקומית. המימון הוא משותף של הקק"ל - 600 לא"י, המועצה המקומית - 600 לא"י ואנו 600 לא"י (החווה נחתם ב-30.4.34). בנוסף לעבודת החברים בפרדסים אנו מתחילים להקים כמה מפעלי עזר משקיים, חקלאיים, כגון גן ירק, רפת, לול קטן ושפניה. ב-23.4.34 קרן היסוד מקציבה לנו 100 לא"י לבניין סניטריות, ואנו מתחילים להקים את המחנה על המגרש החדש. מעבירים את כל המבנים והרכוש מהמגרש הישן וכן מקימים צריפים חדשים.

אוכלוסייה: ב-1.4.34, לפי פנקסו של מאיר דבלטוב, נמצאים כבר בקיבוץ 46 חברים. ואלה הם: בחורים: אברהמ'ה, אברהמ'ל, זאב פינקוס, מאיר קלמנוביץ, חיימקה, חיים אברמוביץ, דוד קרון, שמעון ק. מתס, מונקה, משהק'ה, מיירים, מוטי, אליהו יונס, איצל, שלמה פרלה (אליאב), שלמהק'ה, ישראליק איינשטיין, משה ג., מאיר ד., יענקל'ה, חונקה, חיים בלכר, זאב ר., צבי, ראובק, שמעון א. יחד 27 חברים שהם 60% מהקיבוץ.

בחורות: ליזה, רחל'ה, רייזלה, חנהק'ה, צפורה ג., רחל, דבורה'ה, לאה, חיינקה, שושנה, דורקה, לידה, אסתר פ., נחמצ'קה, נחמקה, פלה, מינדל, שולמית, מרי. יחד 19 חבורות שהן 40% מהקיבוץ. משפחה אחת, עדיין אין ילדים.

באותה שנה באים עוד חברים מחו"ל: נחקה, יואליק, חיים לובה, גולדה ויוכבד. ב-1.6.34 אנחנו מונים כבר 49 חברים. זו הייתה גם שנה של עזיבות רבות. וחלק מן החברים שלנו מחו"ל אף לא הגיעו לקיבוץ, והלכו ישר העיר לקרובים, או לחברים. כ-40 חברים עזבו אותנו. ובקיבוץ התהלכה מעין הלצת "גורל" שאין אנו מסוגלים להגיע ל-50 חברים, כי כאשר אנו מונים כבר 50 איש, מישוהו עוזב. אך באים עוד חברים: שמואל ט., בנימין זיטלר, ברצ'יק הרשל, איטקה, אשר, אהרון פ., עמנואל, לאה, אוסקה, פסיה, מנדל מינסקי, וסוף סוף אנו מגיעים ב-17.3.34 ל-50 איש. וב-15.9.34 אף ל-63 חברים. 38 בחורים ו-25 בחורות.

רמת החיים: אין מה עדיין לדבר על רמת חיים כללית. הכל היה בהתהוות. אך ניתן לדבר על מרכיב חשוב אחד והוא יום כלכלה, שהיה באותו זמן 38 מיל (100 מיל בלירה שטרלינג מנדט) ליום. המטבח עבד על פרימוסים ומחסן הבגדים מחלק ממה שהחברים הביאו מחו"ל. צפיפות דירות הייתה קשה ביותר והיינו נאלצים להכניס ה"שלישי" המפורסם לחדרי משפחות שקראו לו "הפרימוס", וכן לצופף את הרווקים בחדר יותר קטן.

המצב הכלכלי: מתחילה פנקסנות ידנית ע"י שלמה רייז. רותקה ואברהמ'ל מתאימים את ההוצאות להכנסות, הבאות בעיקר מעבודה בפרדסים, ומעט מאד הכנסות ממפעלי העזר שהקימונו, ועיקר יכולם בא לעזרת כלכלת המטבח.

אירועים מיוחדים: ב-30.7.34 נולד הילד הראשון של הקיבוץ. הבת של אברהמ'ל ורחל'ה ושמה בישראל נירה. היו לבטים אצל חלק מהחברים האם אנו בשלים כבר ומוכנים להקים בית ילדים. אך החיים עשו את שלהם. השמחה על ראשיתו של הדור השני הקיפה את כולם וראינו בזה צעד נוסף להשתרשותנו בקיבוץ ובארץ. שבועיים ראשונים הייתה התינוקת בפתח-תקוה בקיבוץ ליטא, לאחר מכן העבירו אותה להדר. לחדר ילדים בצריף הטוב ביותר - צריף גדול, מצופה בדיקט. מטפלת מיוחדת, רוזקה, גרה עם התינוקת ולמרפאת קופ"ח הולכות עם נירה גם האם וגם המטפלת. המסיבה לכבוד הולדתה של נירה ב-18.8.34 הייתה מוצלחת מאד והשמחה הייתה רבה. מתס אף כתב שיר לכבוד האירוע שהתחיל במילים אלה: "מגרש ובית עוד לא סודר, אך בילד זכינו כבר, נירה, נירה, נירה לה, כך או כך לא כל כך, העיקר יש לנו ילד רך, נירה, נירה, נירה לה...". לידתה של נירה אף הביאה השראה לסיפור יפה מאד של חיים ל., "חיוך בלילה", בו נירה היא הגיבורה הראשית.

בין יתר האירועים, מציינ מאיר ד. ביומנו, שב-24.7.34 התחילו ללמוד ערבית בקיבוץ, ב-1.8.34 מסיבה מוצלחת, ב-9.8.34 רוקח, מזכיר מועצת פועלי הדר, מוסר דו"ח בקיבוץ ממועצת ההסתדרות וב-9.9.34 הקיבוץ מטייל בעגלות לבן שמן, נען ורחובות. טיול יפה. עוד לפני כן, ב-21.5.34, עורך הקיבוץ טיול מוצלח לירושלים, יריחו, ים המלח, ואדי קלט. קבוצת גימנזיסטים מתל אביב (ביניהם בתו של בן גוריון, בניו של בורוכוב, בנו של רמז) אשר באו לעזור לנו לשבועיים עוזבת אותנו ערב פסח תרצ"ד. פולה בן גוריון מבקרת אותנו בזמן שהותם של הקבוצה המתגייסת מתל אביב. מתרשמת קשה מהתנאים שלנו. מבטיחה לספר לב.ג., אך כלום מזה לא יצא".

הסדר הראשון בקיבוץ. הגדה היתולית. לפי מאיר ד. לא מוצלחת במיוחד, משעממת.

בעלי התפקידים המרכזיים: מראשית בואנו להדר ועד מאי 1934 לא התגבשה עדיין המערכת הניהולית. אך אפשר להגיד שבאופן טבעי, בגלל היותנו מעטים, חולקו התפקידים בין החברים המתאימים. מתס היה המזכיר הראשון, אברהמ'ל, ראובקה, משהק'ה ומיירים היו לחילופין גזברים ועסקו בשטח הכלכלי.

מיפה נוסעת למגדיאל ללמוד מחסנאות. טבחיות: נחמצ'קה, יוכבד. רכז ו. בריאות: מאיר ד. נציגנו בוועד

הפועלים: רחל ק., ראובקה, זאב, אברהמ'ה...

בסוכות 9.34 נוסעים למועצת הקבה"א במזרע: לאה בנדר, רחל, לידה, שלמהק'ה, דוד וגרישקה. ב24.5.34- נבחר בשיחת קיבוץ שלמה פרלה (אליאב) כמזכיר הקיבוץ. ובהמשך הזמן מתחילה לפעול ועדת מינויים המציעה חברים לכל התפקידים המרכזיים. כמו כן מתחיל להופיע עלון הקיבוץ הראשון ב11.34-.

בעיות ומצב הרוח הכללי בקיבוץ: שנת 1934 היא שנת רגשות מעורבים. מחד גיסא זורמת העלייה מחו"ל, ובהתחלת ספטמבר מגיעים חברים אף בעלייה ב'. על המגרש החדש מתנהלת העבודה בקדחתנות. במגרש הקטן הקודם הצפיפות גדלה והולכת. סוכת המחצלות שהוקמה לחדר קריאה הופכת לחדר לינה. המגרש החדש, צורת מלבן לו שראשו גבעה, בקצה המושבה, לא רחוק מהשבט אבו-קישק. במעלה הגבעה מקימים חדר אוכל גדול, מרווח, שקירותיו ירוקים. המטבח אינו נוח במיוחד, קטן, אך חוסלה בו פרשת הפרימוסים. מבשלים כבר בכיריים. ובקצה השני של החצר מקימים אורווה גדולה שרצפתה בטון וקירותיה פח, חצר מרווחת, גדורה מאחוריה, ושוקת בנויה מבטון מלפניה, ע"י הדלת. וביום שבת נאה מכניסים ברוב פאר את בעלי החי למשכנם הקבוע.

בקיבוץ שוררת התעלות. בניין הארץ, חדוות יצירה, הגשמת חלומותינו. ותקווה לעתיד. אך הקשיים רבים. עזיבות רבות. תנאי החיים קשים, העבודה בפרדסים והטוריה קשה מאד. הכלכלה לא מספקת, מתגנבים היסוסים אצל מספר חברים - האם נוכל לעמוד בזה? עולות תביעות רבות לעזרת הורים וקרובים שהשאירו בחו"ל, נושא המעסיק את הקיבוץ בשיחות רבות באותה שנה, וגם בשנים שלאחר מכן. יש אומרים שאצל חלק מהחברים, עניין עזרת קרובים שימש רק אמתלה לעזיבת הקיבוץ. גם הקדחת מתחילה לתת אותותיה. אך לא מתיאשים ומנסים ביתר שאת להמשיך, לחפש פתרונות לבעיות המתעוררות, וביניהן הבעיה החמורה והאמיתית של עזרת קרובים. מן המעט שיש מקציבים 1 לא"י לחודש לנזקקים המומלצים ע"י ועדת חברים. מנסים להרים את ה"מורל" ונאבקים עם רואי השחורות. מאיר ד. כותב ביומנו: "שנה בארץ, לא התאכזבתי". ומיירים במסיבות ליל שישי כותב שירים היתוליים לשמח את החבר'ה. הנה אחד מהם, ביידיש, ועל ידו תרגום:

5.4.34

זיי פריילאך, זיי פריילאך,	היה שמח, היה שמח,
וויש אפ די טרערן	נגב את הדמעות
און וויין נישט מעהר	ואל תבכה עוד
זיי פריילאך, זיי פריילאך,	היה שמח, היה שמח,
סאיז דיר נישט גוט	לא טוב לך
דערצייל עס נישט	אל תספר על כך
זיי פריילאך, זיי פריילאך,	היה שמח, היה שמח,
דער סוד מוז בלייבן דיין	הסוד מוכרח להישאר שלך
מיט אלע כוחות האלט	בכל כוחותיך עצור
די טרערן איין	דמעותיך.

קיינער זאל נישט וויסן	שאף אחד לא יידע
פון דיין פיין.	את ייסוריך אתה.
עס מעג דיין הארץ	אולי ייתכן ולבך
צוברעכן זיין	יתפוצץ
נאר פריילאך זאלסטו זיין.	אך שמח אתה תהיה.
מיירים	

השיר של מיירים ביטא את מצב הרוח אצל מספר חברים שחלק מהם פשוט כשלו בדרך. אך השירה, כאמור, צעדה קדימה, במאמץ גדול למלא את משימותיה.

הדר

פרק רביעי: שנת 1935, נולד נחום, ומי ייתן השם לילד? מוסדות ראשונים

1935

המשך ה"תולדות": תנופת הבניין והעברה מהמגרש הקטן למגרש הקבוע ה"גדול" נמשכת ביתר שאת לאורך כל שנת 1935 ואנו אף זוכים, נוסף לצריפים, גם לבניין מבלוקים, אך בגלל תנאי הצפיפות שנמשכו עוד זמן רב, חלק מן מהאנשים גרים זמנית בצריף, בפרדסו של ד"ר אוסטר. ההעברה נשלמת לאחר חג הפסח. באותה שנה שרר חורף קשה. חוסר עבודה. העזיבות רבות. מוקם עוד בית מבלוקים (ב4- במרץ) ע"י הסוכנות.

חדר הילדים עובר לאחד הבתים הבנויים ושוכן בחדר מרווח רב אור ואוויר. מתקבלים ילדי חוץ. מקבלים אף אישור ממשלתי לתקנון קיבוץ "כרית" ב24.1- ב16.5- מגיע אלינו גרעין מהתנועה בבולגריה, אשר עובר אחר כך לרמת השופט ומשאיר אצלנו "מזכרת" את דו דוידוב, המצטרף כנגר מעולה לקבוצת הנגרים הקיימת כבר בקיבוץ. מתארגנת קבוצת סוללים, העובדת בסלילת כביש פנימי ב"מגד" (מוסד ציבורי). קבוצה זו משמשת יסוד להקמת קבוצת בניין, ולאחר זמן יוצא לה מוניטין בהדר ובסביבה. בקיבוץ ערנות רבה. הועדות מתארגנות. החיים מפכים במרץ. פעילות בכל השטחים. חוגים, הרצאות, שיחות כמעט כל ערב, שיעורים לערבית עם ליסאי, תזמורת כלי מיתרים, עלוני קיר, יוצא כבר עלון מס' 8 המוקדש לחינוך, יחס הורים ומטפלות, הכשרות וכו'.

בנובמבר 1935 מגיע הגרעין האמריקני של קיבוץ עלייה ב', שגם הוא התארגן ב1932-, ונקלט בקיבוץ עין שמר. גרעין זה יעבור בקרוב אלינו ויצטרפו אליו עוד חברים רבים מקיבוץ "אמריקה ב".

אוכלוסייה: בשיחת קיבוץ מ27.11.35-, בדיון על התקציב, נמסר שהתקציב בנוי ל87- איש.

רמת חיים: התקציב בנוי על הוצאה של 9.5 לא"י ליום לבן אדם. יום הכלכלה גדל ל43- מיל. בשטח הדיור נמשך המצב הקשה והצפיפות רבה מאד.

המצב הכלכלי: לא שונה במהותו משנת 1934. ההוצאה מותאמת להכנסות מעבודה בפרדסים, קבוצת הבניין, ומשק העזר שלנו שגדל במקצת.

אירועים מיוחדים: ב27.12.35- נולד הילד השני בקיבוץ. הבן של רייזלה ומתס ושמר נחום. באותו יום מסדרים גם רשת חשמל לכל המחנה ואנו נפטרים ממנורות הנפט בחדרים ובאווהלים. רק בחדר האוכל בוער עדיין הלוקס הגדול. בעניין שמו של נחום קשור הסיפור הבא: בימים האלה היה נהוג שהקיבוץ קובע את שמו של הילד. היות ובאותו יום הכניסו לנו את החשמל הועלו בשיחת הקיבוץ 2 הצעות: אחת של שלמה פ., לקרוא לילד החדש שניאור - שני ואור, והשנייה, הצעת מתס, לקרוא לילד נחום, על שם אביו, שמאד אהב אותו, וכן מתוך השקפה שאנו לא מנתקים שרשרת הדורות, כי אם להפך, אנו הדור החדש, הממשיכים האמיתיים של דורות עם ישראל, על אדמת המולדת. הוויכוח היה ער ורציני, ולבסוף ברוב קולות הקיבוץ הכריע בעד השם נחום. אותו סיפור חזר על עצמו ביחס לילדה של ליזה ועמנואל וכן לילד של בת שבע ומשה אסף. במקרה זה השיחה אמנם החליטה

לקרוא לילד נמרוד שנולד בימי המאורעות, וכסמל למרד. אך הורי בת שבע התקוממו נגד שם אלילי זה ובת שבע ביקשה לשנות את השם לאורי. הקיבוץ נענה לבקשתה, ובהמלצת המזכיר הוחלט שמעתה ואילך הקיבוץ לא יתערב עוד בקביעת שמות לילדים וישאיר את זה לזכותם הבלעדית של ההורים. לכבוד המאורע החשוב של הולדת הילד השני והכנסת חשמל עורכים מסיבה בשם: "חג האור והדור".

מפזמוני מיירים באותה מסיבה: "חג האור והדור":

רק מעטים יוכלו לזכור	בפעם שלישית היום נחזור
את הערב ההוא - חג האור	לחוג את חג האור
ומאז עבר כבר זמן	חג ראשון כמעט נשכח
חלף, עבר הוא כעשן	כי דל היה - ומעט היה נוכח
שינו מקום עזבו ישן	והחג היה מוקדש
הקימו דור	לאור כהה אחד, חדש
עד חג שני, חג האור	למנורה אחת פשוטה
לוקס הביאו לקיבוץ	עם זכוכית בעד פרוטה
זרק, הפיץ אור בחוץ	דל היה החג ההוא
ובו בילו, מקום קבעו	מוזמנים לא הוזמנו
חדר אוכל אז בנו	ואורחים אז לא באו
ובמקום המנורה המיושנת	ובצריף אחד רעוע
עם הזכוכית המעושנת	התקדש החג הדל והצנוע
וחג שני זה המוקדש	הלוקס תפס את מקומו
ח ג ל א ר	חג היה אז לקיבוץ
ו ח ג ל ד ו ר	חג היה לכל אדם
יהיה זה הערב חג הקדשה	וזכורני המחול
לזכר פתיחת תקופה חדשה	לא היה זה יום של חול
תהיה התקופה ברוכה ומהוללת	היה, היה אז חג הלל
לקראת העתיד בבואו של הילד	חג שני לכבוד האור
לזכר פתיחת תקופת החשמל	ולפנינו חג שלישי
לכם זה ניתן - לכם בני עמל	בזה הערב יום שישי

חג שלישי של חג האור

וכך זה עברנו גלגול של אורות

את הלוקס השבור ותקופת המנורות

נשאיר זה עתה הכל מאחור

וכעת חברי - ו י ה י א ו ר

מיירים

בעלי תפקידים מרכזיים: ב29.10.35- נבחר מתס כמזכיר הקיבוץ והחליף את שלמה פ. שכיחן עד אז. ב18.12.35- נבחר משהק'ה לויט כגזבר והחליף את ראובקה שהיה לפניו. רותקה מנהלת החשבונות. חונקה מרכז ועדת חינוך. מאיר ד. ועדת בריאות. אברהמ'ל ועדת משק וכלכלה, ברל ועדת דירות, עמנואל ועדת חברים, זאב פ. ועדת תרבות, מתס מרכז חוג לפסיכולוגיה. זאב פ. מרצה על התזיסים לקראת מועצת התרבות של הקבה"א בחדרה. הצירים למועצה זו היו: שלמה פ. ומתס. חיים ב. ואיצל פעילים במועצת הפועלים. אברהמק'ה מרכז ועדת עבודה וכן פעיל בועדת משק וכלכלה.

בעיות ומצב הרוח של הקיבוץ: על אף תנופת הבניין, הפעילות רבה בכל השטחים. שיחה עם יהודה גוטהלף (6.11.35) על המועצה התרבותית שתתקיים בחדרה על תרבות והשקפת עולם. קולטים עלייה. העזיבות נמשכות. על אף כל זה שוררת אצל חלק מן החברים הרגשה קשה. אמנם הנושאים בשיחות קיבוץ המתקיימות כמעט כל ערב, הם אלה שהעסיקו את הקיבוץ גם בשנה הקודמת: עזרת הורים וקרובים, חופש לחברים, בחירת בעלי תפקידים, ענייני בית הילדים, המצב הכלכלי, מצב העבודה, המצב התרבותי ועניין חדר קריאה. אך מתעוררת גם בכל חריפותה בעיית השיתוף, או כפי שקראו לזה אז "אורנז'ציה", וכן האם הבעיות שלנו הן בעיות הנובעות מחוסר אורגניות של הקיבוץ או מחוסר ארגון נכון. מדברים על מצב חברתי קשה. קוראים לשיחה חברתית הנמשכת כמה ערבים. פותח משהק'ה לויט המציג את הבעיות ובעיקר מתלונן שיש אצלנו חברים ציניים, חסרי אמונה, אף גסי רוח הגורמים לחוסר התלכדות של הקיבוץ ולמצבו החברתי הגרוע. הוא מעלה את בעיות המשפחות אשר בתקופה זו התחילו להיווצר בקצב מתקדם ואת השאלה המינית אצל הרווקים. חיים ב. לא מאמין שניוושע מהעלייה שתבוא. לדעתו יש להתכונן להתיישבות ומטרה זו תלכד את כולנו. בעניין השיתוף או הסטייה ממנו, האורנז'ציה המפורסמת, מתפתח ויכוח מעניין בין אברהמ'ל ומתס, בעניין הסטיות מהשיתוף. אברהמ'ל גורס שדין פרוטה כדין מאה, ואילו מתס חולק על כך, וגורס שיש להבדיל בין גרוש ללירה ולקבל את גרסתו של צבי ורדי, אחד המנהיגים שלנו אז, שגרס "שיתוף עם נדיבות לב". כלומר, יש להיאבק נגד "הלירה" ולא להקפיד עם "הגרוש". כמו כן גם הוויכוח על ארגון הקיבוץ, גם הוא תפס מקום חשוב.

בשיחה אחת מתמודדים בפראות של חברים אחדים שפרצו למחסן המטבח, או אי-ציות לסידור העבודה של

הקיבוץ.

פרק חמישי: שנת 1936, בואו של הגרעין האמריקני

1936

המשך "התולדות": שנת 1936, שהייתה מלאת אירועים, הייתה גם שנה של התייצבות הקיבוץ, משקית וכלכלית. הייתה זו שנת המאורעות הידועה שהחלה באפריל 1936 והנקראים "מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט". גם התארגנו בהתאם.

ב"תולדות" אנו קוראים: היום לעבודה והלילה לשמירה. חושך במחנה. חברים ישנים בבגדיהם. שוכבים על רצפת חדר האוכל, ערים לכל רחש. חלק מהחברים שומר על הבאר בפרדס אליס. ולמחרת קמים לעבודה, לפרדסים, לבניין, להובלת מעט חציר שזרענו על שטח חכור. לפנות ערב מחכים לעיתונים, בצפיה מתוחה, לבואו של האוטו מהעיר, למידע. 8 הרוגים, 30 פצועים בערים, בכל רגע מביאים פצוע חדש. פאניקה בעיר. הקול עצור, וסביב המודיע מתאסף כל הקיבוץ - מי מתוך כמיהה לידיעה אחרונה, מי מתוך פחד וחרדה. הפעמון הקורא לארוחת ערב אינו מזיז איש ממקומו, ואפשר שאינם שומעים אותו. תמונה שנייה: ליל חושך. אחדים רובצים אי שם על האדמה. אחדים בבית לא גמור עדיין. עוד קבוצה השתרעה כצללים בבאר בקצה המושבה. מזמן לזמן תראינה עיניך, לאור גפרור נדלק, או פנס כיס, ערמת קוצים ומעילים ומתחתם רגליים וידיים. קול מצווה למישהו לקום, והלז מעביר בחיפזון את ידיו על עיניו הרדומות ויוצא חיש לדרכו. בתוך הלילה. צלליות חולפות. לא תבדיל האם הן שומרות או מתגנבות. לעתים נפגשים יחד. רחש קל. חילוף מילים. ושוב נפרדים וכל צל ישוב למקומו. הלב הולם כפטיש. רטט עובר בגופך. אבל הרגליים האמיצות צועדות קדימה. ופעם כששמת את ראשך הכבד, מחוסר שינה, על כר מיטתך, יעריך קול האזעקה: להעיר את כולם!... קופצים חיש מהמיטות. לרגע בלבול, אך בין רגע מתלבשים ורצים למקום המיועד. ואל ידמה לך שבשבתך בבית, הביטחון אתך. היריות התכופות פירושן: היכון לכל צרה... הנה ישמע קול עצור: הס... יש להסתדר... לצאת ולהתפזר. הרגע רציני מדי, כעבור זמן מה באה האדישות עד כדי שכחה מוחלטת, מזה מה שהתרחש לפני כמה דקות. זאת היא מציאות חיים של הקיבוץ עם התחלת המאורעות באפריל.

לעתים נדמה שהסכנה קרובה ויש לאחוז מיד באמצעי הגנה, ופעם אחרת מצב הרוח משתנה לטובה. עדיין לא קרה אסון. ואין להזדרז. אבל החיים טרם שבו למסלולם התקין. מסתגלים למצב ומתרגלים לאורח חיים מאומץ זה.

הקיבוץ מתפתח. חי את חייו היום-יומיים. אנשים מתווספים, אנשים עוזבים. הדרישה לגידול היא טבעית. מטפלים בהצעה על איחוד עם גוף תנועתי, להתאחד עם קיבוץ אמריקני ב'. האיחוד יוצא לפועל ב-6.10.36 וביום ה-22 - לאותו חודש מופיעות הסנוניות הראשונות האמריקניות, שהיו קודם לכן בקיבוץ עין שמר, לקיבוץ "כרית"

בהדר, ביניהם דייוו ויונה פרנקל, אברהם פרוינד, חיים דוד, אברהם מהרשק. אחרי האיחוד בין שני הקיבוצים משתנה גם שמו של הקיבוץ, והוא נקרא:

"קיבוץ השומר הצעיר אמריקה-כרית"

בהדר, הגוף האמריקני מכניס גוון חדש לדמותו החברתית של הקיבוץ. נימה חדשה, בעיות חדשות לחיים הקיבוציים. ב20.5.36- קונים רדיו לקיבוץ. הילדים גדלים ומתווספים חדשים. חדר הילדים הופך להיות לגורם חשוב בחיי הקיבוץ. ובדין וחשבון של ועדת החינוך מאותה שנה אנו קוראים: "...גידול הילדים מחייב שהדברים ימצאו את הדם העמוק בקיבוץ. הדיונים, בסביבת הרחבה היחידה, על יד בית הילדים, הם הקובעים, מזמן לזמן, גורל הבעיות, הקובעות את נשמתו. ולא רק נשמתו, גם את התפתחותו הגופנית וגם דמותו בעתיד.

נלמד פרק ראשון בטיפול ילדים ונראה מה חשיבות לשנה הראשונה של חיי תינוק, ומה מכריע הגיל הרך בחייהם: כלכלה נכונה, אוויר ושמש, המושכל הראשון שהוא חוק ולא יעבור... לחדר התינוקות מגיעה השמש בבוקר חצי שעה בשטח של מטר אחד מרובע. חודשי החורף הסגריריים שוללים אפשרות הטילול והשהות בחוץ. שני התינוקות, דליה ואורי, בגיל שלושה וחצי חודש, דורשים את המגיע להם. והאם אין זה אכזרי, אם נרסן את מזגו של נחום שהנהו ככספית במיטה, זריז, וכבר קרוב לשנה מבקש קצת שטח, מישור. ואין לול בחדר, כי אין מקום ללול... גם מקומו של חדר הפעוטות לא נעדר בין המקופחים. הגיל הוא 1.5-2.5 שנה. גיל בו כבר רוכש הפעוט את השפה... ולנו חסרה פינה חופשית בחדר, שתקלוט את החבורה הזאת, עם הריהוט הדל, ועם אינוונטר צעצועים ההכרחי.

יש לסכם גם דברים יותר משמחים, כי לא מעטים הם רגעי הנחת בעולם הקטנים שלנו... התינוקות הכי קטנים - דליה ואורי, שניהם כבר "מענטשעלאך" המפתחים את חושיהם... והגדולים מהם, נחום וחבריו, עלו כבר בדרגה, יודעים להקשיב, לשיר, ולמצוא את סיפוקם. למדו את "תורת" הקנאה והאהבה משיד המטפלת החובקת אחד מהם... הפעוטות ילדות חמודות. שפה עשירה ומלוטשת. חסר רק חבר קטן שיגוון את החבורה בחדרם..."

וגם אי אלה מספרים: ריפוי - 4.408, הוצאה ממוצעת לחודש - 12.528 לא"י, הוצאה ממוצעת לילד - 1.252 לא"י, יום כלכלה ממוצע לילד - 0.030 לא"י (מספרים אלה הם משנת 1937).

בקיבוץ מתקיים גם ויכוח, בערנות התרבותית והרעיונית. זאב פ. מוסר דו"ח מועדת התרבות ומעלה את בעיית העברית. בקיבוץ מדברים הרבה יידיש, ולא עברית. מתאונן על האדישות של הקיבוץ. זוסקה מדבר על השקפת עולם ועל משפטי מוסקבה ולא מסכים עם עיתון התנועה. אוסקה שואל - האם בכלל יש אווירה תרבותית? מתווכחים על קולקטיביות רעיונית. מתס מדגיש את היש בפעולות התרבותיות וקורא לעשות. באם יעשו תהייה גם ערנות.

מדברים על המאורעות. דו"ח מהועדה הפוליטית על ידי אוסקה, העוסק בקשר בין הקיבוץ ובין הפועלים במושבה. על חילוקי הדעות בינינו ומפא"י בעניין המשמרות נגד העובדים הערבים. במושבה מתרבים הבודדים,

וגם קיבוץ "מחר" הגיע. דנים שוב על העזיבות. מתס פונה לחברים לגלות פנים מאירות יותר לחברים החדשים, ולקליטה יותר חברית, על אף המצוקה הגדולה בשיכון.

האוכלוסייה: עם בואו של הגרעין האמריקני יש לנו מספרים על האוכלוסייה מ-1.5.37. ואלה הם: חברים - 56, חברות - 41, סה"כ 97. בשיחת קיבוץ מ-22.7.36 נמסר שבקיבוץ נמצאים 80 חברים.

המצב המשקי: כאמור, שנת 1936 הייתה שנה של התרחבות משקית וכלכלית, על אף המצב הביטחוני בארץ. ב-23.2.36 קנינו 3 פרות שעלו 150 לא"י והרחבנו את הרפת הקטנה שלנו. ב-31.3.36 הוחלט לקנות נגרייה מכנית שעלתה 300 לא"י, ולהעמיד לרשות הנגרים שלנו מפעל שהשתלב בבנייה רחבת ההיקף ברמתיים ובסביבה. מתס הוא רכז הנגרייה, ואתו צ"ש"ל ז"ל, חונקה ז"ל, דוו ז"ל ואברהם מהרשק ז"ל. מפעל הנגרייה היה גורם רציני בהכנסות המשק. ב-15.5.36 הוחלט לקנות אוטו משא "אינטרנציונל" שעלה 700 לא"י, ונהגו אברהמ'ה, עוד מפעל נוסף שיגדיל הכנסות המשק, כשהכנסות מחקלאות אינן מספיקות. בשיחת קיבוץ מ-22.11.36 מחליטים על קיצוצים בתקציב, בגלל חוסר האיזון בין ההוצאות וההכנסות. היו 4 חודשים של חוסר עבודה בפרדסים. ב-3.3.36 בשיחת קיבוץ, מוסר משהק'ה הגזבר, דו"ח כספי. בשנים 34-35 היה עודף של 277 לא"י. בשנה הקודמת היה 400. שנת פרוספריטי. עשינו גם השקעות במגרש. יום עבודה 0.200 לא"י. בעגלונות גירעון של 10 לא"י, בכוורת גירעון של 17 לא"י, וגם בגן הירק היה גירעון. והמחנה עלה 1,400 לא"י. והיה לנו גירעון ממנו, לפי חיים ב., 600 לא"י. לעבודות חוץ יוצאים רק 40 איש. לפני שנה יצאו 66 איש. נכון לחודש הזה הגירעון הוא 270 לא"י.

בשיחת קיבוץ מיום 17.10.36 מוסר הגזבר משהק'ה דו"ח מטעם הועדה הכלכלית: הרווחנו 86 מיל ליום והוצאנו 85 מיל ליום לחבר. 55% אי-עבודה. 273 י"ע בפועל. באם ניקח בחשבון את אי-העבודה ייצא רק 226 י"ע לחבר. יום עבודה פרודוקטיבי עולה לנו 210 מיל. בשנה הקודמת השקענו בדירות 630 לא"י. השנה היא שנת התפתחות משקית. מחנה שיכולים להתפאר בו. שנה שלישית להקמת מפעלים, שהשקיעו בהם עד עתה 1,000 לא"י. יש לשמור על התקציב. השנה יש העברות בתקציב הכלכלה והבריאות.

אירועים מיוחדים בקיבוץ: מוות ראשון בקיבוץ. ב-13.3.36 - התאבדה טייבלה ספוקוינה מגרודנה. אבל כבד ירד בקיבוץ. חיים אברמוביץ, ידידה, כותב רשימה בעלון הקיבוץ לזכרה. כעבור זמן הוא עוזב הקיבוץ ומצטרף לפועלי הנמל החדש שהוקם לרגל המאורעות בתל אביב. במשך הזמן הוא הופך למנהיג פועלי נמל תל אביב. לפני מספר שנים נפטר מהתקף לב.

הפעילים המרכזיים בקיבוץ: מ-25.4.36 ועד 10.10.37 המזכיר הוא מתס. הגזבר - משהק'ה לויט, שהחליף את חיים בלכר. רכז ו. חינוך - חונקה. אוסקה - רכז הועדה הפוליטית. רכז ו. תרבות - זאב פינקוס ז"ל. הרשל ז"ל ועדת עבודה. ו. חברים - עמנואל, ו. בריאות - ראובקה. פעילים במועצת הפועלים - חיים ב., איצל, אוסקה, זאב

פ., חנה ג. חיים ב. היה אף תקופה מסוימת מזכיר מועצת הפועלים. מתס - מזכיר אגודת פועלי העץ וחבר המשרד הקבלני באזור.

בעיות הקיבוץ ומצב הרוח הכללי: על אף ההתרחבות, ההתייבבות, ההתפתחות המשקית, הווצרות משפחות, הרחבת בית הילדים, השלמת ופיתוח המחנה המקבל צורה נאה - לא חסרות בעיות קיבוציות אמיתיות, כמו האמונה בדרך, ובהשקפות שונות על דרכו ועתידו של הקיבוץ. בנוסף לכך הבעיות הישנות המלוות אותנו דרך קבע, כמו: עזרת קרובים והורים, בעיות החופש לרוצים לצאת קצת מהקיבוץ ולרוב עוזבים, בעיות התקציב והכלכלה, המצב המשקי, בעיות תקציב לעישון המעורר תמיד ויכוחים רבים, בחירת בעלי תפקידים והתפטרות רבות, תנועת אוכלוסייה רבה, קבלת חברים חדשים ועזיבות רבות. מתקיימות שיחות רבות על מהותו של הקיבוץ, על עקרונותיו ונהליו, באמונה בדרכו ובעתידו. הנה כמה קטעים משיחות קיבוץ באותה שנה: בשיחה מ-17.10.36 שואל זאב פ. - האם יש זכות קיום לקיבוץ? בגלל המצב הכלכלי היינו עדים להתפוררות של קיבוץ "הסולל". מתברר שבנוסף למצב החברתי גם המצב הכלכלי קובע. האם 32 איש היוצאים לעבודות חוץ מסוגלים לשאת בעול הקיום של קיבוץ המונה קרוב ל-90 איש? מורגשת מתיחות בקיבוץ. יש בזבוז כל. איצ'ל: הקיבוץ הופך את האדם לעצלן, לא רק בעבודה, כי אם גם במחשבה. 3,000 ימי מחלה. לדעתי 1,000 מיותרים. חונקה: יש "מפלצת" הנקראת קיבוץ, ו מיני האשמות נזרקות עליו. בקיבוץ יש "לא אכפתניקים", עצלנים, משתמטים וכו', אמנם יש כאלה, אבל אין ליחס את זה לקיבוץ כולו. מתתיהו המזכיר: נכון, תמיד יש סימן שאלה רציני על עתידנו. באשר זה תלוי בנו. ברצוננו, בהכרתנו ובאמונתנו בדרך. הקיבוץ זהו צ'אנס, זו אפשרות שבידינו להגשימה. התנועה הכריזה פעם שקיבוץ, זה גם אמצעי וגם מטרה, היינו, בין קיבוץ כאמצעי וקיבוץ כצורת חיים, אנו מתקרבים יותר לקיבוץ כצורת חיים. החזון קצת הלך לאיבוד, ההבדל בין 80 איש לאדם אחד הוא בתוכן החיים. בהנאה מהחיים באופן רחב יותר, מעמיק יותר ובעל משמעות שבליכוד הכוח הקולקטיבי, בכוח היחד, ואין להתייאש. בשנה הקודמת עזבו אותנו כ-40 איש. השנה רק 8 עזיבות. היה לנו ויכוח גדול בשיחות החברתיות על "אורנז'ציה", חברים רבים התאוננו בפגיעה קשה בשיתוף. גם טענו נגדי על שאמרתי שיש להבדיל בין גרוש ללירה. נכון, זו דעתי ואני סבור שהיא מבטאת את מהותו האמיתית של הקיבוץ. השיתוף לא מבוסס על מידות סדום, כי אם על הבנה ונדיבות לב, כדברי צבי ורדי. שיתוף זה לא קנאה וצרות עין.

באותה שנה התקיימו גם פגישות עם פעילי התנועה. בנטוב עם הסיעה הפוליטית במועצת הפועלים. מיטק זילברטל בעניין הגרעין האמריקני. יהודה גוטהלף על מועצת התרבות. צפורה ד. מעלה בכלל דעה אחרת: היא אומרת שיש אולי לחשוב על צורה של קואופרטיב. חברים מעלים כבר את בעיית ההתייבבות, שתלך ותעסיק אותנו יותר ויותר בשנים הקרובות. על אף כל הבעיות, שנת 1936 הייתה שנת פעילות רבה בכל השטחים והצעידה את הקיבוץ קדימה בדרכו העתידה.

מתוך יומנו האישי של דוד קרון, אשר הגיע אלינו להדר בשנת 1936, לאחר מספר שנים היותו במקווה ישראל כתלמיד וכפועל וכפעיל ב"הגנה":

"מי שלא חי באותם הימים בקיבוץ במושבה לא יוכל לתאר לו את התנאים ואף לא יוכל להאמין שאנשים חיו כך. הרווקים גרו שלושה, ארבעה ואף חמישה בחדר אחד, בחורות ובחורים יחד. למשפחות המעטות, שכבר קמו בינתיים, לא יכול הקיבוץ לספק ולו גם חדר קטן לעצמם. צרפו להם את ההמצאה הבלתי אנושית שנקראה 'פרימוס', ז.א. שיחד עם הזוג המשפחתי גר באותו חדר גם רווק או רווקה. קל לתאר את מידת הפרטיות שהייתה לכל אחד מהם... השיתוף היה מלא. הווי אומר שלאף אחד לא היה שום בגד משלו. הבגדים הלכו בסוף השבוע למכבסה ולשבוע החדש קיבל כל אחד חבילת בגדים אחרים והמחסנאיות טרחו לפי מיטב יכולתן והבנתן להתאימם לפי המידה. לעתים בהצלחה ולעתים בפחות הצלחה. רוב רובם של האנשים קיבלו זאת כדבר המובן מאליו. כך הרי נהגו במחנות ההכשרה בחו"ל. אבל אני גם זוכר בחורה ממורמרת ביום שישי אחד שפרצה בבכי מר כי לא קיבלה את החולצה הלבנה שביקשה לשבת, חבר חדש שבא לקיבוץ, כל בגדיו ונעליו הולכים לקומנה. היו כאלה שהגיעו מחו"ל לארץ עם בגדים ומצעים כפי שמוציאים ילד מהבית. צריך היה הרבה חוש הומור כדי לחייך כאשר ראה את בגדיו על כל מיני חבר'ה... אחרי ארוחת הערב נשאר חברים רבים בחדר האוכל, מלהגים על כל דבר שבעולם. בחורף היו מצטופפים סביב הכיריים במטבח, שם תמיד היה בנמצא תה חם, לחם וריבה. בערבי שבתות היו רוקדים לצלילי מפוחית הפה של אברהמל'ה סטניצקי או מפעילים את הפטיפון שעמד בפינת חדר האוכל. לעתים רקדו גם ככה סתם בערבי חול. זוגות היו פורשים מהציבור לחפש להם איזו פינה של פרטיות בפרדסים שבסביבה. היתר שהו בצוותא. תחילה גרתי בחדר גדול עם עוד 4 דיירים, אחר כך עברתי לחדר קטן יותר עם 3 חברים. המילה 'גרנו' אינה הולמת למעשה את המציאות של אז. בסך הכל הייתה לכל אחד מיטה ללא מזרון. על מיטת הברזל היו פורשים 3-4 שקים ריקים כדי לא להישרט מהקפיצים. על השקים שמו סדין, ולכל השאר, מזמן לזמן כאשר היה כבר קשה לשאת את המצב, עשינו ניקיון בחדר. אז היינו נותנים את השקים לכביסה, מוציאים את המיטות לחצר ושורפים אותן במין פרימוס מיוחד כדי להיפטר מהפשפשים אשר בדרך כלל שרצו שם לרוב. למיותר להוסיף שהקירות היו חשופים מכל קישוט, החלונות ללא וילונות, ומקצת 'הרכוש' הפרטי, כגון מכתבים, תמונות וכו', נמצאו בארגז או מזוודה מתחת למיטה. המקלחת הייתה בצריף פח בשולי המחנה, בחורות ובחורים בשכנות, והשיחות והבדיחות לא פסקו..."

דוד קרון

אכן תמונה ריאליסטית מהתנאים החיצוניים של אותם הימים. אך התנאים החיצוניים היו קשורים בכוח עמידתנו, שנבע מכור מחצבתנו והוא החינוך השומרי, מידת ההכרה והאמונה בדרכנו, החוזק הרעיוני, וכן אופיים של האנשים והשקפתם על החיים ומשמעותם.

באחד מעלוני הקיבוץ מאותה שנה כותב המזכיר: "מישהו פעם אמר שקיבוץ זהו שנסה, שום דבר לא מובטח. הכל תלוי בנו. ומה נחוץ לנו כיום כשאנו מדברים על חילוף משמרות? אני עונה: קדר אנשים פעילים, חדורי כוח האמונה בדרכנו הרוצים לפעול, לעשות, פשוט לעשות. וכדי לעשות נחוצים גם הבנה והסכם בין האנשים".

פרק שישי: שנת 1937, מאורעות בארץ, מאזן המשק, התנדבות דוד קרון

1937

המשך ה"תולדות": נעלמו הפרוטוקולים מ-27.10.36 ועד 9.10.37. אנהנו מסתייעים ביתר המקורות שבידינו: עלוני הקיבוץ, לוחות פרטיים, החוברת "אלה תולדות", מ-1947, ראיונות עם חברים מאותה תקופה, ועוד. שיחת קיבוץ לסיכום שנת 1937: המזכיר חונקה מתאונן על מצב השיחה. מצביעים מעטים. מדבר על ייאוש ואפתייה. זוהי שנה שהתאחדנו עם הקבוצה האמריקנית. וזהו מבחן עבורינו. אריה מהאמריקנים מוסר על מצב הקבוצה האמריקנית. השיחה היא חברתית כללית וחברים רבים מבטאים ביקורת כללית על שטחי חיים שונים של הקיבוץ. בשיחות הקיבוץ המתקיימות לעתים קרובות מאד, ולפעמים כל ערב, מוסרות הועדות השונות דו"ח מפעולותיהן השנתיות. ב-21.10.36 מתקיימות בחירות חדשות לכל הועדות. שלמה פ. נבחר כמזכיר. ב-23.11.37 נבחר ראובקה כגזבר, פייטל כגובה, רבקה למחסן, אברהם ג. כרפתן, אשר לנהגות. שוב עולות בשיחות הבעיות הכואבות של הקיבוץ: צפיפות בדירות, הבעיה הלא אנושית של ה"פרימוסים" בחדרי המשפחות. כמו כן ועדת חינוך מעלה בעיות חינוכיות ותקציביות רבות של בית הילדים ההולך וגדל. ועדת עבודה מוסרת תמונה על עבודת השירותים: במטבח - 6.5 איש, במחסן הבגדים - 4, חצר וסניטריות - 1, פעולה ציבורית - 1, טיפול בילדים - 4.5, בהכשרות ה-5, שמירה - 1, גזברות והנהלת חשבונות - 2.5. סה"כ - 25.5 איש, היתר מיועדים לעבודות חוץ.

שוב ושוב עולות בשיחות הקיבוץ בעיית עזרת ההורים והקרובים. לא מסתפקים בתקציב המוצע ותובעים את הגדלתו.

ב-19.12.37 מופיע בשיחה בונים שמיר מהועה"פ, ותובע שוב לשחרר את מתתיהו לשליחות בירושלים כראש הקן. התביעה לא מתקבלת באותה שיחה ומבקשים מהועה"פ לדון בה שנית. על אותה שנה אנו קוראים ב"אלה תולדות" בדו"ח של הועדה הפוליטית: חיי הקיבוץ מתנהלים במלוא מרצם. ניכרת ערנות תרבותית-פוליטית. הקיבוץ משתתף באופן פעיל בפעולות מועצת הפועלים ומוסדותיה. בהמשך הוא יקבל גם את כל העניינים לידי, כולל מזכיר המועצה. בזמן האחרון היו בועדה הפוליטית בירורים חשובים ורציניים על המשרד הקבלני, הן בחקלאות והן בכניין. השאלה האחרונה הובאה על ידינו לבירור למחלקה הפוליטית של הקבה"א והיא תשמש נושא לבירור בועה"פ. הפעולה התרבותית מסועפת. הרצאות וסקירות פוליטיות מתקיימות מדי שבוע. הוקם חוג

לספרות. ועדת הפועלות פעילה מאד. אורגנו חוגים ללימוד עברית. בפגישת ועדות התרבות של המושבות, שהתקיימה ב-8.5.37 בפתח-תקה, השתתפו שני חברי הקיבוץ.

אוכלוסייה: כבר מסרנו לעיל שבמפקד מ-1.5.37 היו בקיבוץ 97 חברים. 41 חברות, 56 חברים. זהו הנטו, לאחר קליטת חברים חדשים וכן לאחר מספר עזיבות.

המצב המשקי והכלכלי: מ"אלה תולדות": סיכום רווח והפסד של ענפי המשק עגום. הרפת, הכוורת והחציר לא שילמו את העבודה. המצב במפעלים יותר טוב. האוטומובילים נכנסו לעבודה. התחלות צנועות של מדגרה משותפת. עיקר ההכנסות באות מעבודת החברים בפרדסים (ויש חוסר עבודה לא מעט), וכן מעבודת קבוצת הבניין והנגרייה.

מספרים מהמאזן:

	<u>1936</u>	<u>1937</u>	
הוצאה שנתית לאיש	27.482 לא"י	23.400 לא"י	
יום הוצאה	0.0753 לא"י	0.0778 לא"י	
יום כלכלה	0.0417 לא"י	0.0424 לא"י	
יום פרודוקטיבי	0.167 לא"י	0.1935 לא"י	
ימי קיום	33.222 (91 איש)	33.503 (91 איש)	
ימי עבודה פרודוקט	14.933 (45%) לא"י	13.478 (40%) לא"י	
ימי עבודה שירות לאיש	97.3	84.7	
ימי שבת לאיש	103.0 (28%)	133.4 (36%)	
יום פרודוקטיבי	164.7 (43%)	146.9 (46%)	

הכנסה ליום עבודה

חקלאות	0.217 לא"י
עגלונות	0.213 לא"י
שונות	0.196 לא"י
אוטומובילים	0.279 לא"י
נגרייה	0.424 לא"י
חשמל	0.232 לא"י
בניין	0.379 לא"י

גן הירק	0.020 לא"י	
רפת	0.025 לא"י	96.759 לא"י הפסד נוסף ל-380 י"ע
מכוורת	0.025 לא"י	10.591 לא"י הפסד נוסף ל-41 י"ע
חציר	0.050 לא"י	21.770 לא"י הפסד נוסף ל-145 י"ע
בהמות		הפסד נוסף ל-46 י"ע
הכנסה כללית	2,501 לא"י	2,613 לא"י
גירעון	3,000 לא"י	3,000 לא"י
אוטומובילים הכנסה ברוטו באוקטובר -	40 לא"י	לעבודה נשאר 20 לא"י
במסגרייה	0.200 לא"י	פייל 0.200 לא"י לי"ע.
גודל המחנה 8 דונם.		למכוורת בא מדריך דוד מנהלל. דבורה'ה במכוורת.

מ"אלה תולדות": הבנאים שלנו. ראה זה פלא. הנה בניין אחרי בניין הולך וקם. מתרומם לנגד עיניך. ועשו זאת בחורינו שמעולם לא החזיקו כף סיידים ופלס מים. לא הם ולא אבותיהם היו קרובים למקצועות הבניין. וכאן בארץ במשך שנים מועטות קם אצלנו וגדל חבר אנשים של בעלי מקצוע - בנאים, טייחים, טפסנים וברזלנים. בוקר בוקר תראה אותם יוצאים לכל פינות רמתיים והדר, רמות השבים ומגדיאל. כליהם בידיהם - לבנות בתים. ושם טוב לנו בסביבה...

אירועים מיוחדים: ב-27.9.37 מתנדבים דוד קרון ודוד דגני למלחמת האזרחים שהתחוללה אז בספרד. הרפובליקה הדמוקרטית והחוקית נגד הפשיסטים של פרנקו, שמאחוריהם איטליה הפשיסטית וגרמניה הנאצית. הקיבוץ לא אישר את התנדבותם, באשר עמדת התנועה אמרה שגם לנו יש כאן חזית (אמצע מאורעות תרצ"ו-תרפ"ט) ועם כל אהדתנו למתנדבים יש להישאר בארץ ולחפש דרכי עזרה אחרים. ואמנם ההסתדרות עשתה זאת. למעשה דוד ודוד נחשבו כעוזבי הקיבוץ. אך לבנו ואהדתנו היו איתם. וכשחזרו שלמים ובריאים מספרד, אשר כפסע ביניהם ובין המוות, כגורל אלפים מחבריהם המתנדבים בבריגדות הבינלאומיות, קיבלנו אותם בזרועות פתוחות ואיש לא חשב לרגע שהם פעם נחשבו כעוזבים.

בפגישה הארצית של הסיעות הפוליטיות, המתקיימת בעין שמר ב-26.5.37 משתתף הקיבוץ בעם רב. ב-4- ליוני יוצאת פלוגת עבודה מהקיבוץ לעין החורש ושוהה שם חודש ימים.

בעלי התפקידים המרכזיים: מזכירים - חונקה ושלמה פ., גזבר - ראובקה, גובה - פייטל. תקופה מסוימת גם אברהמ'ל היה גזבר.

מצב הקיבוץ הכללי: ב"אלה תולדות" נאמר: למרות המאורעות, המשבר הכלכלי השורר בארץ, חוסר העבודה והחושך המשתרר בקופה, הקיבוץ טווה יום ליום ואורג את חייו למסכת אחת שלמה. הבעיות הישנות, עזרת

הורים, חופש חברים, היחס לשיתוף, אחריות לנשיאה בעול, בחירת בעלי תפקידים, וכן ויכוחים על מהותו של הקיבוץ, ממשיכים להעסיק את הקיבוץ. ואחרי הכל צועדים קדימה וההרגשה הכללית היא שהתגבשו לקיבוץ יציב החותר למטרתו העיקרית והיא ההתיישבות. ואמנם זהו הנושא המתחיל להעסיק אותנו יותר ויותר.

התקופה היא תקופת חומה ומגדל, ובחלל הקיבוץ מתחיל כבר מנסר חזון ההתיישבות. ביום 15.5.37 נוסע מתס לבית אלפא לגשש ולממש את הדופק... ב-6.3.37 עורך הקיבוץ טיול לעמק חפר. חוגגים את ה-1 במאי במסיבה יפה ותהלוכה בכביש הראשי. במיוחד מצטיינת חגיגת הביכורים הראשונה בקיבוץ. תערוכה צנועה מפרי משקנו הקטן. עיתון. את ברכת הקיבוץ מביא מתס:

"כביכורים בא אלינו החג. וביכורי החג נביא היום לכולנו. חג הביכורים במסכת חיינו. נחוג אותו זו הפעם הראשונה, ונקווה שתקבע מסורת. חג ביכורים בחיי חברתנו מדי שנה בשנה, להביא ביכורים. כבנים לעם נודד, ללא קרקע תחת רגליו באנו הנה. קללת מחסור זה רבץ עלינו כמשא כבד, והדריך את מנוחתנו, זחף והניע, עקר אותנו וטלטל למרחקים עדי הגענו הלום. ועינינו לקרקע, מחפשות ועורגות להשבת האבדה. אמרנו, ברית לנו עם אם-האדמה. ממנה נחייה ונתקיים. את אשר תצמיח נקצור. ואת אשר נקצור נאסוף וחינו בה. באשה גורל חיינו לחיות אתה ולהתפרנס ממנה. ובמסכת חיינו הקיבוציים נעלה בראש דאגותינו את הערצה לקרקע - להתיישבות. ויהיה חג ביכורים זה ראשון - אות לברית נאמנה וחזקה עם אדמת המולדת. ראשון לחגי הביכורים בתקווה ואמונה חזקה שנביא את הביכורים שלנו הבאים בנקודתנו הקבועה.

היום נביא ביכורים מענפי המשק הקטנים שלנו. נעלה בראש שמחתנו הגן, הרפת, הכוורת והלול. יהיו היום מחותנים דרי האורווה, הותיקים והנאמנים. ויהיו שושבינים הברווזים, היונים, התרנגולים וכל עדתם. יעבור במפקד כל המשק החקלאי שלנו. מפקד משקנו החקלאי - בסיסמה: זה הקטן גדול יהיה! וכה לחי!"

מתתיהו

מתוך "ידיעות הקיבוץ": באותה שנה מתאוננת המערכת: "תקופת שפל בקיבוץ. עזיבות, מצוקה כלכלית... המצוקה הכלכלית הולכת וגדלה והשפעתה ניכרת בכל פינה, לאן שתפנה ומה שתרצה לעשות - תתקל בה. מצב הדורש אחריות פי כמה יותר מאשר בזמנים רגילים. לכל דבר קטן, לכל ספל ולכל סכין וכף וכו' וכו'. מצוקת הדירות מחריפה והולכת, וכמעט אין חדר משפחה בלי שלישי, בחדר הרווקים בלי רביעי, ומדברים כבר על חמישי...".

תקופה זו בחיי הקיבוץ מוצאת את ביטוייה במסיבה שהתקיימה לרגל חילוף המשמרות ב-5.11.37 - הצגה, תפאורות נאות, פזמונים מענייני דיומא, שירה בציבור, עיתון חי. וכמובן ריקודים נלהבים. כל זה מראה כי למרות המצב, על חיוניות רבה הצפונה בקיבוץ. המסיבה הייתה יפה ומלכדת. הפזמונים שהושרו וחוברו ע"י מיירים היו בהומור רב. לא נוכל להביא את כולם, אך לפחות שניים:

פזמוני מיירים

1. שמעו נא והאזינו	2. יש הרבה דברים
הביטו הסתכלו נא	שכך זה ולא אחרת
על קיבוצנו אנו	ולמה ומדוע
שאלות אל תשאלו נא	שאלה זו מיותרת
שמעו נא והאזינו...	
3. אל תשאל מאין	4. כאלו שאלות
כל אחד לו מסתדר	תשמע כל יום ויום
כי טפש רק יאמין	אך לקבל תשובות
שזה פעם יתברר	תוכל רק לחלום
שמעו נא והאזינו...	
5. ועל מחסן פרודוקטים	6. כי יש הרבה דברים
ועל מחסן בגדים	שכך זה ולא אחרת
על כל המפעלים	ולמה ומדוע
ועל בית הילדים	שאלה זו מיותרת
שמעו נא והאזינו...	

הסתכלו חבריא	כולם:	מתקרבת לקיבוץ
תיישרו מבט	מחלת הנסיעות	תקופת העזיבות
תוכלו מיד להיווכח	התפשטה לא מעט	עונת ימי הסתיו
שהמצב הוא מזופת	נסיעות לספרד	היא התחלת האכזבות
מחלה עוברת בקיבוץ	אמריקה וצרפת	עזיבה בגלל
מחלת הנסיעות	אין כעת יוצא סתם	אורנז'ציה
	ועוזב קיבוץ	הרי זה רק תירוץ
	מבלי לעשות לו תכנית	זוהי רק המצאה
	לנסוע לאן שנחוצן	לעזוב את הקיבוץ.

שיר הסיום

הנה הגענו כבר	פה רק הראינו	סוף סוף לגמור
לסיום המחזה	קטע של חיינו	נחוצן
שאם אפשר עליו	קטע צנוע וקצר	שלום לך קיבוץ
כך להגיד	ואנו נקווה	למרות הכל אל נא

ותודתנו לכם בזה	עוד להמשיך	תתייאש, כי יש ויש
עבור ההתעניינות	ואופירה שלמה	לך עוד זכות קיום
של כל אחד	עוד תיווצר	זהו סוף דברינו לסיום.
מיירים		

אכן, הראה הקיבוץ, כי יש ויש לו זכות קיום ויכולת רבה, ואפשרויות רבות להתפתחות צפונות בו. תוך עבודה יום-יומית אפורה, תוך קשיים שהזמן גרמם - מצוקה כלכלית, חוסר עבודה, מאורעות הדמים, תוך מעלות ומורדות מתגבר הקיבוץ, מתבצר ומתגבש. השעה הייעודה, כשהוא נדרש למלא צווי התנועה, צווי השליחות, ההגנה והכיבוש, מוצאת אותו מלוכד ומוכן לפעולה. חוץ מהשליחות הפוליטית-תרבותית שהוא ממלא בפעולותיו היום-יומיות, במועצת הפועלים בהדר, ובאגודות פועלי העץ והבניין ברמתיים והסביבה. חברינו מכתים את רגליהם בערבי חורף גשומים ובימי קיץ לוהטים עד שנהפכו להיות חלק חשוב בנוף "כביש רמתיים". הקיבוץ נחליץ לשליחויות החורגות מתחום הצר של המושבה הקטנה.

פרק שביעי: שנת 1938, המאבק להתיישבות

1938

המשך ה"תולדות": שנת 1938 הצטיינה בזה, שהמאבק להתיישבות עלה לדרגה גבוהה וממשית. היינו מהראשונים בתור לפי החלטות המוסדות והשתתפנו גם בכמה עליות על הקרקע שחשבנו שיהיו עבורנו. אנחנו חלמנו על התיישבות בגליל שבאותם הימים היה מאד פופולרי ומושך, טולטלנו ממקום למקום ורק בשנת 1939 הגשמנו את שאיפתנו להתיישבות במקום שכלל לא פיללנו לו. השתתפנו גם במבצעי ההגנה בהקמת "הגדר" בצפון עם חיים ד. שלנו ונחקה, וכן בפעילות ה"טנדר" הידוע באותם המקומות. זו הייתה גם שנה שהקיבוץ התחלק לפלוגות שונות, פלוגות עליות על הקרקע שלבסוף לא הייתה מיועדת לנו, בהכשרות חברנו בקיבוצים שונים לניהול ענפים בהתיישבותנו העתידה, וכן נענינו לתביעות התנועה לשליחויות תנועתיות בארץ ובחו"ל. וכעת ליתר פירוט:

21.3.38 - משתתפת פלוגה מהקיבוץ בכיבוש חניתה. חברים בה: אברהם'ל, ישקה, אברהם פ., ישקה, מרקה ופיבל.

6.5.38 - אנו שולחים פלוגה גדולה לאום-אל-טפוף (מקום קרוב לדליה של היום), מתוך ביטחון ששם יהיה מקום התיישבותנו, ופעלנו רבות באמריקה, על ידי חברנו וידידנו שם, ש"אמריקה ב" יהיה על יד "אמריקה א", ע"י עין השופט. ואף מצאו שם לעוד שופט עליון יהודי שעל שמו תקרא הנקודה. אך לבסוף החליטו המוסדות, שלמרות שאנו קודמים בתור, לעלות לשם את קיבוץ "המנוף", כיום דליה, מתוך נימוק שזהו קיבוץ מעולי גרמניה, ראשון מהעלייה הגרמנית, ויש חשיבות לאומית להקדים אותם. התאכזבנו מאד. גם ההצעה שנלך לגליל, המקום שנמצא כעת קיבוץ עמיר, לא יצא לפועל והקדימו, כאמור, אחרים עלינו. כאמור, הקיבוץ היה מחולק לפלוגות רבות, וזה, כמובן, הכביד מאד על ניהול חיי קיבוץ נורמליים. ולא פעם נוצרו חילוקי דעות ואף מתיחות בין הפלוגה באום-אל-טפוף לבין הקיבוץ בהדר. הרקע היה הרכב הפלוגה, תביעות חברים להחלפתם, ולבסוף לאחר האכזבה לעזוב את המגדל שהקימונו לא רחוק מדליה או לחכות עדיין.

באום-אל-טפוף היו בזמנים שונים 40 חברים. ונוסף לפזורים אחרים קל לתאר מה גרמו לקיבוץ "נדודי עמים" אלה. אך הבה נחזור ליציאת הפלוגה לאום-אל-טפוף, כשהיינו בטוחים שזאת היא התיישבותנו. לפני צאת הפלוגה הראשונה, ערב לפני כן, הייתה מסיבת פרידה לפלוגה, שמצב הרוח הכללי היה "במרומים", התלהבות בלתי רגילה, והורה וריקודים בהם משתתף הקיבוץ כולו עד אור הבוקר. את הביטוי למה שהתרחש בלכבות החברים מצאו החברים על לוח המודעות של הקיבוץ כתובים בידי אחד החברים. והנה לשונם:

"...לפלוגה העולה אתמול ראינו את זאת. לא רק זיקים, אלא להבה בוערת, ביכולתנו להוציא מתוכנו. ריקוד נלהב, ריקוד של שעות עד אפס - כוח המוסיף כוחות. ריקוד מלכד, בונה, יוצר. ריקוד פותר בעיות. אין מקופח. אין נלעג. אין מתלונן. הכל נשם בטמפרטורה הגבוהה של האש הבוערת והפורצת כמו לבה. "לא רוצים לישון

רוצים להשתגע!" התמזגות עד לב הנפש, התמסרות עד שיגעון. הכל חי, רועד, מתאמץ להחזיק מעמד עד הרגע האחרון, עד הסוף. כן, חברים, זהו המקור של גדולות. אל תתביישו בפני הורה שכזאת. אל תתביישו בפני המלה חלוציות. ציניזם - הוא לא נחלתנו. זאת היא רק שכבה דקה עליונה שכיסתה אותנו במשך השנים הקשות - מתחת נשמה טהורה. אותה תנו לבנו, אותה תוציאו לאור השמש כשתגשו לבנות את נקודתנו החדשה, את חיינו החדשים. כמו בראשית פעולתכם על האדמה תסקלוה, כדי חגיע ליסוד השמן, הנושא פרי, ככה תסקלו את עצמכם "מהשכבה הדקה", כדי להגיע ליסוד הבריאה הנקי והטהור, שבלי כל ספק נמצא אצל כל אחד מכם. זאת היא בקשתנו אליכם ברגע הגדול בחיינו. תיסעו כשמלווה אתכם ההרגשה, שעניי הנשארים מופנות אליכם בתקווה. ריקדו את ההורה של חיינו, כמו אתמול, באש ושיגעון. "לא רוצים לישון, רוצים להשתגע, לא רוצים לישון, רוצים בהתיישבות!" ככה, הרחב את המעגל! עוד יותר מרץ!!! הרחב! כולם למעגל! אל יחסר אחד! כולם! אל תזיע, כן נזיע, כן נבנה! כן נבנה את חיינו אנו!... "הקיבוץ לפלוגה".

לשיחה החגיגית שקדמה לצאת הפלוגה בה השתתפו חברים רבים והביעו את רחשי לבם ושמחתם, מצטרף גם מתס, ששולח מירושלים, מקום שליחותו, את הדברים הבאים: "...מחכה לנו יום גדול, מלווה בצללים, שיש להשתחרר מהם, ואז יגדל גם הזוהר של היום הגדול".

כאמור, לא קיבלנו את המקום הזה. הנה קטע מהמכתב שנשלח לועה"פ במרחביה: "הננו להעביר לכם החלטת הקיבוץ שנתקבלה בשיחתנו האחרונה. הננו רואים חובה לעצמנו לברר ביתר רחבות את משפטנו אחרון זה. לפני 8 חודשים, בצאתנו לכיבוש המקום באום-אל-טפוף, היינו חדורים רצון וכוננות לקראת כל הבאות עלינו בנקודה זאת. והיינו מוכנים להתקשר לצמיתות עם תוכנית ההתיישבות במקום זה. לו ניתן לנו לבצע את זה היינו ממלאים את המוטל עלינו בלי היסוסים ובלי שמץ מחשבה על שינוי כלשהו את מקום התיישבותנו. היינו מחכים חודשים, או שנים, עד שהייתה מגיעה שעת עלייתנו על הקרקע. אולם, קרה מה שקרה, ועקב התערבות גורמים מסוימים והגנה בלתי מספקת מצד מוסדותינו על זכות קיבוצנו להתיישבות באום-אל-טפוף - סולקנו מתוכנית זו. הגרוע מכל היה, בזמן שהועה"פ נכנע ללחצו של ווייץ, קיבל את הצעתו השנייה, שלדעתו "זה מעלה את קיבוץ כרית על פסים נורמליים של התיישבות" ולדעתנו זוהי התקשרות עם מקום שברגע זה אין כל יסוד מוסמך להעיד שסיכויי התיישבות הן ריאליות בעתיד הקרוב. לאור "ההתפתחות האבולוציונית" של רעיון הפלוגה המשותפת, הננו רואים את ישיבתנו באום-אל-טפוף למחוסרת טעם ותועלת. ובשיחת הקיבוץ האחרונה הוחלט שממחר יום ראשון לעזוב את המגדל.

...רצה הגורל ומכתבנו זה, במקום בשורת עלייה על הקרקע, יביא לכם סיכום 8 חודשי ישיבתנו באום-אל-טפוף. סיכום די עגום בשבילנו, ומבחינת אפילוג אין מקום להרגשת שמחה - אולם גם לא התייאשנו. בתולדות הקיבוץ יכנס דף אום-אל-טפוף לא במעט נקודות מזהירות ולא חבל לנו על ניסיון חיים זה.

הננו מוכנים להתחיל פרשת כיבוש מחדש בתקווה שהפעם נזכה ביתר הבנה לצרכי התיישבותנו.

בברכת חברים נאמנה, בשם הקיבוץ (כנראה שלמה פ.)

המכתב נשלח בשם קיבוץ "אמריקה-כרית" ב-13.5.39-

אכן, שוב הקיבוץ מתכנס יחד בהדר ושב לענייניו השוטפים: עזרת הורים, קבלת חברים, עזיבות, צפיפות הדירות, בקשות חופש, ענייני בית הילדים, בירורים משקיים, פוליטיים וחברתיים וכמובן על השיתוף. לאחר שפעם אחת הקיבוץ דחה את בקשת התנועה לשחרר את מתס לשליחות התנועה להיות ראש קן ירושלים, התקיימה שיחה שנייה עם לוי רוזנצווייג ממשמר העמק, פעיל בתנועה, ובשיחה זו, ב-6.1.38- ברוב קולות הוחלט להיענות לתביעת התנועה ולשחרר את מתס לשליחות הראשונה של הקיבוץ ולאפשר לו להיות ראש קן ירושלים. ב-14.2.38- מתס מגיע ביום חורף קר וסוער לירושלים ופועל בקן עד סוף השנה, וב-1939- מעבירה אותו התנועה להיות חבר ההנהגה הראשית בתל אביב, לאחר שהצליח מאד בקן הירושלמי. הוא חוזר הביתה לקראת עלייתנו על הקרקע בכפר מנחם. ועוד שליחות תנועתית. ב-4.3.38- הקיבוץ מאשר את תביעת התנועה לשליחותו של שלמה פ. (להלן שלמה אליאב) לארצות הברית. שלמה נתקע שם עקב פריצת מלחמת העולם השנייה. הוא עושה עבודה חשובה מאד בתקופה זו של הנתק מהארץ, גם בארצות הברית וגם אחר כך בארצות אמריקה הדרומית, וחוזר אלינו עם אשתו אילנה, גם היא פעילה מאד בתנועה, רק עם גמר המלחמה.

ובינתיים העניינים הקיבוציים שוטפים כרגיל. דו"ח הועדה הפוליטית על הבחירות בארץ. מתס כותב לקיבוץ מירושלים על התגברות פעולות ותעמולת האצ"ל והלח"י, ועל התארגנות כל תנועות הנוער של ההסתדרות ובהנהגתה, לצאת למלחמה תקיפה נגדם, וללחום על נפש הרחוב הירושלמי, שחלק גדול של אוכלוסייתה הוא דתי וימני. וכאמור העניינים הרגילים לא חדלים להעסיק את שיחות הקיבוץ. אוסקה מוסר אינפורמציה על מועצת הקבה"א, נבחרו הצירים חיים ב. וזאב פ. למועצה זו. כדאי לציין בין קבלות החברים, התקבלותו של וולטר מאנגליה, איש מהשכבה הגבוהה, ואשר הביא אתו ספרייה עשירה מאד של ספרים יקרי מציאות (16.3.68). לצערנו הרב הוא עוזב אותנו ועובר לנצ"ח.

ב-18.3.38- מתקיימות בחירות למועצה המקומית. מגישים רשימה של 25 איש, ואלה הן התוצאות: השוה"צ - 4,

מפא"י - 3, קיבוץ מחר - 2, בלתי מפלגתיים - 2. חנה כהן רכזת הפועלות, פעיל במועצה איצל.

ישנן גם בעיות האיחוד עם האמריקנים. הם התאספו לבד ודיימי פ. נקבע למקשר בין הבאים לקיבוץ. חלק מהבאים הוא ע"י שליחת חברים שלנו ל"התחתן" בצורה פיקטיבית עם חברות של קיבוצנו בחו"ל והבאתם ארצה. ויש לא מעט כאלה שפה בארץ, בהבנה ראויה לציון של הרבנים המקומיים, קיבלו בנקל גט גירושין. בינואר 1938 בונים בית שלישי מבלוקים במחנה. עקב הפיצול של הקיבוץ לפלוגות רבות יש צורך כל פעם לשנות את הרכב הועדות

ובעלי התפקידים. מלאכה לא קלה. מקימים סוף סוף ב-30 ליוני מקלחת בבית הילדים. קונים רדיו. פלוגת עבודה יוצאת לבציר לזיכרון יעקב.

ב-25.7.38 מיטק נוסע לוועידת "הפועל". ב-15.3.38 שיחה עם הקבוצה האמריקנית. בן ציון מביע את היסוסיו בנוגע לציננות. לבסוף, באמת עוזב את הקיבוץ. פורמנסקי ממשמר העמק, שהיה שליח באמריקה, בא לשיחת הקיבוץ, לעמוד על האיחוד עם האמריקנים (נהרג בקרבות משמר העמק במלחמת העצמאות). ב-7.9.38 שליחת קבוצת עבודה לעין שמר. דו"ח מכל הוועדות. הועדה הפוליטית מוסרת גם על המצב בארץ. בשעה 9 שומעים על הרוגים בכל חלקי הארץ.

האוכלוסייה: בשיחת קיבוץ מ-10.6.38 נמסר שבקיבוץ כעת 90 חברים ו-9 ילד.
בשיחה מ-19.10.38 נמסר שבמקום נמצאים 72 איש בלי הפלוגות. עובדים בבית 50 איש ולעבודות חוץ נשאר 22 איש.

המצב המשקי-כלכלי: בשיחת קיבוץ מ-27.10.38 נמסרה אינפורמציה על הצעת התקציב של הועדה הכלכלית:

		34 מיל ליום לאיש	כלכלה
		82.000 לא"י לחודש	
מס אחיד	26.000 לא"י לחודש	7.000 לא"י לחודש	הלבשה
מסים שונים	6.000 לא"י לחודש	4.500 לא"י לחודש	הנעלה
בריאות	6.000 לא"י לחודש	1.600 לא"י לחודש	כביסה
פעילות ציבורית	0.750 לא"י לחודש	3.000 לא"י לחודש	חשמל
מים	1.000 לא"י לחודש	0.500 לא"י לחודש	ניקיון ותיק
ילדים	1.3800 לילד לחודש	7.500 לא"י לחודש	ביטוח והיבט
הכשרות	1.000 לא"י לחודש	4.000 לא"י לחודש	שכר דירה
עישון	1.650 לא"י לחודש	3.500 לא"י לחודש	תרבות
תספורת	2.550 לא"י לחודש	3.000 לא"י לחודש	עזרת הורים
היגינה	0.8500 לא"י לחודש	1.500 לא"י לחודש	דואר
נסיעות פ.	0.900 לא"י לחודש	0.570 לא"י לחודש	אספקה קטנה
ריבית	12.000 לא"י לחודש	0.500 לא"י לחודש	ניירות רש
חצר	0.250 לא"י לחודש	0.150 לא"י לחודש	ת. שעונים
סה"כ	200.458 לא"י לחודש	5.000 לא"י לחודש	ו. התיישבות
סה"כ	2,406.496 לא"י לשנה	2.000 לא"י לחודש	שמירה

בשיחת קיבוץ מ-30.9.38- ראובקה הגזבר מוסר שיש גירעון שוטף שנתי של 500 לא"י והחוב שלנו מגיע ל-2,400 לא"י.

בעלי התפקידים המרכזיים בקיבוץ: מזכיר הקיבוץ - שלמה אליאב עד 20.6.38, מחליף אותו אחר כך אברשק'ה מולצדסקי (כיום בקיבוץ אילון), הגזבר - ראובקה, ואחר כך מחליף אותו פייטל (עד להיותו רכז משק). ו. תרבות אברשק'ה מ. ראובקה מקבל את ריכוזו ו. בריאות ופייטל היה מרכזו ו. חברים, ר. ו. עבודה - אברשק'ה פ., חינוך - חונקה, ו. פוליטית - זאב פ., התיישבות - שלמה א. וגם חיים ב., שהיה ה"אבא" של אום-אל-טפוף. רכזת מטבח - מינדל, מאיר ד. מחליף בו. בריאות.

אירועים מיוחדים: הפעם משהו לא רגיל שקורה בפעם הראשונה. בשיחת הקיבוץ מ-1.2.38 דנים על מכות הידיים בין זוסקה ונחקה. מגנים את האלימות ומקווים שזה לא יקרה פעם נוספת בחיינו.

המצב הכללי של הקיבוץ ומצב רוחו: שנה זו תירשם בתולדותינו כשנה מיוחדת במינה. על אף פיזורינו לפלוגות רבות, הקשיים הרבים בחילופי בעלי התפקידים, ההתמודדות המתמדת עם כל הבעיות "הרגילות" של הקיבוץ, אמונה, ההתלהבות הגדולה והתרוממות הרוח לקראת התיישבות באום-אל-טפוף ולאחר כן האכזבה הגדולה, לא הביאו לייאוש, כי אם להפך. אלה שנשארו התלכדו יותר, דבוקים יותר למשימה, מאמינים יותר בדרכנו וביתר רוח קרב נלחמים על היעד המרכזי שלנו - מקום התיישבותנו. ואמנם בשנה לאחר מכן התגשמה שאיפתנו וזכינו למקום התיישבותנו הקבוע, הלא זהו ביתנו היום והוא:

כ פ ר מ נ ח ם !!!

פרק שמיני: שנת 1939, פרוץ המלחמה, עלייה לכפר מנחם, מגילת העלייה, הדר-כפר מנחם, התגייסות לביטחון, חניטה, גדר הצפון, נחקה, חיים ד., אום-אל-טפוף

1939

המשך ה"תולדות": שנת 1939. פרוץ מלחמת העולם השנייה על כל מאורעותיה וזוועותיה האכזריות. מלחמת ההשמד של שלישי מעמנו היהודי. בארץ המלחמה טרם הורגשה ומה היא נושאת בחובה. נותקנו מצד הים וכל המשתמע מכך, ובארץ התנהלו העניינים לפי שעה "כרגיל". גם עבורנו הייתה זו שנת הכרעה. השנה שבה התגשמו שאיפותינו. סוף סוף עלינו להתיישבות. ב-4.5.39 חוזרת סופית הפלוגה מעין השופט ואנחנו שוב כולנו יחד, פרט לשליחיות השונות, מתכנסים בהדר. צבי לוריא מגיע לקיבוץ מטעם המרכז החקלאי והוא מנסה לברר אתנו עוד 2 הצעות להתיישבות: ריחניה ע"י דליה וחיאם-אל-וליד בגליל (היום קיבוץ עמיר). 2 ההצעות לא מתקבלות ע"י הקיבוץ ואנחנו מחכים, עומדים על המשמר ובודקים כל אפשרות. חודשים של ציפייה מחודשת. הקיבוץ קולט בינתיים עלייה, פליטים מעפילים, והמסגרת מתרחבת. צר המקום מלהכיל כולם, אוהלים, שוב "פרימוסים" (השלישי בחדר המשפחות), מחנק. הפרי בשל, והעץ רובץ תחת מעמסתו (מתוך מכתב למזכירות הועד הפועל במרחביה). והנה נתבררנו פתאום בניגוד לכל ציפיותינו: דרומה! לכפר מנחם! נקודה של חומה ומגדל. ישב שם "ארגון מנחם", על שם מנחם אוסישקין, ראש הקרן הקיימת. פועלים מרחובות שהתארגנו להקמת מושב. הם עלו לשם עוד ב-1937 אך נאלצו לעזוב בגלל התנפלויות הכנופיות הערביות במאורעות ומצב הביטחון הקשה. הם חזרו לשם שנית בחומה ומגדל והמשיכו עד אמצע 1939 ולא יכלו עוד להמשיך. התברר שזה מקום שאינו מתאים למושב. שיחת קיבוץ רצינית ומתוחה, המקום מצטייר כאפור, "בקצה העולם", רק 2 ישובים בכל הדרום עד לאילת: המושב באר טוביה וקיבוץ נגבה שעלה על הקרקע כמעט באותו מועד (12.8.39). יש המתלוצצים ואומרים "אלמנה", "גרושה", וללב מתגנבים געגועים לחלומות "ילדות", לגליל, להרי אפריים, לבניין נקודה מחדש ולא "במקום". ומאידך גיסא אנו גאים שדווקא אנחנו, השומר הצעיר, לא נותן לנטוש יישוב יהודי שכבר הוקם, בדומה למרחביה בזמנה. בחוברת "בטרם", שהוצאנו לאחר מכן, כותב מתס על רחשי הלב באותם הימים:

"... אך הנה עולה ומזדקרת ראשו של החלוץ האלמוני, הצועד בביטחון, לכל אשר המולדת קוראת לו, בדרכו הקשה, הארוכה והאפורה. ידיו נוקשות, לבו חם, ראשו נטוי קדימה! הרגשנו את עצמנו פתאום כה קרובים אליו, ידידים מני אז. נתלכדו החברים, נשתלבו זרועותינו בזרועותיו, ונכנסה שמחה חדשה בלב. חברים! ד ר ו מ ה ! ל כ פ ר מ נ ח מ ! ל ה ת י י ש ב ו ת !"

באותה שיחת הקיבוץ הנ"ל, לאחר דיון רציני, התקבלה ההחלטה ללכת לכפר מנחם פה אחד וברוב עם. בחודש ספטמבר 1939 אנו שולחים לשם פלוגה ראשונה לבדוק מצב העניינים ואולי להכין הזריעה הראשונה. בקבוצה נמצאים נפתלי, דוד קרון, זאב רוטשטיין, צפורה ד., אבוש, ועוד. הדרך לכפר מנחם אינה בטוחה מבחינה

ביטחוני. נוסעים לגדרה ומשם במכונית משורינת לכפר מנחם. אנחנו נמצאים עדיין במאורעות של תרצ"ו-תרצ"ט, אם כי בסופן. החברים המגיעים לכפר מנחם מתקבלים ע"י כמה חברים מ"ארגון מנחם" בחומה ומגדל, שהם הקימו עוד ב-1937. הם עוזרים לנו בכל יכולתם להעביר לנו "הירושה". הארגון עצמו עובר למקום אחר הנקרא כיום כפר ורבורג. לאט לאט עוברים עוד חברים לכפר מנחם לפי הדרישות של החברים במקום וביום ה' 16.12.39 מתקיים הטכס לעלייה על הקרקע של כפר מנחם, בהשתתפות כל הקיבוץ, כולל הילדים, נציגי העיתונות בארץ, נציגי המוסדות המיישבים, נציגי התנועה וכן ערבים מהכפרים השכנים, שמהרגע הראשון השתדלנו ליצור אתם יחסי שכנות טובים.

הטכס כולל: הקראת מגילת העלייה על הקרקע, כמנהג הימים ההם, זריעה סמלית של אחד מזקני הדר, שאף הם באו ללוות אותנו ברגע זה, וכן הקראת המנון האירוע, שחובר על ידי המלחין והמשורר יעקב אורלנד, ואשר קרא אותו מעל הטרקטור הראשון שלנו יצחק שושני ז"ל. והנה נוסח המגילה שלנו, שנכתבה על ידי חיים ל. ומתס. הקטע הנוגע לגורל עמנו בגולה ע"י חיים ל. והקטע העוסק בהתיישבותנו, בכפר מנחם, עתידו ואמונתנו, נכתב ע"י מתס.

"לאור הלהבות העולות ומתאבכות מעל חרבות יהדות פולניה, עת העולם מתבוסס בדמו ומגף העריצות רומס בשחצנות כל ניצוץ לתקומה ולחירות, בפני אחים גולים רדופים על צוואר ויהודים כיסופי מולדת - באנו אנחנו, חברי קיבוץ 'אמריקה-כרית', בנים לתנועת השומר הצעיר, היום כ"ד בכסלו ת"ש, 6.12.1939, אליך, כפר מנחם, לתקוע יתד נאמן באדמתך הצחיחה, לאות עולם ולנצח האדם העובד, הלוחם, היוצר והמפרה. התקבצנו פה מפזורי גלויות: בנים לגלות פולניה, עת מעיין חי ומפכה זה הולך וחרב ביד זדונית, ובנים ליהדות אמריקה העולה, זו גלות הנחמה לדוויים בין העמים, באנו אליך כסמל לרצון מחושל ומלוכד, חוליה נאמנה בשרשרת המרתקת את עם ישראל על פיזוריו".

"באנו אליך, כפר מנחם, ופניך אפורים כפני אדמתך. הגענו אליך מדרך ארוכה, קשה, דרכו של חלוץ עברי במולדת. שמונה שנים של עמידה על המשמר, של כיבוש, של בניין ויצירה הבאנו לך שי. היום נכרות אתך הברית, ברית בין בנים צמאי מולדת לבין קרקע צחיחה העורגת לפריון, ברית בין בנים כמהי בית לבין שממה המצפה לגאולתה. הושטנו לך את ידינו הנוקשות, ובנו האמונה, כי פניך האפורים יוצפו אור שמש של האדם הפועל והיוצר. עדה הדרך הארוכה שעברנו, כי עוד יפכה מעין בשממה זו, כי עוד תצמחנה משדותיך אמונה ואחוות עמים, ובימים חשוכים אלה תשמש נקודת אור ומקור נחמה לבנים גולים, השבים אל גבולם..."

וכך מתאר עיתון "הארץ" את הטכס: "כ"ה כסלו ת"ש. אתמול לפני הצהריים התקיים בכפר מנחם טכס התחלת הזריעה של קיבוץ 'אמריקה-כרית' מייסודו של השומר הצעיר. ב-10 בבוקר יצאה מרחובות שיירה של אוטובובילים שהובילו לכפר מנחם את באי-כוח המוסדות, חברי הקיבוץ הנמצאים עדיין בהדר, מוזמנים ואורחים. במקום סודרו שערי כבוד מקושטים בסיסמאות 'עלה נעלה וירשנו', 'בית לנו וחומה', וכד'. את פני הבאים קיבלו בני פלוגת הקיבוץ הנמצאים כבר במקום, כ-40 איש. לאחר שהמקהלה שרה 'השמיים מספרים כבוד אל', זו הטרקטור המוביל לתחנת הזריעה בלוויית שירה ומקהלה והקהל שנהר לשדה. הטרקטור עבר לתלם הראשון וזרע את הזריעה הראשונה באדמת השממה. החלק האחרון של הטכס הייתה השיבה אל החומה - המחנה, אשר בכתליה נסתיים הטכס ב'זכור'. ברכת אוסישקין נקראה מטלגרמה:

"ליום העלייה שלכם ברכתי הנאמנה. השתרשו באדמת המולדת לדורי דורות. בל תשכחו שבחודש עלייתכם - כסלו - הצילו החשמונאים את עמנו ותרבותנו. לכו בדרכם והיו לנו לכבוד". נקראו עוד ברכות שונות ונשלחה בין השאר גם טלגרמה לאוסישקין.

ברכה חבס מ"דבר" כתבה רשימה לבבית ומדויקת יותר ובהרחבת יתר על הטכס. כן הייתה כתבה בעיתון "הבוקר" שיצא בימים ההם, וכמובן גם עיתונות התנועה ציינה אירוע זה בהבלטת יתר. כאן מן הראוי לספר על מעשה של אי-זהירות וחוסר מחשבה, שנעשה ללא ספק ללא כוונת זדון ובתום לב. בין הסיסמאות שנתלו סביב החומה הייתה גם סיסמה: "אבן מאסו הבונים, הייתה לראש פינה". אנשי "ארגון מנחם", שאף הם השתתפו בטכס, ראו בסיסמה זו התרסה כנגדם ונעלבו מאד. הכעס נגדנו נמשך זמן רב, גם כשהם כבר עברו לכפר ורבורג. פרסמו הודעות בעיתונות נגדנו. רק כעבור מספר שנים לא מעטות התפייסנו בשתי מסיבות פיוס חגיגיות, גם בכפר מנחם וגם בכפר ורבורג, עם חילופי מתנות הדדיות.

על המשך החיים בכפר מנחם נמשיך לספר בפרקים הבאים. אך כאמור, לעת עתה בכפר מנחם, היו בסוף 1939 40 איש, ורוב רובו של הקיבוץ עם כל הילדים חיו עדיין בהדר, עד אשר התנאים בכפר מנחם יאפשרו את ההעברה לשם.

המשך תולדות 1939: עם העלייה לכפר מנחם הקיבוץ היה שוב מפולג לקבוצות שונות, אך רוב רובו של הקיבוץ היה עדיין בהדר ואנו נמסור בתמצית את אשר העסיק את הקיבוץ בהדר ובכפר מנחם תוך סיוע בפרוטוקולים, עלוני הקיבוץ, מקורות פרטיים ועוד.

פרוטוקול השיחות בהדר:

1.1.39: שוב ויכוח על מרות הקיבוץ, בקשר ליואל שלא חזר בזמן לקיבוץ. בעד הוצאתו מהקיבוץ היו 10 איש, בעד קבלתו 14, נמנעו 9. יואל נשאר בקיבוץ. אברהמ'ל פונה לאברשק'ה לסדר את עניינו של מתס לאחר שגמר כבר שנה בשליחותו בירושלים. אברשק'ה עונה שכבר פנה בעניין זה. בסעיף אחר השיחה דנה על הפעילות

בסיעה במועצת הפועלים בהדר עקב מכתבו של בנטוב (שהתאונן על חולשת הפעולה). הייתה גם הבעת אי-אמון בחיים ב.

11.1.39: שחרור אברשק'ה מו. חברים. הכשרת נפתלי לטרקטור. צפורה לירקות. לא משחררים את חיימקה. ראובקה למשרד הקבלני. הקראת מכתב מהועה"פ בעניין החזרתו של מתס. רייזלה מבקשת לקיים הדיון בנושא זה בנוכחות מתס. קורס לכלכלה אצלנו. על ועדת שמירה. חדר למטבח בית הילדים. עבודת המטפלת. ישראליק נסע לחו"ל להביא בפיקציה חברה מהקיבוץ.

25.1.39: בוחרים ו. חברים חדשה. ענייני ההתיישבות, ע"י שלמה א. חופש הינדה. דנים בשובו של מתס. שלמה אליאב נבחר למרכז ו. ההתיישבות.

2.2.39: מאיר איצקוביץ עזב את הקיבוץ בגלל עזרת הורים. קבלת דוד ק. עם שובו מספרד. ויכוח על הסמכות בין הקיבוץ לבין הפלוגה השוהה עדיין בג'וערה.

4.2.39: דיון על בקשת התנועה ליציאתו של שלמה אליאב לשליחות לאמריקה. חיים ב. נבחר כבא-כוח הקיבוץ. דנים בהחלפת הפלוגה בג'וערה.

10.2.39: ענייני ו. ההתיישבות. החלפת חלק חברים או כולה מהפלוגה בעין השופט.

11.2.39: המשך השיחה הקודמת על החילופים עם הפלוגה בעין השופט.

15.2.39: שוב על שובו של מתס לקיבוץ משליחותו בירושלים. דיון על מטפלת חולים.

23.2.39: דיון בעניין מקומנו בהתיישבות. השאלה לא ברורה.

1.3.39: דו"ח המוסדות על מקום התיישבותנו שטרם נקבע. יש ויכוח מה לעשות.

4.3.39: ויכוח על המשרד הקבלני ברמתיים בעקבות דו"ח הועדה הפוליטית שהמשרד אינו מסיים מאזנו הכספי ברווח.

7.3.39: שוב בענייני ההתיישבות. תובעים בתוקף שג'וערה תישמר עבורנו.

15.3.39: בוויכוח: אברשק'ה מציע להיענות לבקשת התנועה שמתס יעבוד עוד חצי שנה בהנהגה הראשית בת"א. 10 נגד, 6 בעד. אך לאחר שהוקרא מכתב מהועה"פ הוחלט באותה שיחה ברוב של 16 נגד 4 להיענות לתביעת התנועה ולאפשר למתס להמשיך את שליחותו בתל אביב. בעניינים אחרים: ו. העבודה על העגלונות. ריכוז הו. הפוליטית וחוב אוסקה לעזרת הורים. הוחלט לקבל ילדים מהחוץ.

29.3.39: ויכוח ממושך וקשה בקשר להודעת המוסדות שקיבוץ "במפנה" הולך להתיישבות לדליה ועלינו לעזוב את ה"מגדל". מחליטים "להתמרד".

30.3.39: שוב ענייני ההתיישבות. שיחה דחופה. פגישה עם מאיר יערי המסביר לנו, שבגלל חשיבות הבעיה הגרמנית אין ברירה: "במפנה" ילכו לדליה ואנו נחכה להזדמנות הבאה. חיים ב. נבחר לבא-כוח הקיבוץ לענייני התיישבות. בעד הערעור לעזוב את המגדל - 15. נגד עזיבה - 21. אברשק'ה שאינו מסכים להחלטה רוצה

להתפטר מתפקיד המזכיר. ויכוח קשה בעניין קבלת מרות התנועה, הקיבוץ מחליט לא לקבל התפטרות המזכיר ולא של ו. ההתיישבות ב13- נגד 12.

1.4.39: שוב דנים במכתב לועה"פ ועל התפטרות אברשק'ה וחיים ב. שדעתם שונה בעניין אי-עזיבת המגדל. לישיבת הועה"פ נוסעים חיים ב. ואברהמק'ה.

5.4.39: דו"ח מיישיבת הועה"פ בענייני ההתיישבות שלנו ושל "במפנה". ענייני ו. חברים בבעיות עזרת ההורים. נסיעת ליזה ועמנואל לחו"ל.

9.4.39: עניין נסיעתו של עמנואל לחו"ל. שוב דנים בעניין הטקטיקה במלחמתנו להתיישבותנו באום-אל-טפוף.

12.4.39: ענייני בית הילדים. נסיעת עמנואל. מביאים רדיו ומכונת כתיבה. ויכוח על העישון. אוסקה נבחר לרכז את ו. התרבות עם חבר אחד מהאמריקנים. יצחק שושני וזאב רוטשטיין מתקבלים כחברים.

18.4.39: שיחת קיבוץ עם אדק בעניין ההתיישבות. אברשק'ה מציג את עמדת הקיבוץ בעניין הפלוגה המשותפת עם "במפנה" שלא נראית לנו.

24.4.39: שוב ענייני התיישבות. במוסדות הוחלט על מסירת דליה ל"למפנה". ויכוח מתוח בשיחה על התפטרות הועדה ובאם היא מבטאת את רצון הקיבוץ.

30.4.39: ושוב בענייני דליה. חיים ב. מוסר שעליית "במפנה" לדליה היא סופית. האם יש לעזוב את המגדל?

2.5.39: עניינים שוטפים: עדה לקן מגדיאל. על ו. תרבות. נסיעת ישראליק.

4.5.39: שוב ויכוח על המגדל. 18 מצביעים בעד העזיבה, 11 נגד.

5.5.39: המשך הוויכוח מאתמול: האם פלוגה משותפת עם "במפנה"?

9.5.39: על הועדה הפוליטית. תובעים פנקסן למועצה. כיצד להצביע במועצה: האם בעד רוחני או רייך? ענייני בית הילדים. אילן נכנס לגנון ב11- קולות נגד 7.

15.5.39: הוחלט לעזוב את עין השופט. בעניינים שוטפים - על גבייה, מחסן הבגדים וכד'.

21.5.39: עניינים שונים בקשר להתיישבות עין השופט, בית אלפא וכד'. וייץ חושב ששינוי בעזבנו את המגדל.

ענייני שיכון. בונים צריף. צירים למועצת הקבה"א. אברהמ'ל מוסר על ענייני הועדה הכלכלית. צירים למועצת הקבה"א: דוד סגל, משה אסף, חנה כהן. רוכשים אוטו חדש.

25.5.39: תשובה שלילית לועה"פ בעניין שליחת שליח לתנועה.

27.5.39: מרכז הועדה הכלכלית אברהמ'ל מציע את חונקה כגובה. שוב דיון על כיוון ההתיישבות.

31.5.39: דוחים את הצעת הועה"פ שנקלוט חברי קיבוץ "בדרך" מפולין. עדה מדריכה בקן רמתיים. ענייני השיתוף במחסן. ויכוח: אריה אומר שהגענו לכך שעקרונות הם לא עקרונות והעיקר הוא מה שאני רוצה.

אברשק'ה מתריס שיש חברים הנוהגים לפי הכלל: מה שיותר נוה לי הוא יותר צודק.

8.6.39: מתקבל אברהם ג. המשך השיחה בענייני השיתוף, הסטיות ממנו, סידורים פרטיים וכד'.

- 15.6.39: עניינים שוטפים. מורה לאנגלית למוסד. דירות, שיכון, וובלים שהוקמו ביוזמה פרטית. ערעורים של חברים על שיכונם וכד'.
- 20.6.39: סידור עבודה. דיון בועדה הפוליטית בעקבות הודעתו של איצל שהוא מתפטר ממנה. דיון בעניין "המשמרות" נגד עבודה ערבית.
- 27.6.39: המשך הדיון האידיאולוגי בעניין ה"משמרות" נגד עבודה ערבית.
- 29.6.39: על פעילותנו הפוליטית בהדר לאחר שאיצל התפטר, הועדה אינה פועלת.
- 4.7.39: עזיבת דוד סגל. חגיגת ילדים ב-17 לתמוז. ענייני ו. חברים ונסיעות חברים. היחס לנסיעתה ועזיבתה של הניה.
- 13.7.39: מקבלים את יוכבד. קניית אוטו. שחרור עדה לפעילות. גולדה נבחרה למטפלת חולים. שוב ענייני ו. חברים.
- 15.7.39: דיון בעניין ההצעות החדשות להתיישבות עבורנו: חן-וליד וריחניה. דוד פ. בעד חן-וליד. יש חברים שהם בעד ריחניה הקרובה לעין השופט. בחן-וליד קדחת קשה. לא נופלת שום הכרעה.
- 17.7.39: מהועדה הפוליטית - מלחמה נגד רוקח מהמרכז החקלאי שפיטר את פועלי הדר מפרדסי רוקח. ב-10 קולות נגד 9 הוחלט על קניית אוטו. על התפטרות פסיה, מניה מתאוננת שיש בקיבוץ "חזקים" ויש "חלשים".
- 19.7.39: הוחלט לשלוח פלוגת עבודה לבציר בזיכרון יעקב.
- 22.7.39: חוברת הסברה של האמריקנים. פרשת אי-ציות לייזר לסידור עבודה ופיטורי הפועלים אצל רוקח.
- 27.7.39: ענייני ההתיישבות: צבי לוריא מהמרכז החקלאי פותח. מתאר התנאים הקשים בחן-וליד. בעד חן-וליד 31, נגד 49, נמנעו 4, סה"כ 84 ח'.
- 30.7.39: בוחרים את חונקה לו. בריאות, את ברל לו. עבודה. דיון על מצוקת השיכון. מציעים שמספר חברים יעברו למחנה הנוער הציוני.
- 2.8.39: נפתלי למשמר העמק להכשרה. ענייני מטבח. דוד נבחר לו. עבודה, אברהמ'ל לו. חברים.
- 10.8.39: מאיר ד. נבחר לריכוז הו. הפוליטית, שלא פעלה. בירור על כך. שוב ענייני שיכון. הצטופפות בחדרי רווקים. מוסיפים "פרימוסים" למשפחות. הוחלט לקנות אוהלים. לבנות עוד צריף.
- 15.8.39: שחרור דוד ק. להדרכה בהגנה. בעד 21, נגד 1. שחרור אוסקה ממחלקת האספקה.
- 16.8.39: מתס מוסר דו"ח על סמינר הבוגרים הראשון של התנועה החינוכית במשמר העמק שהיה מוצלח מאד.
- דו"ח מו. חינוך: הוצאות לילד - 1.024 לא"י. ממוצע לילד לחודש - 13.5 לא"י. שיחה על רמת המטפלות, על הצורך בחוגים ועל חינוך מגמתי.
- 29.8.39: התפטרות מיפה מבית הילדים. שיחה כוללת על כיוון החינוך. האם מיפה יכולה להיות סמל חינוכי? על חינוך מכוון לקראת קיבוץ וערכי היהדות והציונות.

30.8.39: ענייני מטבח. לאחר שנה מותר להכניס למטבח חברים חדשים. חונקה מוסר דו"ח מו. בריאות. תקציב הועדה 60 לא"י. העברה בתקציב - 25 לא"י. ויכוח על הקשר בין כלכלה ובריאות והמספר הרב של חולים. כמו כן ויכוח חריף בעניין הפלות מלאכותיות.

3.9.39: דו"ח הועדה הפוליטית. היו תקופות של חוסר פעילות. לא כן כיום, מאז עברנו לאופוזיציה. הקיבוץ היה אדיש. יחס הקיבוץ לפעולה פוליטית לא טוב. 15 איש משתתפים בשיחה.

6.9.39: לרגל ה"מצב", פרוץ המלחמה, מציע אברהמ'ל בשם הו. הכלכלית להקטין את כל התקציבים. פייטל מתנגד. דנים על הדו"חות השנתיים.

8.9.39: חיים ב. מבקר את פעילותנו במועצת הפועלים. נוצרה חומה בינינו ובין הפועלים הבודדים.

10.9.39: אברשק'ה פ. מוסר דו"ח מו. חברים. תקציב נסיעות - 0.900 לא"י לחודש. חופש שנתי - 0.600 לא"י לחודש. בעניין השיתוף לא הצלחנו לברר. בעיות קשות בענייני שיכון, גם לרווקים וגם לבעלי המשפחות. נאלצנו להעביר חברים למגרש הנוער הציוני.

11.9.39: המשך הדיון בענייני שיכון והעברה למחנה הנוער הציוני. בקיבוץ - 18 ילדים. 48 איש בשיחה.

13.9.39: דו"ח מוסר דו"ח על ו. עבודה. חלוקת חוסר העבודה. עבודת בחורות בגיזום. קבלת עבודה ע"י הלשכה וכו'.

14.9.39: אוסקה מוסר דו"ח מו. התרבות. היו פעילויות רבות, אבל לא הייתה רציפות - חברים נסעו, עזבו, לא באו וכו'. זוסקה מוסר שהצלחנו בחג ה-1 במאי. מדוע לא מצליחים בחג הפסח? בירור בשאלת החגים. במושג "תרבותניקים" חל שינוי. דנים על עיתון הקיבוץ.

16.9.39: אברהמ'ל מוסר דו"ח מהו. הכלכלית. 6-7 פרות ברפת. פייטל מציין שלדעתו המצב הכלכלי לא רע. יש להקים חוג כלכלי. לדאוג להתעניינות הקיבוץ. סקירה על כל הענפים.

19.9.39: פולי ממשמר העמק בא לקיבוץ לשכנע אותנו שנשלח להם מורה לאנגלית.

23.9.39: שיחת סיכום שנתית. פותח המזכיר אברשק'ה: השנה גדלנו. כרגע אנו מונים 120 חברים. כמעט שלא היו עזיבות. עזבו רק 2-4 שלא באשמתנו. התאחדנו עם האמריקנים ושומה עלינו להיות ערבים להתאקלמותם כחברים חדשים. השנה היו 85 שיחות. הייתה התפרקות מה בעבודת הועדות. בשיחה: משה א. מדבר על הקשר בין קיבוץ לבין הרעיון. דיון בעניין העברית. ההמשך לא נרשם בפרוטוקול. לידה מתקבלת לקיבוץ.

24.9.39: בחירות שנתיות. מחליטים להפריד בין תפקיד הגזבר ותפקיד הבא-כוח. כמזכיר נבחר ראובקה. פייטל גובה, בא-כוח - אברשק'ה. איוש הועדות: ו. כלכלית: אברהמ'ל, דוד פ., פנינה, זאב פ. ועדת עבודה: צפורה ד., משה א., מאיר ד., משה ג., לייזר. ועדת תרבות: דב, יצחק שושני, אברהם ג., חיים ל., עדה. ועדת חינוך: חיימקה, ליזה, אסתר ז., אוסקה, שמחה. ועדה פוליטית: משה א., אוסקה, שולמית, אברהם פ., שלמה ש. ועדת חברים: איצל, זיווי, מרקה, גרישקה, מיטק. ו. בריאות: חיים ב., חנה ח, בלה. ועדת התיישבות: חיים ב., דייוי, אברשק'ה

מ. ו. ביטחון: לייזר, דוד קרון, מרקה.

חסרים פרוטוקולים עד 20.1.40

13.11.39: מסיבת ההתיישבות.

ומה נשמע בכפר מנחם, שחלק מהחברים כבר שם?

מהתאריכון של אברהם'ל ברוידא:

14.12.39: קבעו את הנקודה הדרומית כנקודת קבע.

16.12.39: מופיע עיתון "אמריקה-כרית".

17.12.39: גמר זריעת תבואות חורף. זריעה ראשונה במשתלה.

18.12.39: התחילו לבנות תנור אפיה.

22.12.39: מתחילים לעבוד בקסטיניה במחנות הצבא הבריטיים.

31.12.39: הגיע טרקטור ומשאית "וולוו".

מבית הילדים 31.12.39: התינוקות מתפתחים יפה, עולים במשקל, ילדים בריאים... הפעוטים דליה ואורי סובלים מחוסר חברה רחבה יותר... הם עומדים לעתים קרובות ליד דלת הגנון ודורשים: לגנון... לגנון... ילדי הגנון: "האיחוד" הצליח. אלה ונירה הן מכל הבחינות ילדי גן. ההבדל ביניהן ובין נחום ואילן הוא די ניכר. ועמירה - בתווק. פסקו המשחקים התמידיים באמהות, מטפלות וכד'... הילדים משחקים ברובים, נוסעים לחניטה, ג'וערה, בונים התיישבות והורגים ערבים... לפני שבוע נערכה חגיגת חנוכה. המסיבה עלתה יפה, למרות המספר הקטן של הילדים וצפיפות המקום.

צרור ידיעות (מ"אלה תולדות"): גן הירק - מעבדים 6 דונם: צנון, צנונית, כרוב, כרובית, סלק, תרד, חסה.

מעלוני הקיבוץ באותה שנה (1939)

1.1.39: יולק, עניין אי-שבו בזמן מחו"ל לקיבוץ. בעלון מובעת דעה שאין לקבל אותו לקיבוץ. מכתב חריף מהועה"פ בעניין הסיעה שלנו במועצת הפועלים בהדר. רשימה על הספרייה. הועדה הפוליטית מתארגנת מחדש.

15.1.39: רשימות בעלון על החיים באום-אל-טפוף. תיאור העמדה ע"י חיים ל. וכן רשימה מאת חיים ב.

20.1.39: בעלון, כל ועדה מוסרת על פעולותיה. מאמר על הועדה החקלאית. הציר שלנו לועידה הוא איצל.

11.2.39: בעלון נמסר על השיחה שהתקיימה בקשר להישארותנו באום-אל-טפוף. אוסקה מקים את הליגה

הסוציאליסטית בהדר. זהבה כותבת מאמר על שוויון האשה.

15.10.39: העלון הזה הוא כבר מכפר מנחם. העורכת היא צפורה דבורצקית (גרבר).

בפלה: 350 ד' חיטה ושעורה, 30 ד' בקיה, גן ירק של 3 ד', שפניה. מאמר של גרישקה על ראשית הדרך בכפר מנחם. הנדע לעמוד במבחן? יצחק שושני מתרעם במאמרו לאי-הנפת הדגל האדום בטכס עלייתנו על הקרקע בכפר מנחם.

מאמר על הבעיה, מה השקפתו הפוליטית של חבר הרוצה להצטרף לקיבוץ? האם לאידיאולוגיה יש חשיבות? מה היחס לדגל האדום? לקולקטיביות הרעיונית? והשקפת עולם מרכסיסטית - אלה הם דברים החשובים עבורנו ולא דברים של מה בכך. נאבקים (גם בכתיבה) על מקומה של העברית בחיינו לעומת היידיש והאנגלית שכה שולטים בכיפה אצלנו.

קטעים מרשימות, מכתבים, יומנים של חברים מאותה תקופה: 1938 - 1939

"אלה תולדות": חניתה: בעצם השתוללות מאורעות הדמים עברה בשורה בישוב ובמחנה: עולים לגליל... הבשורה הלהיבה, עודדה, חיזקה. היה בה מהמעשה הגדול. מ"האף על פי כן" הבונה והיוצר. קמה תנועת התנדבות גדולה מכל שדרות היישוב. מנער ועד טף. מכל המקומות אצו לעזרה, לבניין ולהגנה. התלהבות גדולה הייתה במחנה, שכמוה לא הייתה שנים... בקיבוץ תזוזה, התלהבות, מתח... 18.2.38 - נבחרה הפלוגה היוצאת לגליל, 4 בחורים ובחורה 1. לאחר מכן הוגדלה הפלוגה לשמונה איש. 13.3.38 - היא יוצאת לדרכה, מלווה ברכות עידוד ו... קנאה על הזכות הגדולה שנפלה בחלקם להשתתף במפעל הכיבוש.

21.3.38: העלייה לחניתה

"...כבר בערב הראשון במשמר-זבולון היה עלינו להתרגל למשטר שונה לגמרי מאשר בקיבוץ. מפקדה עליונה, תחתונה, מפקדים. ממש צבא, פרט למדים. פקודות על גבי פקודות: פה אל תלך, שם אל תשב, בכל יום להתגלח, 10- לישון וכו'. כך בילינו שבוע שלם במשמר-זבולון. מהבוקר עד הערב תרגילים ואוכל.

היום האחרון הגיע. מפקדים ואורזים. פלוגות שדה. הגיעו מפקדים ולכל אחד מהם אקדח על ירכו, כדי לעשות רושם. אוטומובילים, חמורים, מוכנים לזרוז ולנסוע באותו ערב. הקיבוץ עורך מסיבה לאנשי חניתה. עיתונאים, צלמים, יומן הכרמל ויומן אנגלי. באי-כוה כל הגופים שרים ורוקדים. צלם אנגלי רוצה לצלם בחור כשהוא נפרד מבחורתו. צחוק. שמחה. שעה 4 לפנות בוקר. המשרקות עובדות. קמים. אוכלים בחיפזון. מיפקד (בלעדיו הרי אי אפשר). מחלקים תחבושות וזזים. שיירה ענקית. כ-40 מכוניות משא ומכוניות קטנות. הגענו לחניתה ב-7 בבוקר ומתחילים לעלות. העלייה קשה. מטפסים על סלעים, בין קוצים, נחים. סוף סוף מגיעים. מתחילה העבודה. חמורים ואנשים סוחבים הכל למעלה. בתנאים אלה, באם הספקנו בכלל להקים גדר, אוהלים, עמדות, צריף למטבח - הרי

הספקנו הרבה.

הגיע הערב. רוב האנשים התפזרו ולא עלה על דעת מישהו שכבר בלילה הראשון יהיו לנו קורבנות. אין צורך לתאר לכם את הרושם שעשה המקרה המעציב והמדאיב הזה. לא פיללו שההתקפה תבוא מצד זה, כך שהאוהלים, נכון יותר השיירה הראשונה שהייתה ע"י הגדר מצד מערב, הייתה בלתי מוגנת, וגם לא הספיקו לבצרה. כעת, לאחר שבוע, מראה המחנה שונה לגמרי. כל האוהלים מוגנים כהוגן. מבנים של כ-40 ס"מ עומק. העמדות הן כקיר ברזל, ככה שאנו מרגישים את עצמנו בטוחים לגמרי. מים מגיעים הישר למחנה, ויש גם מקלחת, ומעל לכל - הכביש כבר מוכן. ואתמול הגיעו שני האוטומובילים הראשונים, והיום הביאו חומר לקיר מגן. מחר מתחילים להקים את החומה ואת הדר האוכל. עוד השבוע יקימו צריפים. אשר לצריפים ישנם חילוקי דעות. המפקדה רוצה להקים צריפים עם חדרים גדולים ל-8-9 איש כמו קסרקטין. הסוכנות תומכת בדעה זו. האנשים, כמובן, מתנגדים. גם המרכז החקלאי, ובמיוחד הרצפלד מתנגד לכך. הסוף - טרם ידוע. על זאת נודיע לכם... אנו כולנו בריאים ושלמים. נבקשכם להעביר אלינו את סידור העבודה, פרוטוקול השיחות, ידיעות פוליטיות, מכתבים וחוזרים, עיתונים אנגליים וכו' וכו'..."

אברהם'ל

המצב בארץ

מאורעות הדמים מתפשטים בכל רחבי הארץ. מוקשים בדרכים, יריות מן המארב, התנפלויות, הצתות גרנות, והקיץ בכל להטו. שומרים בלילות ועובדים ביום. יש להספיק לקצור את הכל ולהוביל הגורנה. המשקים נחנקים מחוסר ידיים עובדות. פלוגות עבודה ושמירה מתגייסות מהקיבוצים במושבות. הקיבוץ שולח פלוגה בת 4 אנשים למשמר העמק. איצל כותב ממשמר העמק: "הגענו לכאן ביום רביעי 18.5.38 ונמסרנו לידי השלטון "הצבאי". בליל חמישי התחלנו בקורס שהתחלק לשניים: א. שמירה רגילה בשדות. ב. קריאת ספרים, עיתונים, וכל מה ששייך לסוג זה של בילוי זמן. אשר לשמירה: אנו יוצאים עם חברי המשק לשמור בשדות ובכרמים. שמירה קצרה ודרוכה. העמידו לרשותנו מספר שעות כדי ללמוד, להשתמש ברובה. אולי בקיאותנו היתרה בו אפשרה לנו לצאת מיד לשמירה. לימדו אותנו את הפעולות המעשיות. יתכן שיהיו לנו עוד כמה שיעורים. אולם ברור שפה קורס לא יתקיים. קיבלו אותנו יפה ובלבביות. ברור שאין לציין את יחסם לפי השיכון. לחברים אשר היו במשמר העמק זכור הצריף מס' 26 בה שוכנת פלוגתנו. היחסים עם השלטון האזרחי, ובמיוחד עם פלוגתנו הותיקה שבמוסד, הם יותר מאשר ידידותיים. על החדשות אצלנו: להתקפה שהייתה יש להתייחס בהסתייגות, לגבי הידיעות בעיתונות. הנכון הוא שירו כ-30 יריות וכדור אחד פגע בצריף. אולם הנוטרים לא הדפו את ההתקפה. הערבים הסתלקו מיוזמתם. בימים האחרונים הגבירו את השמירה. ערב ערב יוצאות פלוגות שדה, המורכבות מחברי המשק, לארוב לערבים. אנו יוצאים יחד איתם. התקיימו 2 הרצאות של חזן. תפקידנו מנע מאתנו להיות נוכחים והננו מצטערים על כך. שלום רב לכולכם וד"ש מאת החברים לנשק".

איצל

בגליל. והטנדר של חיים דוד.

מצב הביטחון בגליל התחתון גרוע מאד. הקיבוץ שולח את חיים ד. לשמש נהג לטנדר של משמר נע המקשר ושומר על הנקודות המבודדות. בלילות חושך, האוטו בלי אור. בכוננות ליריות המארב, הוא יושב צמוד להגה, כי עיניו יגעות מחוסר שינה, ואץ להגיש עזרה לנקודות המותקפות. לאחר חודש של פעולה בגליל התחתון, מעבירים אותו לחנייה תחתית. חיים דוד כותב על כך:

"הדרכים המסוכנות: עליך להיות מחר בשעה 8 בחיפה ולהיפגש עם א. עם קבלת פתקה זו מתחילה פרשה חדשה בקריירה שלי כנהג. הנני יוצא לעבוד כנהג בטנדר של 'הנוודת' בגליל התחתון. נרגש מאד נפגשתי עם א', שמסר לי כל הוראות וברכני בהצלחה בתפקידי החדש. בשמחה רבה ובכוננות קיבלתי על עצמי תפקיד זה, החדש והמסוכן. אנו מונים 10 איש מכל חלקי הארץ. לכל אחד רובה ו50- כדורים. לכולנו טנדר. חשיבות רבה יש לאוטו שלנו, כי בו תלויה במידה רבה מידת הצלחתנו בהגשת עזרה לנקודות המותקפות. בכל זמן פנוי מוטל על הנהג לבדוק ולחזור ולבדוק כי הוא האחראי לכך שיהיה הכל בסדר ומוכן לכל רגע. עוד באותו ערב, כשרק שכבנו, צלצל הטלפון והגיעה פקודה להתלבש, המושבה מגדל הותקפה. כהרף עין עמדנו מלובשים במעילי הגפירים, תלי הכדורים, חגור על המותניים ורובה ביד. ישבנו בטנדר ואני ע"י ההגה. מבעד לשפופרת קיבלתי פקודה: למגדל סעו! המכונית זינקה ממקומה ואני נוהג בה, כאילו הייתי חלק ממנה. בצאתנו מסמטאות טבריה קיבלתי פקודה: ככה אורות! היה זה ליל חושך, ושחור הוא הכביש המתפתל על שפת הכנרת. ורק הודות לאבני השפה הלבנות מצאתי את דרכי. שומעים כבר את הדי היריות. בעוד רגע אנו על יד שער מגדל. הבחורים מתקדמים בשרשרת לעבר המתקפים. ואני ועוד אחד נשארו לשמור על המכונית.

העיניים כואבות. הלב דופק. האם הגענו בזמן? רבה הייתה השמחה כשהתברר שכולם חזרו שלמים ובריאים והודיעו שהצליחו להדוף את ההתקפה. בדמדומי בוקר חזרנו לתחנה. מרבית הלילות אנו נמצאים בפטרול. מתיחות בכל נקודות הגוש. הכבישים ריקים מתנועה. הבחורים יושבים אז צמודים למכונית. עיני כולם דרוכות לחשכת הלילה. פתאום יריה פולחת האוויר. והנה עוד אחת ואחריה ניתך עלינו מטר יריות מצדי הכביש. אנו משיבים אש תוך כדי נסיעה ומצליחים לעבור את השטח המסוכן. בהגיענו לתחנה מחכים לנו רבים כי נתקבלה כבר באיתות הידיעה, שהותקפנו מאחת מנקודות הסמוכות. ושוב פעם למגדל. הפעם נפצע בחור פצע קל ברגלו. אנו מעבירים אותו לבית חולים. חוזרים הביתה. שוכבים לישון בבגדים. מוכנים לכל קריאת עזרה. המכונית טסה על פני הכבישים בדרכים של הגליל התחתון. שקט. נשמע רק טרטור המוטור. אסור לו לנהג להדליק אור, המשמש מטרה נוחה למתקיפים. ואף אם תכאבנה העיניים מוסיפה המכונית להתקדם עד אור הבוקר, ואז למנוחה קלה ושוב לדרך. ושוב פעם פתקה. נשלחתי לעבוד כנהג למשוריין בחנייה. יום-יום אנו יוצאים בשעה קבועה לנהריה,

ללוות האוטומובילים המביאים אספקה וחומרי בניין להשלמת המחנות של החניות. הדרך היא מסוכנת ומעטים הם המעייזים לנסוע בלי ליווי. בסוף השיירה נוסע המשוריין. עיני הצופים פקוחות לכל הצדדים. עם ירייה ראשונה, בהעצר כל השיירה, עובר המשוריין למקום הסכנה ומן התריסים הנפתחים הרובים משיבים באש עד שישתקו המתקיפים. השיירה מתקדמת. לא אחת מתקבלת ידיעה על התקפה המתרחשת לבוא או מוקש הטמון בדרך. דרוכי העצבים כשהיד אוחזת בחוזקה בהגה, עוברים את השטח המועד לפורענויות, בודקים אותו ורק לאחר מכן ממשיכה השיירה בדרכה. בלילות אנו יוצאים בשתי מכוניות צבאיות והטנדר מחניתה, ובהם 30 איש - 15 חיילים בריטיים ו-15 בחורים מחניתה - לשמור על הגדר המוקמת בצפון. רבה אמונתו של הקפטן האנגלי ביכולתם של אנשי חניתה. בהגיענו להר כנען, בסיס הזינוק לעבר הגבול, אוסף הקפטן את הנהגים ומוסר לנו הוראות: בפרשת הדרכים עליכם להאט את הנסיעה, וכשכולם ירדו תמשיכו בדרככם עד למחנה הגודרים. באם הותקפתם בדרך שלחו רקטה אדומה ונבוא לעזרתכם. בלילה כשמגיעים לפרשת דרכים ונשארים רק 3 נהגים, הדרך נראית ארוכה מאד, ונדמה לך שמאחורי כל סלע מישוהו אורב לך. ביד אתה מחזיק בהגה, ובשנייה האקדח. משנראים אורות המחנה פגה המתיחות, כי מה כוחם של 3 נהגים בלילה בסביבה פראית של כנופיות מסתובבות? ההתקפות עלינו בדרכים היו רבות. נפלו גם קורבנות, אולם כל ההתקפות נהדפו. יום אחד יצאנו בטנדר ל'עלית' 5- אחה"צ ובמרחק לא רב מהמחנה הותקפנו מעבר לבנון. נאלצנו לעזוב המכונית, ובזחילה, תוך כדי יריות, הצלחנו להגיע למחנה, בו נמצא המשוריין. לאחר חילופי יריות יצאנו לשם להביא את הטנדר. הניסיון לא הצליח. היריות גברו, וכדור אחד נתקע לתוך המשוריין. התקדמנו לרגלי גבעה. חזרנו כעבור חצי שעה והפעם הצלחנו. 8- בערב הגענו לחניתה התחתית. פעם כשעמדנו לצאת לנהריה התחילו לירות לתחנה המשטרה הקרובה. חיכינו כחצי שעה ויצאנו. על הכביש הצבאי הותקפנו באש חזקה. הדפנו את הכנופיה, לאחר שהגיעה עזרה מחניתה. בא צבא, משטרה, ולבסוף הופיע גם אווירון צבאי, שירה בטעות על אנשינו. בנס לא קרה שום אסון. המשכנו בדרכנו במשך כל ההתקפה, הנהג חייב להחזיק חזק בהגה ולא להתבלבל, כי סכנה גדולה צפויה אז לכולם. ואכן שלטנו בעצבינו. לא היריות ולא המוקשים הפחידונו. כך המשיך הנהג לקיים את התחבורה בימים הקשים, בימי מאורעות הדמים".

חיים דוד

גדר הצפון

מקימים גדר תיל בצפון הארץ, בגבול הסורי. מתגייסים אנשים מכל המקומות. גם קיבוצנו אינו נעדר. נחקה מתגייס לעבודה.

ממכתבו של נחקה:

"...מחמת התנאים המיוחדים במחנה לא כתבתי לכם עד עתה. שלשום העברנו את המחנה לסעסע. קודם היה

המחנה קרוב לכפר... דרך אגב, בקרבת המקום ההוא נמצא מישור רחב ידיים ופורה מאד של 11 אלף דונם, השייכים כבר לקק"ל. וכפי הנראה, אחרי שהערבי יקצור היבול, יעלה לשם קיבוץ אחד או כמה קיבוצים. קדש-נפתלי עולה באי אלה נתונים על חניתה, הן מבחינת טיב הקרקע והן בשפע המים והן מבחינת ביטחונות. אני, למשל, הייתי שבע רצון, לו קיבוצנו היה עולה למקום זה. אבל אין זה תלוי ברצוני ואף לא בהשתדלותכם... המחנה החדש הוקם על גבעה (850 מטר גובה) מוקף הרים מכל צד, כ-2 ק"מ מהכפר הידוע סעסע, שהוא בעל עבר עשיר מאד שנטל חלק לא קטן במאורעות והתגייסות לכנופיות בארץ. במחנה לא קרו, חוץ ממקרים קלי ערך, דברים היכולים להפריע למהלך הנורמלי של החיים והעבודה. פה, מיד בלילה הראשון, כנראה לשם ספורט בלבד, לא נתנו לשומרים שלנו להירדם. בלילה שעבר היה קצת יותר שמח. ירו על המחנה והפנו את תשומת לב השומרים לצד שבו היה מרוכז החלק הקטן של הכנופיות. בינתיים הקימו מחסום על הכביש והתחילו בהריסת הגדר. עד שבאו הנוטרים היה כבר חלק גדול של העבודה גמור. פרץ קרב. שני ערבים נהרגו. משערים שיש להם גם פצועים. הטנדר התהפך וכמעט כולו מנוקב בפצצות ובכדורים. נוטר אחד והנהג פצועים קל. אבל כנראה שידם עוד נטויה, והעיקר עוד יבוא. צריך לציין שהנוטרים הם אמיצי לב. ויש להם גם "טכניקה" טובה למדי. נקווה שנגמור את עבודת הגדר בכבוד. חוץ מ-200- נוטרים ישנה פה גם תחנת משטרה המונה 40 איש, כ-100- רובים עבור הפועלים וכ-40- אקדחים ועוד דברים חשובים. ברשותנו גם מכונת יריה.

על המחנה עצמו: במחנה חיים כ-900- איש. גרים באוהלים, 6 אנשים באוהל אחד. חוץ מזה ישנם גם כמה צריפים. צריף המטבח, מחסן כלי עבודה, ולא פעם כשאכלתי לא ראיתי מה שאכלתי (במקרים רבים זה יוצא לטובה). מים אין במקום הזה. ישנו שלט האומר שלא היה גם במחנה הקודם. מביאים המים במשאיות. המים לא מספיקים, כמובן, ולו גם למחצית התצרוכת. מקלחת אין. בשעות מסוימות ביום אפשר להצטייד במים בספל, או בנאד, כדי להתרחץ טוב. המצב ההיגייני והסניטרי במחנה, באוהלים, במטות וכו' אינו הכי טוב. עכשיו החלו לחלק כל מנת האוכל בבת אחת, למשך כל היום. מהיום התחילו לבשל מרק במחנה (דוודים השיגו בהשאלה מהצבא). האוכל עולה 12 גרוש, ואינו שווה אפילו 8. מובן שהמחיר מוצדק, בהתחשב עם התנאים הקשים בהם מגיעה האספקה. מצב הביטחון בעבודה הוא פגום. בעיקר בנסיעות לעבודה ובחזרה. כשאוטו אחד עמוס ב-50- איש. העבודה בגדר אינה קשה ביותר ומשעממת, לדברי האנשים שעובדים שם. אני טרם עבדתי ע"י הגדר ממש. העבודה שלי - טרנספורט. עד לפני זמן קצר עבדתי בהובלת מים. עכשיו אני מועסק בהובלת חומרים, כגון חוטי תיל, ברזלים, מלט וכד' מהמחסן למקומות העבודה. על אף כל התנאים הקשים אני במצב רוח טוב, ושבע רצון מנסיעתי. חבל רק שלא קיבלנו יותר מקומות עבודה, במיוחד עתה כשישנה אבטלה רצינית בהדר. בסעסע נשאר כנראה שבועיים. אחר כך עוברים לאיקרית. גם פה לשבועיים. חושבים שהמחנה האחרון יהיה בנהריה. ואז תהיה לי האפשרות לגשת לחניתה. העבודה צריכה להסתיים בחודש אוגוסט. ד"ש לכל הילדים ושלום רב".

מחנה הגדר בצפון. 21.7.38. נחקה

חיפושנו למקום ההתיישבות

כאמור לעיל, מאמצנו העיקרי לעלות להתיישבות התרכז סביב המקום בשכנות לקיבוץ עין השופט, מתוך מגמה להקים עין השופט ב', מעין "אמריקה א", ו"אמריקה ב", בגלל הסיכויים להיעזר בידידים של חברינו האמריקנים. שלחנו, אפוא, פלוגה גדולה לאזור, תוך התרוממות רוח גדולה בקיבוץ שהאמין כי אכן נתיישב באזור זה. עבדנו בעין השופט, ג'וערה, ובנינו את מגדל השמירה במקום שנקרא אום-אל-טפוף (בין עין השופט ודליה. כיום, המגדל עדיין קיים).

הועה"פ רצה שיהיו במגדל נציגי 2 הקיבוצים שרצו האזור הזה. אך "במפנה" לא הסכים. טענתם הייתה שזכותם קודמת. וכפי שסופר לעיל, הם אכן זכו במקום הזה, שהוא דליה של היום.

והנה ממכתבו של חיים ב., שהיה הרוח החיה ומרכז הפלוגה באום-אל-טפוף:

"בלב הערבה תקוע מגדל בן שתי קומות, המתנשא מעל השטח עליו חול. על ידו עומד עדיין הצריף המבוצר. עומד בודד, מונח ואוצר בקרבו זיכרונות של לילות גשומים עם 10 בחורי 'אמריקה-כרית' שגרו בו צפופים ולחוצים זה לזה בהתאם לאפשרויות של המקום. דרוכים ומוכנים לכל מקרה שיתרחש... ובכוא רגע המבחן ויריות פלחו פתאום האוויר בשעת הערביים, ידעו הבחורים לעמוד בניסיון. עתה משמש הצריף מחסן כלים. עברנו כבר למגדל הגאה. שלושה שלושה בחדר. מיטות, מזרונים, ממש לוקסוס. השמירה נוחה. שעתיים ביממה אתה מטייל על המרפסות ומשקיף מגבוה על כל הסביבה. לועגים כשקירות הבטון מנעימים זמירות היריות הניתכות, כמעט מדי ערב בערבו. אנו מטפסים ועולים בסולם הפנימי למרפסות הפתוחות, משיבים אש ו'ההתקפה' נהדפת. באים אורחים מהקיבוץ, ואנו מכבדים אותם בהסתכלות מהצד במחזה - התקפה מעין זה. והימים ימי התחלת האביב. דממה עמוקה. מסביב הכל ירוק ורענן. צמחיה עשירה מאד. פרחים מזנים שונים. רקפות למכביר. כלניות בצבעים שונים, שעד כה לא ראינו כמותן. וה'חבר'ה' אוספים פרחים. קולעים זרים ומקשטים את המגדל. מסיירים בסביבה. סוחבים מים בפחים מהמעיינות הקרובים, כשרובים טעונים נתלים על הכתף. קוראים הרבה. משחקים בשחמט, לוטו, סופרים וכד'. יום-יום מבקרים בעין השופט, אוכלים שם, שומעים מהנעשה בעולם הרחב וחוזרים.

הבדידות ואפס המעשה, נותנים את אותותיהם. המחשבה מנקרת: ומתי נעלה על הקרקע? לחרשה ולעבדה, מתי?... הסביבה משתנית. הירוק של השדות נעלם אט אט, ובמקומו בא הצהוב. חרציות בוערות מסביב מלוא העין. האביב בכל תוקפו. אנו הולכים להתרחץ במעיין של עין השופט, שסוף סוף ניקו אותו.

אולם אי-הרצון גובר והולך בנו. במשך תקופת 8 החודשים התחלפו האנשים. נוסעים לחופש להדר וחוזרים. הצפיה ליום המקווה, ליום העלייה, גדולה מאד.

באים 'גדולים' לבקר אצלנו. מתכננים תוכניות. ואנו כאילו מהצד. מאחורי הפרגוד מגיעות אלינו שמועות משמועות שונות, שמתכוונים לנשל אותנו מהמקום הזה, שבו השקענו את מיטב כוחותינו, מיטב חלומותינו, מיטב

מאויינו. ש... הנה בגלל סיבות לא צפויות מראש, יעלה על הקרקע, שאנו כבשנו, קיבוץ אחר. ואילו אנו נצטרך לקחת שוב את מקל הנדודים ביד, לעזוב מקום שכבר הספקנו להתקשר אליו ולא הוב אותו. ולקחת שוב את הצרור, ולצאת לכיבוש חדש.
המתיחות גדלה".

חיים בלכר

מובן, אפוא, שבקיבוץ כולו המתיחות רבה. הכעס גובר נגד המוסדות. מחליטים גם "להתמרד", תזכירי מחאה לועה"פ, משלחת לישיבת הועה"פ, שיחה עם מאיר י. אך שום דבר לא עוזר. וכך כתוב "באלה תולדות":
"המתיחות בקיבוץ לקראת המתרחש בעניין ההתיישבות באום-אל-טוף, גוברת והולכת. נמשך מו"מ מייגע בין המוסדות המיישבים, מוסדות הקבה"א והקיבוץ. אולם ללא הועיל. ב-30.4.39 באה פלוגת 'במפנה-במעלה' למגדל ואתה חומרי בניין לשם הקמת נקודה.

המרירות בקרב אנשי פלוגת המגדל מחריפה. היחסים בין שתי הפלוגות, הפלוגה הותיקה שלנו, שכבשה את המקום, והפלוגה שבאה לרשת, מתוחים. וכאמור לעיל, לפי החלטת הקיבוץ עוזבת פלוגתנו ביום 15.5.39 את המקום שהשקיעה בו את מיטב כוחותיה ומיטב חלומותיה. הקיבוץ אחרי 8 חודשי אום-אל-טוף מצטער וכואב על כל הפרשה הזו, אבל אינו מתייאש. הוא ממשיך לחתור לקראת התגשמות חלומו. לקראת ההתיישבות!..."
קטע מסיים מתוך המכתב לועה"פ: "...רצה הגורל ומכתבנו זה, במקום בשורת העלייה על הקרקע, יביא סיכום של 8 חודשי ישיבתנו באום-אל-טוף, אפילו עגום למדי. אין מקום להרגשת שמחה, אולם אין גם מקום לייאוש. בתולדות הקיבוץ יכנס דף אום-אל-טוף בלא מעט נקודות מזהירות ולא חבל לנו על ניסיון החיים הזה. הננו מוכנים להתחיל פרשת כיבוש חדשה, בתקווה שהפעם נזכה בהבנת יתר לצרכי התיישבותנו".

בב"ח

מזכירות קיבוץ "אמריקה-כרית" בהדר

וממשיכים ב"אלה תולדות": "...הקיבוץ מרכז את 'נדחיו'. החיים זורמים באפיקם היום-יומי. אולם פרשת המגדל ובעיקר השאלה - מה יהיה להבא? איננה יורדת מהפרק. ובינתיים מכין הקיבוץ את הכלים למבצע הגדול של ההתיישבות שסוף כל סוף בוא יבוא. מכשירים את החברים לענפים החקלאיים... מופיעות הצעות מהצעות שונות למקומות התיישבות שהוזכר כבר לעיל שהקיבוץ דחה וגם לא היו ריאליים.
... 'ארגון מנחם', ארגון מושב מפועלי רחובות, נאלץ לעזוב את כפר מנחם היות והמקום אינו מתאים ואינו יכול לבוא בחשבון עבור מושב עובדים. מציעים לקיבוץ שלנו התיישבות במקומו של הארגון, העוזב את המקום ועובר למה שנקרא כיום כפר ורבורג".

הקיבוץ מחליט פה אחד ללכת לכפר מנחם!בשליחות מחוץ לבית

מתצפית שונה לגמרי, העיר, היישוב, הנוער, קן ירושלים, כותב מתתיהו (מתס) מירושלים, בה הוא מקיים את שליחותו, כראש הקן:

"...הצטערתי צער רב שלא הייתי אתכם יחד ברגעי השמחה. במסיבת הפרידה לפלוגה העולה לאזור הרי אפריים. תארתי לעצמי ההורה הגדולה והסוערת, איצל באמצע, וכולם: ... הגלילה... הגלילה... וצער רב ועמוק אפפוני. רציתי רק להוסיף את ברכתי הלבבית והחזקה - לחבריא. ואת עצמי ניהמתי, שגם אני פה 'בגליל', בשליחות קשה וחשובה, בנקודה צפונית מזרחית רחוקה מאד, ממש על הגבול, ומתמודד עם נוער כראש קן שהיה מוזנח, מורכב מעדות ומעמדות שונים, ולחנך אותם לערכים שלנו שכה קשה אתם ברחוב הירושלמי. כן, חברים, אנו מתקדמים... שלכם"

מתתיהו

ועוד ממכתבו:

"... הימים ימי מאורעות, ובקיבוץ תכונה להתיישבות. חזיתות שונות קוראות לנו: גדר הצפון, חניתה, אום-אל-טוף, אשר בהרי אפריים, נמשך הלב לחזיתות הקיבוץ. אך אני נקראתי לחזית אחרת. חזית הנוער הארץ-ישראלי, להיאבק על דמותו ועל דרכו. בארץ מתמודדות שתי דרכים: אחת קוראת לחניתה, לכיבושים חלוציים, להעפלה. והשנייה - דרכו של בן יוסף, הרביזיוניסט, המובילה את הנוער להתקפה על ערבים חפים מפשע, לטרור, לשנאת הפועל המאורגן, לפשיזם.

והמלחמה על נפש הנוער - בנפשנו היא. החזית הזו היא חזית קדמית. ותנועת השוה"צ, אשר נוסדה בארץ, מאוחר יותר מתנועות אחרות, הניפה דגל החלוציות הכובשת והסוציאליזם המהפכני. היא לחמה על מקומה בנוער תוך שאיפה להפוך מקומה בעמדות הקדמיות. אך המלאכה הייתה קשה ושבעתיים קשה הייתה המלאכה בירושלים, לשם נקראתי. עיר מפגרת. עיר של שכונות עוני רבות ועדות מזרח. פקידות גבוהה ואינטליגנציה תלושה. ירושלים הוזנחה, והייתה לך הרגשה שעיר הבירה של הארץ נמצאת בשולי הדרך, וכאחת מערי הפרובינציה תדמה. גם הקן היה מוזנח כי זמן רב לא היה בו שליח. והוא הגיע לסף הייאוש. וכשהגעתי לשם מתוך מציאות קיבוצית, ללא ניסיון בעבודה עם נוער הא"י וללא היכרות אתו, נדמה היה לי בהתחלה, כי לא אחזיק מעמד, ואינני מסוגל לעבודה זו. הכל סייע להתגברות ההרגשה הזאת. התגוררתי בחדר נידח באחת השכונות הרחוקות והדלות, ללא מים וללא סידורים מינימליים. תקציב של פיתה וחלבה ותה לארוחת בוקר ולארוחת ערב. חוסר אפשרות להגיע הביתה. געגועים לקיבוץ. בדידות וזרות משונים ב'סיביר', כפי שקראנו לירושלים. והיו

רגעים של מבחן קשה. אך, כאמור הייתה זו חזית, וכיצד נסוגים מחזית? נשכתי עצמי בשיני והמשכתי. הגיעו ימים טובים יותר. לאט לאט התלכד גרעין בגדוד הבוגרים. נמצאה שפה משותפת. נוצר הווי, עניין וחברות. התגבשה חברה ונוצרה מסגרת של קן שומרי. יצאנו גם לרחוב. יזמנו את מפקדת הנוער למלחמה משותפת ברביזיוניזם (תקופת בן-יוסף). נמנינו אז למחברי הכרוזים המשותפים, הכירו אותנו בציבור. נוצר יחס יפה אלינו, וזה השפיע גם בתוך הקן. מגדוד בוגרים המורכב מעדות שונות וזרות אחת לשנייה, התגבש גדוד עם ערכים שומריים, אשר שימש לאחר מכן גרעין לקיבוץ א"י ו'. הוא העמיס על עצמו את כל מפעלי התנועה והקן. שותפים למועצות התנועה, לוועידתה, לסמינריונים בקיץ ובעבודה בנוער. קן ירושלים התעודד, התרחב, הקים גדודים חדשים, וגם בתנועה ניכר מקומו. כך חלפה שנה. וכשעזבתי את ירושלים נשאר לי רכוש יקר של חברות וידידות עם נפשות ולבבות רבים של נוער שומרי ירושלמי. לאחר מכן נקראתי לעבודת ההנהגה הראשית של התנועה בתל אביב".

מתתיהו

נסיים את שנת 1939, זו שנת עלייתנו על הקרקע בכפר מנחם, מהמתרחש בה בימים הראשונים, מתואר גם ביומנו של דב ורדי (בהתחלה חבר שלנו, שעבר אחר כך לעין השופט):

יום ד', 29 בנובמבר: "היום הגיעה לכאן שארית הפלוגה וכך כמעט הושלם מספרנו במקום, ונתאפשרו סידורי חיים קבועים בכל השטחים. ברוממות רוח נפרדה הקבוצה, שמנתה 4 חברים ו-8 חברות, מהקיבוץ והילדים שליוו את האוטו עד לקצה שדרת הברושים. מספרים עליהם שכבר הספיקו לשנות את הנוסחה של שיר הקיבוץ, בשירם 'כפר מנחם שלנו בדרום', ואילו הקיבוץ שלנו בשרון, פג חינו. השיירה של שני האוטומובילים שלנו, בתוספת משוריין מקטרה, ניסתה לנסוע בכביש הצבאי החדש, כביש לטרון, והגיעה בשלום. יש להודות שכאן ידעו לקבל את החברים החדשים כראוי. המחנה הבריק ונציץ מסדר ומניקיון והחדרים מוכנים לתושבים החדשים. סמלית ליום הזה, היא העובדה, שעם צאתנו לנקודת ההתיישבות, הגיעו לחופי הארץ 4 חברים מאמריקה. כך זורמת העלייה באופן פלאי, על אף המלחמה וסכנותיה. עז רצון החברים להעפיל ולהגשים.

יום ג', 5 לדצמבר: לתורת השלבים של הקבה"א יש להוסיף פרק על שלבי ההתפתחות של משק צעיר. השלב הראשון יהיה תלוי בלי ספק בתנודות ובתדירות הפנצ'רים אצלו. וכן אצלנו. אם למחר נקבע, סוף סוף, טכס הזריעה, הרי היום התקלקל השחקן הראשי - הטרקטור. הבוקר יצאנו אתו לעבודה כדי להמשיך את כיבושי האתמול, והנה הוא מפגר אחרינו, כחולה מסכן, ושמן נוזל מתוכו. לא המשכנו בדרכנו, ונאלצנו לשוב הביתה ואת היום ניצלנו לעיבוד השדות הקרובים בסוסים. את ה'חולה' העמיסו על אוטו ושלהוהו לתל אביב.

ברוך גלאס, מקיבוץ בית זרע (מחלק של קיבוץ ליטא לשעבר), בא להכין אותנו לחגיגות מחר, ובהבינו שאין טרקטור, לא ידע מנוה. בלילה הבהבו פנסי האיתות בינינו לבין נגבה. פתחנו בשיחה: האם אפשר לקבל את הטרקטור שלהם? השיחה הסתיימה בכך שאין סיכויים. הוחלט לערוך הטכס בסוסים. אך בערב נפסק החשמל.

בחושך התפזרנו למיטות. זאת היא ירושתנו: חומה רעועה, טרקטור שבור, דינמו דופק ומרעיש עולמות, ובמטבח, במחסן, ממלכת עכברים ושרצים.

יום ד', 6 לדצמבר: בא היום לו ציפינו. והפעם לא אוכזבנו ממזג האוויר. אדרבא, חמימות לא רגילה הוסיפה נועם ליום. עוד ב-5 העירו אותנו השומרים, לצאת לעבודת הקישוט והניקוי האחרון. כל הלילה עבדו במטבח והסכיין החדשה להפרסת לחם עבדה בהתמדה וסייעה להכין את מאות הכריכים ליום המחרת. הסוסים זכו לצחצוח נדיר. בתוך חצר החומה נערכו השולחנות במפות לבנות ומעל לשערים התנוססו הסיסמאות: 'עלה נעלה וירשנו אותה, כי יכול נוכל לה. בית לנו וחומה, שאי זרעינו אדמה'.

והנה מעל המגדל הצעקה: 'נוסעים'. הייתכן? מוקדם עוד. הגפירים במחנה והשומרים גמרו זה עכשיו הסידורים האחרונים. אבל האוטו מתקרב ובא, והנה 'הפורד' החדש של שער הנגב, לפי פקודת צוקרמן, באו להמשיך בחריש הפוליטי בשטח החדש. כמה קילומטרים אחריהם זחלו 2 טרקטורים, משער הנגב ומנען. שוב פעם צעקה 'באים' - והפעם 2 אוטובוסים שבהם הצלם מההסתדרות ועוזריו. צבי לוריא, ברכה חבס מ'דבר', דורוטי קהן מארה"ב ועוד. הטרקטורים התקדמו במרוץ הצב, ואיזה מזל ברכה זרחה עלינו! רק אחריהם באה השיירה - האוטובוסים שלנו גדושים בחברי קיבוץ ובידידים (כמה רפורטרים בדרך), אוטובוסי 'דרום-יהודה' ומכוניות. קהל רב מהדר, הקיבוצים בדרום, חברי עין השופט, המוסדות וסתם סקרנים. המוסדות אכזבו אותנו במקצת. לא באו אלה אשר ציפינו להם, וזה היה מורגש. הקהל התאסף מול שער החומה ולפניו עמד האוטו עם המקלה. הטרקטור (לשווא צוחצחו הסוסים) ונחקה על סוס הלבן שהתחשק לו לרקוד דווקא לפני עדשת המצלמות. בשיר הזריעה, לפיה התקדמה השיירה לשדות, ושם זרעו המכובדים ברוב הגיגיות את הזרע הראשון על אדמתנו. יפה היה לראות את אושרוב, זקן תושבי הדר, זורע בקלות, ואת עדה פישמן, ולעומתם הלא-פלחים שעמדו. מעל הטרקטור יצחק שושני וברוך גלאס דקלמו, אולם יותר מכולם הוסיפו הצלמים ל'טראסק' הכללי. הם רצו לכל עבר העמידו שולחנות וטיפסו עליהם, אחד מהם אף העיז להגיד 'סטופ!' לטכס. היות ו'כרמל-פילם' מצלם, באו מהק"ל, מהעיתונות האנגלית ואנשים רבים אחרים צילמו את החגיגה. לא חסרו גם נציגי העיתונות 'דבר', 'הארץ', 'הבוקר', 'פאלסטיין-פוסט', 'טאג' ועוד. לאחר אזכרת חללי 'החומה והמגדל', כשהקהל נמצא בפנים בחומה ושר את 'התחזקנה', עברו לברכות. אברשק'ה פתח בשם הקיבוץ ומתתיהו הקריא את מגילת העלייה. והנה תמו הנאומים, שרו את האינטרנציונל, ביקרו בתערוכת אלבום הקיבוץ בחדר האוכל, ראו שם את הצלליות המוצלחות של תולדותינו, מעשה ידיו של נחקה, מקצת אכלו ושתו (איזה עוגות טעימות), מין 'לקח' קיבוצי, ופתאום השתררה בהלה. מהמערב עלו עננים, קבוצות קבוצות. מפחד, הגשם הבריח את הקהל חיש מהר, ובעוד ה'שלום' תקוע באוויר ואפילו הדו לא הספיק להגיע אלינו, נעלמה השיירה מאחורי הגבעה.

יום ו', 8 בדצמבר: משמנים רובים ומנקים כדורים - כל הלילה עובדים. מטאטאים את האבק מכל פינה של חדר הנשק. יודל ודוו במכנסיים מקומטים כמעט שלא מעיזים להתישב... צעקות מעל המגדל 'טקסי בא' וכעבור כמה

דקות בא הקצין הולי בטנדר. הוא מעיף עין ומסתלק. ברוך שפטרנו. הכל בסדר. ושוב יכול יודל להתפנות לאוניברסיטה לערבית...

יום א', 10 לדצמבר: קיבלנו מכתב מבית דין של כנופיה. וזה תוכנו: להפסיק לחרוש בשטח החדש, לשלם 300 לא"י, או שישרפו הטרקטור, ובדרכים יניחו לנו מוקשים. איומים די ויותר. ואולם לדעתנו זה היה עניין של שוחד ופוליטיקה, שבהם מעורב גם שומר השדות, ואין להתייחס לדבר ברצינות יתר. בכל אופן השמירה בשדות היא ערנית.

יום ה', 14 לדצמבר: איפה יקום המחנה שלנו? מתי יקדחו? מתי ניטע? טרקטור שני... מה עם הכביש? אלה השאלות המנסרות בעולמנו, מזמן בוואנו לכאן. בבוקר באו הנה המומחים ושלושת המכונות שלהם מילאו את החצר הקטנה. מיד יצאו לשדות ווייץ, שטרן, הרצפלד, מקלר, פיקרד, צוקרמן, קרמפנר, גלעדי, זכריה, בדר ואחרים. יוסף ווייץ בראש כולם, מטפס על 'הגבעה שלנו', זו הדרומית מהנקודה.

'הגבעה שלנו'

כבר שמרנו בגבעה, והתחלנו לרקום תוכניות שונות, על עתיד המקום. כאן האמפיתאטרון, שבראשו תקום בריכת שחייה ולהשקאה, מכאן נצפה לאדמות שלנו, אל העמק הנפלא המשתרע לרגלינו, נאותת למרחקים, ופה תהיה גינה טבעית חבויה בין הסלעים. וכאן שטח לספורט וכו' וכו'. גם משלחת המומחים התלהבה מהמקום בכללה, על אף נימוקים נגדיים. רק אכזבה אחת הייתה לנו. תמיד חשבנו, וגם כך סברו מן המפוח של המוסדות, שהסימן 334 בראש הגבעה מראה על גובה במטרים. והנה מדדו והתברר שהגובה מראה על לא יותר מ-100 מטר. פרופסור פיקרד סימן 3 מקומות לקידוח, וביניהם את הנקודה העיקרית שאותה עוד יש לרכוש. בשאלת הכביש דובר על חיבור לכביש לטרון-ירושלים, כדי לצרפנו לגוש תנובה-ירושלים (אותה תוכנית קיימת לגבי נגבה). הציעו יציקות בטון בואדיות כפתרון זמני, וכדי לאפשר הקשר עם הכביש במשך החורף. בשאלת הטרקטור שבשבילנו, דרשה

הרצפלד בביקור

אצלנו

הסוכנות 200 לא"י נוספים מהק"ל. ס. ווייץ סירב להוציא עוד כספים, ונראה שעוד נכון לנו משא ומתן ארוך בשאלה זו. את ארוחת הצהרים אכלו אתנו, ובהיפרדם נכנס הרצפלד למטבח והמליץ על הדייסה שלנו: 'באמת גוט

פאנאנדערגעקאכט'.

ווייץ פסק בקשר למסירת הקרקעות, באומרו לנו ש'דגניה חיכתה 25 שנה, לא נורא באם תחכו 18 חודש'. כן שמענו מפי שטרן על הצטרפות לגוש (תנובה-ירושלים). זה תלוי אמנם בתנאי מוקדם, אם קריית ענבים תסכים לכך. מצד אחד של ירושלים שומרת קריית ענבים ומהצד השני הרב בלאוי.

יום ה', 17 לדצמבר: הזריעה הראשונה הסתיימה והשומרים שבו היום מוקדם. החלוקה היא: לפני הגשם הראשון 35 ד' חציר, 425 ד' בקיה (מזה 60 ד' לא על אדמה חרושה), 70 ד' שעורה, 80-90 ד' חיטה, על שטח של 500 ד', 450 ד' חיטה בזריעה האחרונה. זרעו עוד 80 ד' שעורה.

מהדר הביאו מתנה - ריבה, והמטבח הגיש את התה. כך התחילה שוב ארוחת 9 אצלנו, שהופסקה במשך כל התקופה, מאז התחלת המלחמה.

יום ג', 19 בדצמבר: הבחורות כובשות ענפי משק נוספים. סלמה נכנסה לעבוד בשפניה לחודש הבא למלא את מקום מינדל, שנסעה לחודש. כיום ישנם 5 לולים לשפניה. כבר היו 3 המלטות במקום...

יום ה', 21 בדצמבר: האוטו לא חזר הערב מהקשר וחרדנו לגורלו. הייתכן ששקע? עם רדת הערב יצאה קבוצה מזויינת נבחרת, למסמיה ברגל. במחנה נשארו מתי מספר וציפו לשבים. פנס האיתות כבר שבוע בתיקון ונשארנו ללא קשר. לשווא דימו הצופים מעל המגדל שכל אור מהבהב הוא ממנורות האוטו. בשמונה וחצי שבה הקבוצה ברגל.

האפשר היה לתאר טיולים מעין אלה, דרך טינה ומסמיה, בחודשים עברו?

יום ו', 22 בדצמבר: עם שחר בא עבדאללה, בן המוכתר של טינה, ברגל דרך הואדי, בל יראהו איש ובשורה בפיו: אתמול עברה כנופיה בת 8 איש בדרך למסמיה.

יום א', 24 בדצמבר: 12 חברים עם 7 רובים יצאו הבוקר ב-6 בעגלה, בדרך לבאר טוביה. קשה היה לסוסים לסחוב את כולנו בבוקר, והצטרכנו לרדת וללכת ברגל חלק ניכר של הדרך. מתינה פנינו ישר למסמיה הגדולה ומבית הנפה ישר לכביש. העבודה היא בקסטינייה, גדול המחנות ההולכים ונבנים עבור הצבא בדרום הארץ. המחנה הוא בעל היקף רב. עובדים בו מאות פועלים, יהודים וערבים. יש תנועה עצומה בכביש. בונים מחסנים, מכינים כבישים וחופרים יסודות. כנראה שנוכל להביא לשם עוד פועלים וגם את הסוסים, ואף נוכל להעסיק את האוטו במקום.

בערב חזרנו בחושך, מי ברגל ומי ברכב. על העגלה התייפחה תרזה האומללה שהייתה אתנו כל היום ובדרך הביתה נפצעה מצמיגי האוטו... יצאנו בלילה ובאנו בלילה - יום אחד.

יום א', 31 בדצמבר: בשיר 'על השפתיים' הביאו הערב הטרקטור השני (הראשון עדיין בתיקון) על הוולוו. כל הפלוגה התאספה מחוץ לגדר, על יד הואדי, והסתכלה איך שהורידו הטרקטור, לאור הזרקור. והנה

הטרקטור מתקדם, יורד לאדמה, וכל המחנה צועד בעקבותיו בסך. אמנם אין זה טרקטור חדש, אלא 'במקום', עד אשר החדש יגיע מאמריקה. לא תארנו שבמלחמה לטרקטור שני נצליח כה מהר...".

דב ורדי

גאפירים (שומרי)

פרק תשיעי: שנת 1940, מיומנו של ורדי, מאמרים, ביקור בן גוריון

1940

ושוב מחולק הקיבוץ ל-2 חלקים. הפלוגה בכפר מנחם, ההולכת וגדלה, ורובו של הקיבוץ עדיין בהדר. אך זהו כבר מצב שונה לגמרי. כפר מנחם הוא "הבית", המכין לחבריו שעדיין שוהים בהדר מקום לבואם, לקליטת הילדים. יש לצאת מהחומה, לעלות לגבעה שנקבעה למקום הקבע שלנו, להקים צריפים ובתים, וכן לבנות את התשתית ליישוב החדש - קיבוץ כפר מנחם. נמסור, אפוא, לסירוגין, על המתרחש בשני המקומות, עד ליום שהקיבוץ יתמזג וימשיך לבנות ביתו האחד, את קיבוץ כפר מנחם.

הפרוטוקולים של שיחות הקיבוץ בהדר ב-1940

- 20.1.40: משה אבינרי נבחר כמוכתר. רייזלה להכשרה ללול.
- 22.2.40: אינפורמציה לקראת הבחירות לוועדה החקלאית (בקיבוצים 5,500 ח'). דיון על ריכוז הועדה הפוליטית. דורשים את שחרורו של אוסקה ממחלקת האספקה של הקבה"א כדי שהוא יהיה המרכז. הגיע לקיבוץ גרעין קיבוץ ו' הא"י שיחליף אותנו בהדר. יש לקבוע מדריך ומקשר עם הקיבוץ.
- 29.2.40: שוב בעניין המדריך לקיבוץ ו'. וכן חדר לגרעין. בגלל מצוקת השיכון, הקיבוץ מחליט ברוב קולות, שלפי שעה אין אפשרות להיענות לבקשתם. מרים מדגימה את המצב: במשך חודש אחד טולטלתי מחדר לחדר. דייוי נקבע כאחראי לשיחות הקיבוץ.
- 15.3.40: דיון על ענייני חינוך. אסתר זכין מוסרת שעם כניסתו של מתס לריכוז הועדה הוא הביא עמו גל של אופטימיות, שהדביק מהר מאד את יתר החברים בוועדה. ויכוח על מספר העובדות בבית הילדים.
- 20.3.40: שוב בענייני חינוך. וכן על הכשרה, למכונאי ולרפת.
- 28.3.40: בגלל העברות לכפר מנחם יש התפטרות רבות ויש לבחור אנשים אחרים. שוב דיון על מדריך לגרעין קיבוץ ו'. תביעה חוזרת על שחרורו של אוסקה ממחלקת האספקה.
- 31.3.40: שיחה בהשתתפות אברמק ליפסקר על שחרורו של אוסקה ממחלקת האספקה. באופן זמני נבחר דייוי למזכיר.
- 4.4.40: בחירות, ערעורים לכל מיני ועדות. דייוי נוסע למועצת הקבה"א.
- 9.4.40: עם דוד הנגבי בעניין אוסקה.
- 13.4.40: שוב בחירות וחילופים בוועדה הפוליטית, בריאות וכו', וכן מדריך לקיבוץ ו'.
- 23.5.40: שיחה עקרונית ויסודית על שיתוף מלא בהנקה חלב אם לכל התינוקות.
- 30.5.40: המשך הדיון בשיתוף הנקת החלב. מצביעים: 19 בעד, 0 נגד, 11 נמנעים.

דיון על מצב בית הילדים. ויכוח על מטפלת תינוקות. דיון בהכשרות נוספות.

10.6.40: למזכיר זמני נבחר חיימקה. מוסרים אינפורמציה על כפר מנחם: 20 איש על הגבעה, 2 בחצץ, 10 בתל נוף, 5 בטרקטורים. בהדר ובכפר מנחם ויכוח על מחליפות לבית הילדים. תובעים את לובה ק.

מעלוני הקיבוץ 1940

2.1.40: רשימה על הפלוגה הראשונה שהגיעה לכפר מנחם. דב ורדי, שעוד נשוב אל יומנו האישי, כותב על ציד העכברים הממלאים השדות. זלו אפל מפרסם תרגומו ליידיש שיר יפה של המשורר הפולני-יהודי טובים.

15.2.40: אינפורמציה על הזריעה הראשונה בכפר מנחם. בפלחה: לחיטה ושעורה - 1565 ד', המתחלקים: ע"י הבית - 800, גונן - 160, טורטש - 180, טינה - 350, בית - 75. כן נמסרה אינפורמציה על גן הירק ועל המשתלה. מתפרסם מאמר של יצחק שושני המוסר עדות חיה, שכבר בתחילת שנת ה-40 היו מעשי זוועה והוצאה להורג של היהודים בעירו. רשימה על הילדים. פיליטון של עדה על פעולת ו. התרבות בריכוזו של דב ורדי. שיר ביידיש של זלו אפל.

20.4.40: סקירה על הענפים. בפלחה: קיבלנו רק 80 ק"ג לד' בחיטה. מתפרסם מכתב מוילנה. וכן מהמתרש באוסטרו. אברהם מהרשק כותב על העבודה בקמפים. הגדת פסח היתולית. שיר של זלו מוקדש ל-2 מעפילות מספינת המעפילים "טייגרהוף", אשר נורו למוות ע"י הבריטים (נכתב בהדר 7.5.40).

7.5.40: על הפגישה עם הרצפלד, מקלר, שטרן, גלעדי ובסין בקשר לבעיות המים הקשה שלנו. מחליטים לקדוח באר עמוקה, להביא צינורות וכד'. עם גב' ג'ייקובס על תרומה לנטיעת חורשה אצלנו על הגבעה. אברהם'מל, מתס, וזאב פ. נבחרו כאחראים לגבעה.

על המצב הכספי: המחזור הכספי ב-2 המקומות, הדר וכפר מנחם, הוא 600 לא"י.

אינפורמציה מהדר: בתקופה זו נמצאים שם 75 חברים - 31 בחורים, 44 בחורות.

הוקמה ועדת קשר עם אמריקה. שלמה א. כבר נמצא באמריקה. מהענפים בכפר מנחם: בפלחה הגיעו ל-110 ק"ג לד' בחציר. ברפת הגענו ל-20 ראש, מזה 10 חולבות. באפריל הניבו 40,006 ל' חלב. הרפת מכניסה 0.182 לא"י ליום עבודה. מהדר מוסרים: בבית הילדים ישנם כעת 22 ילד. תינוקות - 10, פעוטים - 5, גן - 7.

על ה-1 במאי בהדר ובכפר מנחם. בהדר, ה-1 במאי היה קשור בהתנגשות עם הנוער הציוני אשר התנפל על הדגל האדום של ההסתדרות.

שוב על בית הילדים ומחליפות של המטפלות. ו. חינוך תובעת את לובה והתביעה לא התקבלה. מתס נבחר להיות רכו ו. החינוך.

14.5.40: בעלון הקיבוץ מתפרסם סיכום בשם: "לפני 5 שנים". "היינו אז בהדר כ-70 נפש. מחנה ראשון - חצי דונם. אוהלים. גרים באוהל עד 7 אנשים. בקיץ 1935 רכשנו מגרש של בערך 9 ד'. עם עזרה כספית קטנה

מהחוק. 1935 היא שנת גיאות בענף ההדרים. ואנו בהדר מתפרנסים בעיקר ממקור זה. עובדים 'במלוא הקיטור'. גם בקבלנות, נוסף לשעות הרגילות של 8 שעות. ללא גבול של שעות. חוסכים. מתחילים בפיתוח ענפי מלאכה ומשק חי. ההתפתחות הייתה בקו של גידול מתמיד ומהיר. במידת מה יותר מדי מהיר, שלא כפי יכולתנו, ובסוף 1936 היו לנו כבר 2 אוטומובילים משא, נגרייה מכנית, רפת וגן ירק של 30 ד'. קיבלנו גרעין אמריקני המונה 14 איש. ניסיון של 6 חודשי האיחוד הסתיים. ב-14.5.40- הגרעין מונה כבר 45 איש.

באביב 1937 חזון ההתיישבות מתחיל לתפוס את המקום הנכבד בשיחות החולין. הכשרות ל-5 אנשים בחקלאות, ואח"כ עוד 7, יחד 12 איש שלמדו את תורת החקלאות. ב-1938- אנו משתתפים בכיבוש חניטה עם פלוגה של 8 איש, אח"כ פלוגת שמירה לדליה. עם פרוץ ימי המלחמה, מציעים לנו את כפר מנחם. פה אחד סוכם: בונים את עתידנו בכפר מנחם. כיום 6 חודשים בכפר מנחם, בתוך החומה נמצאים 60 איש. אתמול באנו ומצאנו חומה רעועה ושטחים אפורים. קציר ראשון מ-1,000- ד', משתלה עם אלפי שתילים, גן ירק של 12 ד', שפניה, ברווזיה, רפת ובהמות עבודה. אין מקום לשכן את כולם. ואוהלים מזמן יצאו מחוץ לחומה. שאלות כבדות מעיקות עלינו. כי 'ילד המלחמה' הוא יישובנו, כמות מים שעדיין מעטה מאד. מה עם הכביש בחורף? איך נתגבר על חוסר קרקע? אך הנה עתה הולמים הפטישים הקטנים על ערימות האבן שהובלו לגבעה עליה בחרנו לבנות את נקודתנו הקבועה. נמתחים החוטים, וכשאנו מתארים את אשר נקים ואת אשר נבנה, מתרחב הלב מן התחושה שאנו נתגבר על כל הקשיים, נעבוד וניצור".

21.5.40: בכל הישוב יום הזיכרון לבנים שנפלו במאורעות ובמלחמה עם הפורעים. בהדר חוסר עבודה. פגישות באי-הכוח עם אנשי המוסדות, הרצפליד, מקלר. קיבלנו ע"ח הון חוזר (כלכלה לאנשים) 289 לא"י. מכתב לנגבה על זכותנו להיעזר בקומביין שלהם לעונת הקציר. העניין לא מסתדר. רוכשים עדר משותף עם צוקרמן. יום עבודה לפי 0.200 לא"י. מקדמה של 25 לא"י ע"ח החצץ. פייטל יצא לירושלים להשיג מכונת חצץ. פייטל הוא עכשיו הגזבר. נפגש עם בלס וגלעדי בעניין קו המים לגבעה. מכירת חציר ב-5.25- לא"י לטון. מחליטים על הקמת רעפיה על הגבעה.

פייטל הגזבר מוסר על המצב הכספי. ימי עבודה מכניסים: בהדר - 602, בכפר מנחם - 1,444. בשירותים ובשבתות - 2,547. סה"כ ימי קיום באפריל - 3,991 של 133 חברים. הגיע הטרקטור החדש מאמריקה "אינטרנציונל-דיזל" 30 כ"ס.

ברפת 22 ראש יחד עם הפר. בהדר: שוב על הסכסוך עם הנוער הציוני ב-1 במאי בעניין הדגל האדום. בירור בעניין זה אצל רמז, מזכיר ההסתדרות. מצדנו דיברו מאיר יערי וקובה ריפתין. בהדר: ענייני בית הילדים וועדת חינוך. רוזקה מתלוננת שיש כאן רק אדם אחד בקיבוץ שבאופן שיטתי מסית נגדה וזה אינו מאפשר לה להמשיך לעבוד. הוחלט לשחרר את רוזקה.

עיתון חי מס' א' עדיין מסוף 1939:

מהאמריקנים: חיה פ. כותבת על אכזבתה מקבלתה לקיבוץ. מניה על מכבסה וקרקע. זהבה - על האדם והנשמה העולים למרומים, ועל הבהמה שבו המושכים אל תהומות השפל. שיר של אברהם מהרשק על צריף וניצחון הבחורים, וכן מאמר על עברית.

מתוך התאריכון של אברהם'ל ברוידא על שנת 1940

2.1.40: קבוצת חברים מכפר מנחם נאלצו להתפשט כדי לעבור את הוודיות המוצפות בגובה רב של מים, כדי להביא לחם לכפר מנחם (ראה כתבה על כך בעיתון "דבר" מפי מתתיהו).

3.1.40: הביאו זוג פרדות, "בובה" ו"גיבור".

20.1.40: הגיע ינק ממרחביה לכפר מנחם, כמדריך חקלאי שלנו. משה אבינרי נבחר כמוכתר ראשון בכפר מנחם.

15.2.40: האדריכל קויפמן הכין תוכנית מתאר ובנייה על הגבעה. הקציבו 4 לא"י להקמת מחיצות בצריפי המשפחות. הביאו פרה מהדר.

4.3.40: לחם ראשון מהמאפיה שהקמנו בכפר מנחם.

27.3.40: קציר ראשון של בקיה בכפר מנחם.

2.4.40: זריעה ראשונה של תבואות קיץ.

6.4.40: משלוח ראשון של גן הירק.

11.5.40: התחילו להכין חצץ בפטישים.

13.5.40: הביאו מקרר חשמלי למטבח.

17.5.40: התחלת הקמת דיר צאן.

20.5.40: מגיע טרקטור "אינטרנציונל".

15.6.40: הביאו ראשוני כבשים לדיר.

19.6.40: מתחילים בקידוח באר לעומק.

22.6.40: ראשוני הדיירים עולים לגור על הגבעה.

25.6.40: יצקו יסודות לבית הראשון.

6.7.40: מחליטים על יום עבודה של 9 שעות.

28.7.40: מגויס ראשון לצבא הבריטי והוא נפתלי.

המשך יומנו האישי של דב ורדי משנת 1940

"יום ד', 3 בינואר 1940: הובא זוג הפרדות מ'לשחרור' שהוחלט להשיגם ללא דיחוי כדי להסיע את חברינו לעבודה, בימים שאי אפשר לעבור באוטו, וגם כדי לקבל מקום עבודה נוסף במחנה צבאי. 'גיבור' ו'בובה' - דיו...

הופ... הויאס... דיו... דיו... כבר ביום הראשון לעבוד איתן התחילו להתמרד. שיחת אדם - להפציר, לבקש, להמריץ, לצעוק, לגרד ולקלל החיות הסרבניות, לא עזר. והנה מצאו את עקב האכילס שלה (צריך לדגדג). אנחנו 50 איש. הפלוגה כה גדלה, עד אשר מחצית הבחורים בקיבוץ מצאו כבר את משכנם כאן. מי כ'פרימוס' ומי כחמישי או שישי בחדר. עבודה יש לרוב. ובבית, בהדר, נשארו הבחורות והילדים - כי כאן ידי הגבר מפרנסות ובונות. בונות ומקימות קמפים לצבא האימפריאליזם הבריטי. 'פרוספריטי'! גם אנו 'נהנים' מן המלחמה.

יום ו', 12 בינואר: ינק ממרחביה בא הערב עם חברי הועדה הכלכלית. הוא נקבע כמדריך שלנו לתקופה ראשונה. והוא יביא עמו את הניסיון של מרחביה, משק המתבסס על הפלחה.

יום ד', 31 בינואר: שיטפונות בכל הארץ. בימים האחרונים ירדו כ-150 מ"מ גשם בת"א. ואילו אלינו הגיעו בינתיים רק כ-11 מ"מ. אך הנה גשם ממש, עשרים... ארבעים, חמישים מ"מ. ועוד העננים רובצים והרוח זועמת.

יום שישי, 2 בפברואר: הבחורים איחרו מאד לחזור מן העבודה בקמפ, וחששנו לשלומם. הנה סיפורם: לפני הגיעם לטינה התהפכה העגלה בואדי והצטרכו שוב להעמידה ולהטעינה. הביאו עצים. בנס לא ניזוק אף אחד.

יום ה', 15 בפברואר: בישיבת הועדה הכלכלית החליטו להוציא 4 לירות להתקנת מחיצות בחדרים. ואז לכל משפחה יהיה התא שלה ו-8 משפחות תהיינה משוכנות, במקום שהיום משוכנים רווקים ב-4 חדרים. האדריכל קויפמן הביא היום את תוכניתו הראשונה למתאר הגבעה. הוא סקר את הגבעה ושוחח עם חברים.

אנטוני אידן בא לארץ לכמה שעות לבקר את המחנות האוסטרליים. הוא ביקר גם בקסטיניה ותארו לכם ההתפעלות, כשחברינו ראו אותו... תרצה המליטה...

ערב שבת, 16 בפברואר: בחדר האוכל ישבו החברים זמן ממושך הערב, כאילו חיכו למשהו. הכרחי לערוך אצלנו ערבי שבת באופן קבוע. הבחורות הפסיקו לעבוד בקמפ. החיילים עמדו על ידן כשעבדו בהוצאת מסמרים ועזרו להן. נוצר מצב שאי אפשר היה להשלים עמו, פטרו את הבחורות...

יום ב', 21 בפברואר: תלו את תוכניתו של קויפמן בחדר האוכל. בתים משקיפים על פני האמפיתיאטרון, בית התרבות, בתי-ספר ובתי ילדים. ודרך חוצה את המחנה המבדילה בין המגורים ולבין המשק. יש הצעות חדשות נוספות, ויש שסתם מתפעלים מן התוכנית הרחבה, ועומדים תורים תורים ומתבוננים.

שבת, 24 בפברואר: היום היה היום האחרון הגדול עבורנו בקסטיניה. עבדו בסינמה, בחשמל, ובהשגת עבודה למכבסה. הכשירו ידיים, שפשפו, סחטו, גהצו, בחורים... למחסן. בחורים, בחורות, הכל יחד. מפעל כביסה לצבא אנו מקימים. אך מה זה שומעים? מי מרנן פה? מחלות וי? וינריות. לא מכירים בכך. ליזול. ליזול. זאת תרופה בזול. כל הבגדים נטבול. וייצאו נקיים כחול. בחורות - אל תבהלנה. גברים - אל תנוסו אחור. משכו את הידיים. באומץ. במרץ. שיף-שיף, שיף, שיף. בשלושת הימים האחרונים עבדו על הסידורים האחרונים למאפיה. הכל הוכן לניסיון הבכורה הערב. אך המוטור לא עובד. ככל שניסו להחליף חוטים וחיבורים - לא הצליחו.

שבת, 2 במרץ: 'ואם לחם לא יהיה, פחות תאכלו'. ...המוטור פועל, רועש במאפיה, מדליק השמן מלהט כל לבנה וחודר לכל פינה. החדר חם ככבשן והחלונות מזיעים. מכבים החשמל ומסתכלים בתנור האדום כלהבה. זכר מדורות דועכות, זכר מסתורי קדומים. הרי זה יפה, נהדר, אי אפשר להיפרד מהאש ומן הלהט. ננסה פיתות, פ י ת ו ת. קמח, מים, מלח, סוכר, מהר נלוש בבצק ואחרי זה אל התנור. חששות, מה יצא מזה? האם לפחות... הצלחנו? יום נפלא והיסטורי בתולדות הגסטרונומיה של הקיבוץ. לארוחת ערב טעם שפנים ראשונים ולפני השינה - פיתות חמות.

שבת, 16 במרץ: היום הוקדש כולו לביקורה של רמה לנדהיים. לאחר סיור במשק יצאנו לגבעה וסקרנו את הנקודה העתידה לקום במקום, לפי תוכניתו של קויפמן. נערכה ישיבה עם יחיאל וועדת הקשר לאמריקה, שמתחילה את פעולותיה בימים אלה. צוינו קווי פעולה עיקריים לפעולתה של רמה עבורנו באמריקה, כשבפיה ההודעה של רמה שתעשה באמריקה למעננו ככל שביכולתה, לאחר שסיימה את פעולותיה למען עין השופט. התקבלה הצעתה בברכה. בצהרים יצא הקיבוץ לנגבה, יחד עם רמה. זה היה הביקור השני אצל השכן שלנו. בפעם הראשונה ביקרנו בנגבה ביום הסיור הראשון של 'המומחים' לכפר מנחם, לפני ההתיישבות.

בערב התקיים 'נשף הלחם', ששימש גם כקבלת פנים לרמה. אין לשכוח את השפנים התמימים שהוקרבו על מזבח הסירים, ולא את הלחמניות הקטנות שהוגשו עם שירת 'אכלו ילדים לחם תוצרת' וערמת הלחם לפנינו, כיכרות כיכרות לשובע. השולחנות היו מכוסים במפות לבנות. הייתה צפיפות. והקהל היה רב כי כל הקיבוץ בכפר מנחם, לרבות האורחים, מיסב יחד. וכה ברכנו:

'הא לחמא עניא - אותך בימים אלה הבאנו ליישובנו הצעיר, ברוך בואך אלינו, ותבורכנה הידיים העושות כך: פת לבונה ולפלה בשפלה הזאת. ותבורך החיטה שלנו המוריקה בשדותינו, השנה הזאת מחיטה אחרת, ובשנים הבאות מחיטה שלנו. אכלו אכלו חברים לחם תוצרת, צמחה החיטה בארצנו'.

יום ג', 19 במרץ: סדרת הביקורים אצלנו נמשכת. באו לראות את טיב האבן אצלנו. קבעו, אמנם, שהאבן מהמחצבה בואדי לא מתאימה, ויש להשיג אבן לבניין ממקום אחר. הפתיע אותנו היום ביקור הגדולים מן הגדולים: בן גוריון, קפלן, רופין, הרצפלד, ג'וזף וד"ר פינס. רק וייצמן ואוסישקין טרם ביקרו אצלנו. למה הגיעו כל אלה לא נדע, סירו בחצר ובגן ובמשתלה וכו', ואכלנו צהריים יחד איתם. רופין התעניין מאד באמריקנים ועלייתם הממשיכה לזרום ארצה. הרצפלד הרגיש את עצמו כבן בית והסתובב באופן חופשי. יש לו ידידים: חיים, והבחורות שלנו. ראובקה ופיבל צעקו 'כביש' בפני רופין ובן גוריון. לבסוף באו דברי ברכה מפי ראובקה, שהביע תקווה שיבואו לראות את הנקודה בבנינה. אך בן גוריון הפריע כדרכו: מה בדבר איחוד? הזמינו אותו להישאר לשיחה בערב... קפלן נתן לרופין גרוש בהלצה, על חשבון הכביש. והם אמרו לנו, כי בשעה שמוטלים עלינו תפקידים עצומים של התיישבות נוספת והמשך העלייה, אי אפשר לקוות לספק את כל הצרכים של כל נקודה ונקודה קיימת.

זה עתיד עגום למדי עבורנו. האוטומובילים של מבקרנו לא הצליחו לעלות מן הואדי, ואנו דחפנו במלוא כוחנו. זו הייתה תמונה מרהיבה.

יום ד', 27 במרץ: התחיל הקציר, הקציר הראשון, וכן ירבו. תור הבקיה הגיע. היא משביעה רצון, בלשון הפלחים, הצמחיה די עשירה.

מה השתנו הימים. צא ולמד! מבטך נעוץ בשער, לדרך המובילה מכפר מנחם ואליה. 5.30 בבוקר - עגלה יוצאת עם פועלים לתל נוף. שעה 7 - עגלה יוצאת לקסטינייה עם נוסעים רבים. שעה 10 - אוטו יוצא לתל אביב. 10.30 - עגלה חוזרת עם עגלון יחידי. 11 - מופיע חבר יחידי שהלך בדרך רגלי. 11.30 - דוד ק. מאסף בקר של 10 ראש לתוך החצר. עלו על החציר. 1.30 - אריה הולך יחידי מן הכביש ובא אל השער. ועוד היום ארוך. ועוד יבואו ברגל, ובעגלה, יחידים ובאוטו. הדרכים פתוחות. אין מורא ואין פחד.

שבת, 30 במרץ: מוצאי שבת היה אצלנו לערב שכולו חג. והפותחים בו לא יכלו לתאר את סופו. חגיגת פורים... הפתעות, הפתעות. ההופעה הפתאומית והלא צפויה הייתה של חברי הקיבוץ מהדר (רוב הקיבוץ עוד שכן שמה). נשפנו הצנוע אך התחיל, והנה בזה אחר זה, כבו האורות, ריקודים ושמחה, עשרות חברינו שנהרו וקרנו פניהם משכו את עינינו כבחלום. מאין? איך? בחושך הצליחו לחזור למחנה בעזרת 'מרגלים' ואת המכוננית שהביאה אותם עמלו לדחוף כמה מאות מטרים לפני המחנה שלא שמע את הטרטור. לאחר שהשתחררו מן ההתפעלות עלתה תרועת גיל, ש'הרימה' את קורות הגג, וכיוון שצר המקום הצטרפו חברים לרבוץ על קורות התקרה. התמזגו התוכניות והקהל נהנה שעות ארוכות משירה ופרודיה, מימיקה מוצלחת וריקודים. תוארו הטלטולים בדרכים-הלא-דרכים בחורף שעבר. העבודה והקמפים, אי שם, בדרום, וההומור שבחיים היום-יומיים של התיישבות צעירה. ב-4, אור ליום א', לאחר לילה ללא שינה, חזרו שני אוטומובילים גדושי חברים למחנה בהדר ולעבודה. בפרידה ליוותה אותנו ההבטחה להתראות בחג האביב ולשתף את ילדינו בשמחתנו. אך אין זה מתאר הכל. היה זה ליל הפתעות שכמוהו לא העלינו בדמיוננו כל היום. ישבו כאן חברים מהדר (מהועדה הכלכלית) ושמרו סוד. הנשף התחיל. יודל מקריא מגילה משכילית מלאה רמזים, פסוקים. מתעורר צחוק קל. אך לא בקול. נהנים הערב. הכל יהיה בסדר. והנה - חבלה באורות. חושך מוחלט, ומה שקרה ברגעים הראשונים, בקושי עולה לזיכרון, כמין העברה לעולם של הזיות וחלומות. רק כשראינו והבינונו, מחאנו כף ודפקנו בכל מה שהגיע ליד ולרגל, כמו בסינמה, בשעת הצלת אהובת הגיבור ממוות. ראינו עדה בברט לבן ומתתיהו בתור סקוטי, וגברים וגברות מהודרות - רק סטובפיפ חסר! ושרה דולסקי בתור גאפיר ורקדניות ורקדנים, מחולות, ריקודים...

יום ב', 1 באפריל: אברשק'ה פ. ביקר עם דוד זמיר ממרחביה לבדוק הסיכויים בקשר להקמת עדר צאן. בערב מסר את רשמיו לקיבוץ. קבע שיש כאן עתיד מזהיר לענף הצאן, כי יש מרעה טוב וגם מראה העדרים הערביים משביע רצון. הוא המליץ להתחיל מיד ברכישת כמה מאות ראש.

שבת, 6 באפריל: יצא המשלוח הגדול הראשון ל'תנובה', מהגן. למעלה מ-20 תיבות גזר, סלק ושאר ירקות. הובאו 2 מבכירות והרפת גדלה בעוד 3 ראש.

שבת, 13 באפריל: 'השומר דרכו לחסכון'. פרוטה לפרוטה צברו את המילימים שנמצאו אי שם בכיסי מכנסי החיילים. והערב הייתה חגיגה. 'נשף הכביסה' ומה הרכוש אשר הושקע בדברים טובים? 186 מא"י. מיל אחד פחות או יותר, לא חשוב. מה אתם חושבים? מאיר יוציא פרוטה משלנו על קומזיצים?

החבר זליג גייר, שהיה חבר ההנהגה הראשית בורשה ומפעיליה המרכזיים ב'ריכוז וילנה', הגיע לארץ וביקר בכפר מנחם. הוא אחד הניצולים מחורבן פולין. את מכתביו מוילנה לתנועה בארץ קראנו כולנו בזמן האחרון, מתוך דאגה משותפת לשארית הפליטה וגורל התנועה. כעת הוא עובר בקיבוצים ומספר על מה שעבר עליו ועל התנועה ועל ניסיונותיו האישיים. ברוך בואו של כל חבר שניצל משם.

יום ה', 18 באפריל: התחילו לכבוש את החציר. היום הוציאו את המכבש לניסיון בשדה, ופלאי פלאים - הוא בסדר. נכבשה החבילה הראשונה והרימו אותה אל-על, כאילו להגיד: זהו פרי עמלנו הראשון.

יום ו', 19 באפריל: האוטו עלה על הגבעה. כאן הזדמנות להיסטוריונים וחוקרי קדמוניות. זו הפעם הראשונה שאוטו בכלל עלה על הגבעה ההיא - ואנו העלינו אותו. ועכשיו יתחילו להוביל אבן בדרך החדשה שסללנו לראש הגבעה.

יום ד', 24 באפריל: באו מבקרים נכבדים בצהריים. מר קליינבוים, מנהיג הציונות הפולנית והסנטור קרנר. מובילים את האבנים הראשונות, מהכפר מועלים, הכפר אחרי אידניבה. היום היישוב שובת, כמחאה נגד פסק הדין של אסירי בן שמן.

שבת, 27 אפריל: כשהתעוררנו ראינו שני אוטומובילים עמוסי צינורות מחוץ לחומה. עשרות עשרות צינורות. את אלה הביאו בלילה ממחסני הסוכנות, מחשש שמא לא נוכל לקבלם. יצאה שמועה, ככל שמועות, שהממשלה הבריטית החרימה את כל הצינורות במחסני הארץ. בכל אופן, כעת קו המים לגבעה בטוח ואם יהיו מים מה טוב.

יום ה', ה-1 במאי: סרט אדום על חולצה לבנה. על הטרקטור, על הפועל שיחזור מאוחר מהשדה ועל המובטלים שכבר עם גמר ארוחת הערב יכולים לקדם פני החג כפועלים משוחררים. בחדר האוכל תערוכה של גרפיקה ותמונות מענייני דיומא: דומיר ומסריל, גרז' וקולביץ', גרופר וריבירה. תמונת מנחם מנדל שלנו, השליט היחידי בחדר האוכל שלנו, פינתה מקומה היום לדמויות שני הגאונים של המחשבה והמלחמה הסוציאליסטית, למרכס וללנין. פה תמונה של שבתה בימי הביניים והמעביד תולש את שערותיו למראה פועליו שעוזבים את העבודה לפני הגמר. ופה הבריקדות של שנות ה-70 בפריס. הפצצה בשוק החציר בשיקגו וכרזות ל-1 במאי בארצות שונות, וינה, מדריד, מוסקבה, רוט-פרונט וצבא אדום. וכרוז ה ת נ ו ע ה .

הלילה ירד. בחצר עומדים בשורות לפני המגדל, נפקדים והנה עם שיר האינטרנציונל, נפרש דגל החג והזרקור יאיר אותו, את הדגל האדום.

הלכנו לגבעה לערוך מדורה, משואות חג בהרים ממש. דרכנו וצעדינו שקעו באדמה הטפוחה, ובשרשרת ירדנו לתוך הוואדי ועלינו לגבעה. אור להבות אש מאיר את הדרך והדגל האדום צועד בראש ואנו צרודים משירה. מדורה. כל אחד שקוע בהרהוריו, כל אחד מוצא לו מקום לאורך ערמת האבנים שהלכה וגדלה בימים האחרונים על פני הגבעה. תוקף השיגעון ומתחילים לשרוף את הנטש שנצבר בערימות גדולות. האש רועשת פתאום, מפתיעה כברק, ובין רגע חולפת. ורק גחלים נשארים לרגלינו. אחד אחד מוסיפים את השיחים. אחד קופץ מעל ללשונות האש. מנסים הורה והיא משתתקת. חוזרים לנח. כל אדם והאבן שלו. ממול אורות המחנות, האורות שהמלחמה הציתה בחזיתנו המזרחית. נדמה שאור אדום מבקיע מזרקורו של נגבה. כוכב אדום נראה בין השמיים וארץ - גם הוא במזרח. מילים. הגות-לב. דברים של אור וחושך. געגועים לחסר בחג ואיננו. הקראות. מתנמנמים ליד המדורה בשירה שקטה. קומץ אנשים אנו מבין החברים במקום. לא רוצים לעזוב. רוצים לשמוע עוד הקראות. לשבת ולהסתכל באש מציתים את הערימה הכי גדולה ולאורה יורדים. האמפיתיאטרון. דרך לא דרך. האדמה החרושה... וסוף סוף עולים על דרך המלך למחנה.

השנים הראשונות

פרק עשירי: שנת 1941, דברי מאיר יערי, הילדים מגיעים לכפר מנחם, נולד הילד הראשון בכפר מנחם, נהרג ערבי, סולחה, מקורות על כפר מנחם

1941

שנת 1941 תרשם בתולדות קיבוצנו כשנה שבאו כולם הביתה, לכפר מנחם, אחרי שהיינו כמעט 8 שנים בהדר, בה עיצבנו את ראשית דמותו של הקיבוץ, בה נולדו ילדינו הראשונים, בה נאבקנו על עצם קיומנו כקיבוץ, בה התווכחנו קשות עם רבים שעזבו, שלא יכלו להמשיך בדרכנו. במושבה זו התמודדנו עם כל הבעיות של שיתוף, של האמונה בדרכנו, שם ניהלנו המערכה להתיישבותנו ושם חושלה מעורבותנו בחברה ובסביבה של ציבור פועלים במושבה קטנה, של היישוב שחי במצור כמעט קבוע תחת שלטון מנדטורי-בריטי. נפרדנו סופית ב-10.2.40, כשבלבנו שוררים רגשות של ידידות ושל קרבה למושבה הקטנה הזאת ולאנשיה הידידותיים, אשר עם רבים מהם נקשרו יחסי ידידות טובים, ואשר הוכיחו זאת בשעת מצוקה בימי מלחמת העצמאות. את המקום הורשנו במקומנו לקיבוץ ו, כשכמה עבודות נשארו עדיין בנגרייה ברמתיים (הוד השרון של היום) וגם היא עברה לבסוף לכפר מנחם, והמכונות שקנינו ב-195- עומדות עד היום בקיבוץ.

ושוב, אבל הפעם סופית, הקיבוץ התאחד לגוף אחד ובנה את ביתו האחד והיחיד בכפר מנחם.

זהו ה ב י ת ! ב י ת כ פ ר מ נ ח מ .

ומשנה זאת ולהלן סיפור תולדות קיבוצנו קשורים כבר אך ורק בכפר מנחם. כעבור שנים מספר, כשהתאחדנו עם קיבוץ 'אלגביש', אף הוחלט שיום עלייתנו על הקרקע וטכס העלייה ב-6 בדצמבר 1939 ישמש כתאריך התחלתי למניין שנות קיומנו של קיבוצנו המאוחד.

משיחות הקיבוץ בכפר מנחם מאותה שנה

8.2.41: המזכיר אוסקה. דיון על מצב חדר האוכל ובית התרבות.

9.2.41: המשך השיחה מאתמול. לפני זה דיון על הריב בין ישראל ובין מנדל אשר העליבו איש את רעהו, והתפתח להרמת ידיים. מורגשת מתיחות חברתית. מתפתח דיון רחב על יחסי חברים. ישראל תובע להוציא את מנדל מהקיבוץ. באותה שיחה נמסרה גם אינפורמציה מו. המשק על כל מיני השקעות וביניהן קניית פרות.

15.2.41: שיחה מעניינת עם מאיר יערי, לאחר שהגיעה ידיעה למזכירות הועה"פ על משבר שנוצר בקיבוץ בין הותיקים ובין האמריקנים, לאחר החלטת המוסדות המחייבת כל קיבוץ לתת מכסה מסוימת לגיוס לצבא הבריטי.

מדברי מאיר יערי באותה שיחה. אחרי ששמע מספר חברים שניסו להסביר את הרקע למשבר עם האמריקנים, שנבע מכך שישנם אמריקנים הרצים לקונסול האמריקני, וישנם כאלה הרוצים לעזוב את הארץ עקב המלחמה

וקיימת מחויבות של הקיבוץ לתת מכסה לגיוס לצבא הבריטי, היו בשיחה חברים שניסו להסביר הדברים בקשיי הקליטה הנורמליים שהיו תמיד בין ותיקים ובין אלה שבאו אחריהם. אמר מאיר: "...אילו הייתי בטוח שיכולתי לבוא עוד פעם הייתי מוותר על דברי. אך איני בטוח בכך. הייתי מקשיב עד הסוף. לא נסיים הוויכוח היום. נפסיק רק לזמן מה. יש פה בוויכוח משהו שלא טוב שיישאר כפי שהם. אינני שבע רצון מכך אך שהדבר מתמזג פה. לא הסכמתי לך, אברהמ'ל, שהאמריקנים כאן גרועים מאלה בעין השופט. יש גם שם כאלה וכאלה. גם הפולנים וגם האמריקנים הם גם פה וגם שם. העיקר הוא, שעיקרון החיים הוא הקובע. אתה, אברהמ'ל, נועל הדלת לביקורת עצמית. אני מרגיש שאתה מכופתר מדי. מהי אי-הסבלנות שלך, אברהמ'ל? למה אתה דוחק את הקץ? זה לא לפי טעמי. בעין השופט נדמה לי שהפנים מאירים לקראתי. ופה אפילו אין אומרים שלום. ארשת הפנים של הקיבוץ היא כזאת. אני ככה מתרשם. אולי קיבלתם ככה האמריקנים, אותה הפגנה 'של בלי סנטימנטים', מהודקים במעילי עור. אותו זלזול בתרבות אחרת. חוסר מתיחות. האווירה הזאת מתאימה לחברים טובים החושבים שהחיצוניות אינה נחוצה. מוסר בא מהשורש 'לייסר'. אצל היהודים חשוב המבחן של יושר בחיי היום-יום. וכן גם בתנועתנו. לאמור שבי לא תלויה הקליטה וקבלת חברים חדשים, זוהי שגיאה גדולה. האם הקיבוץ שמר על המתח הדרוש? כדי להיות בקיבוץ רק בגלל העבודה, לא נחוץ קיבוץ. מהספרות האמריקנית אני מכיר ב-2 סופרים. אצל הראשון מצאתי טיפוס אמריקני אחר. הטיפוס האידיאלי באמריקה הוא זה הכובש הערבה. העליזות הכובשת הייתה מנת חלקם של הראשונים בחדרה, שמחות אמיתיות, טוב לב. תאמרו שפה יש כבר מציאות של שנים ואין לשנות. הקשיים שלכם הם מובנים. אך במקום לכבוש את החיים נכבשתם לקשיים. דיימי נכנס לקולקטיב האמריקני כדי לרתום אותו למשימות הקיבוץ. קחו לעצמכם דוגמא אמריקנית - כיבוש הערבה. שורש החופש האמריקני. אינני מאמין שבאיזו מציאות אחרת תצליחו יותר. האפולוגטיקה ההדדית היא רק הרעלה הדדית, והיא לא תביא למטרה. פה יכולה לקום מרחביה ב'. נחוצה אוזן קשובה וקולטת למתלבטים. אם תשתלט הציניות ו'השוויץ' אז איני מקנא בכם.

ודבר שחורג ממסגרת הקיבוץ הזה. עברנו דברים קשים בקשר לגיוס לצבא הבריטי והפלמ"ח. טלטלנו קיבוצים. גם מרחביה. הרי בעצם, לא כל הגיוס הוא כה רצוי לנו. החשבון מורכב. לא כל המרכסיסטים חקרו את מרכס. אבל לכולם יש ההבנה הדיאלקטית בקשר לחיים. בין חיוב ושלילה צריך להיווצר המתח הדרוש, הנכבש מסתירות החיים. להליכה שלנו לצבא, צדדים חלשים רבים. הדבר לא היה אידיאלי. סמיכות האינטרסים תוך כדי ראיית הניגודים. אין לנו חיים מחשבתיים קלים. התנועה ניצחה בשלב הראשון בפרשה זאת. היו גם קורבנות. כוח התנועה הופגן, בזה שלא השלינו אותה כלפי פנים. הצגנו את השאלה בכל כובדה. העברנו את הדברים בין הר גריזים והר עיבל. כל חיינו הולכים כך. במאמץ להציל במציאות, תוך כדי ראייה שהיא מנוגדת. בכך מבחן הבגרות שלנו. הרגשתי היא שאילו לא היו פה אמריקנים הייתה בדיוק פרשה כזאת.

האמריקנים באים ארצה, באופן כאילו אידיולי, יותר מדי. יש ליצור יש מאין. באים עם ספרו של בנשלום בכיס. לכולנו פעם הייתה ברירה. איננו אמיגרנטים. בחירה פרטית, הגורל היה בידינו. התלבטנו בבואנו לפני 20 שנה בפאתי ביתניה-עילית. הייתי דקדנט זמן מה והתגברתי. אם באתם בזמנים אלה, הרי דרככם בארץ הייתה צריכה להיות שלמה. יש נוער באמריקה הנמשך אחרי קומוניזם. זהו נוער המסתיר ראשו בחול. שם זה עתה במודה. אולם עבורנו, זוהי שאלה של לחיות או לחדול. החיוב שלנו, מתוך הניגודים, הוא הגנה על הארץ בכל המצבים. עוד לא גמרנו. באביב צפויה סכנה מצפון. הנוער שלנו באמריקה הבא ארצה, בא כחלוץ בחשבון מלא. ואם בתנועה באמריקה מפעמת אותה הנכונות, זה אומר שברשותנו נוער שיודע את דרכו וסכנותיו. זה לא היה אחרת. באם נכשל ביחידת התחבורה, נחייב הלאה את יתר היחידות. אנו לא נרתע ונלך עד הסוף. בכך נבחנת האמיתיות והמסקנות שלנו. צריך לנקוט את הכלל הזה בכל החזית, לא רק הקיבוצית, אלא גם הלאומית והסוציאליסטית.

בכל אדם בקיבוץ מתרוצצות שתי נשמות. משהו וולגרי ומשהו נעלה. בנו זה תלוי מי ינצח. בקיבוץ ישנם שני אלמנטים, יושבי קרנות המציגים תמיד את המטבע הגרועה בחיי הקיבוץ. יש והמטבע הזאת יכולה לדחות את המטבע הטובה שהיא ודאי ישנה. נחוץ כאן חוש סלקטיבי בגישה לחיים. יתלקטו דורשי המטבע הטובה בלי ארגון ובלי החלטה, ולאורך ימים אני בטוח בזה שלא תפסידו.

הקומונה אינה נבנית ע"י אקט מכריע, רק שלבים שלבים. צריך לשזר את החיים במחרוזת. הברירה הזאת ניתנת לאנשים. זוהי פעילות מארגנת. דרך ארוכה עם שעות רבות. ואם לא זה - אז בכלל כל ההליכה הזו הייתה בטעות. הותיקים פה - אם אתם חושבים, שתוכלו לחיות בשגרה, לא תוכלו כך, בלי שרשרת של התגברויות רוחניות לא תוכלו ללכת. בלי מתן רוחני אי אפשר לקיים קיבוץ.

אל תסלחו לעצמכם. ההתאהבות העצמית, התרת הרצועה, בלי מאמץ זה של חשבון נפש לא תוכלו ללכת קדימה. יש אצלכם, כמו אצל אחרים, הפכחות הזאת, היא מחלת ילדות שלנו".

הערה: דבריו של מאיר יערי לא נכתבו ע"י סטנוגרמה, הם נכתבו, כמו בכל שיחה, ע"י כותבי פרוטוקול של חברי קיבוץ לא מיומנים. ואין ספק שיש אי-דיוקים או השמטות רבות שלא תמיד כותב הפרוטוקול יכול היה לעקוב אחר קצב הדיבור של הנואם. כמו כן נראה שהפרוטוקול לא נגמר וחסרים עוד קטעים מדברי מאיר. אך זה מה שמצאנו בספר הפרוטוקולים של אותה שיחה. בכל זאת, גם אלה דברים מעניינים, שקלעו מאד למצב ולאנשים כפי שהובנו בחושו החריף של מאיר. שיחה זו זכורה לי היטב... ודבריו: "שעיקרון החיים קובע את דמותו של

מאיר יערי בביקור

האדם נחרתו היטב בזיכרונם של חברים רבים.

כדאי להוסיף פה, שבעקבות תביעת התנועה למכסת מתגייסים לצבא הבריטי, הוחלט על הגרלה שגרמה לא מעט קשיים ומתחים חברתיים, וכן לאותה מתיחות שנוצרה בין חלק מהותיקים עם חלק מהאמריקנים. אך אחרי הרבה התלבטויות והתפתחויות שונות התגברנו על הקשיים, ובסופו של דבר התגייסו לצבא הבריטי ברל אפרתי, אברשק'ה מולצ'דסקי (כעת באילון), אברהמ'ל ברוידא, שהתנדב בלי הגרלה, ומשה ברזילי מהאמריקנים (כעת בעין השופט).

25.2.41: שיחה מוקדשת לענייני לימוד השפה הערבית, וכן עברית לאלה שלא שולטים בה עדיין. כמו כן שמעה השיחה הסברים מפי האדריכל זאב רכטר על הצעתו לבניית חדר אוכל.

2.3.41: ערעורים שונים של חברים. דנים על שם לנקודה. נבחרה ועדה: אברשק'ה, מתתיהו וחיים ל., שיגישו הצעה. דנים על ענייני עבודה. בקיבוץ 122 חברים.

תכנית העבודה של ו. העבודה לחודש: רפת - 95 י"ע, מספוא - 16, צאן - 93, משתלה - 16, נטיעות - 15, שפניה - 17, לול - 30, אוטומובילים - 80, גאפירות - 38, כביסת חוץ - 620, עדיין בהדר - 90, עגלונות - 52, מזכירות - 104, שמירה - 124, שומר שדות - 31, קיבוץ ארצי - 26, חצרנות - 260, מטבח - 290, טיפול חולים - 16, מאפיה - 20, מחסן בגדים - 130, כביסה - 60, סנדלריה - 52, סניטריות - 16, בית ילדים - 319, חופש - 52, מחלות - 154, סה"כ - 2,656 י"ע.

3.3.41: המשך השיחה מאתמול, ובעיקר בענייני הכביסה לחוץ, לצבא במחנות, דורשים 20 עובדות. מציעים לעבור ל-9 שעות עבודה ביום.

5.3.41: דיון ממושך על התפטרותו של נחקה מהמספוא ויחס ועדת העבודה והמשקית אליו. לבסוף מחליטים לשחרר אותו מהמספוא.

6.3.41: שוב דיון על הענפים. התפטרות קיילה מהמחסן. חיים ב. מוסר על תקציב הקיבוץ המסתכם בגירעון של 1,200 לא"י.

8.3.41: דיון על עבודת המחסן. איצל נבחר לרכז את המספוא.

12.3.41: דיון על יודל, שמירה וסידורים סניטריים.

14.3.41: מתתיהו מוסר דו"ח מפגישת ועדות החינוך של הקבה"א במעברות ובעקבות הדו"ח מתפתח דיון על ועדת החינוך שלנו.

25.3.41: בחירות לועדת החינוך. שונות.

29.3.41: תובעים מאתנו לשלוח שליח לבחירות בהדר. בוחרים באוסקה.

1.4.41: דיון על צריף לספרייה. שוב דיון על ועדת חינוך. דיון על ועדת תרבות, וכן חילופי דעות היכן נקים את חדר האוכל.

7.4.41: המשך השיחה הקודמת.

22.4.41: מתתיהו נבחר כבא-כוח הקיבוץ. מוסר אינפורמציה בעניין הקומביין, אדמות וכו'. אוסקה מוסר אינפורמציה על הבחירות בהדר. דנים על ענייני כביסת החוץ ועומדים לקבל לשם כך מכונות. בת שבע נבחרה לריכוז הסנדלריה.

3.5.41: דיון על החצרנות. האם נחוץ אדם אחד או שניים?

6.5.41: ענייני גינות נוי והתפטרות אסתר זקין. עניין המאזן והתפטרות אברהמ'ל.

23.5.41: דיון על מחסן הבגדים.

6.6.41: אינפורמציה מועדת הביטחון. אריה נבחר לסדרן עבודה.

7.6.41: דיון על אי-ציות של אברהמ'ל לסידור העבודה. דיון על ענייני ועדת עבודה, עגלונות וישקה.

8.6.41: קיבלנו עוד 5 גאפירים. אברהם פ. הוא המפקד ואתו אוסקה, ישקה, מוטי, נחקה, ראובק. עוד פעם דיון על כביסת החוץ לצבא בקמפים. מול ההחלטה על 9 שעות עבודה ביום, מופיעה הצעה לעבור ל-10 שעות. ההצעה לא מתקבלת. בירור עם ישקה על הצוות של סידור העבודה.

15.6.41: שוב ענייני מחסן הבגדים.

16.6.41: ו. העבודה מביאה תוכנית לשבועיים הקרובים. בקיבוץ 135 חברים. הועלתה הצעה להביא פלוגת עבודה לעזרה.

17.6.41: שולמית גורן נוסעת לכנס הפועלות לפ"ת. אי-ציות של ראובק לצאת לשמירה ב"קידוח". פיטל שהוא גזבר וגם מרכז משק מוסר על בעיות המים, הקידוח והצינורות. כמו כן מתקיים דיון מהו סכום ההשקעה בדיר.

20.6.41: שליחת גאפירים לקורס. ב-9 קולות הוחלט שאברשק'ה מ. יחליף את אוסקה כמזכיר. אברשק'ה מערער וכמזכיר נבחר חונקה. כמו כן מאשרים את בחירתו של מתתיהו כבא-כוח הקיבוץ. נמסר שלא בררו עם מרחביה בעניין מנדל.

22.6.41: שולחים את חיימקה ה. לקורס לאיתות. פיבל האחראי לביטחון נוסע לת"א לפגישה בענייני המצב שהחמיר. אברשק'ה נקבע כמדריך לפלוגת נוער שבאה לעזרתנו. אסתר ז. נשארת לעבוד בשפניה.

27.6.41: אישור לגאפירים נוספים והם: אברהם מ., עמנואל, ישקה, משה ג., מאיר ד. וזליג ג.

1.7.41: הוחלט לקבל פלוגת נוער תל אביבית.

2.7.41: דיון בענייני חינוך. הוחלט לשלוח את נירה לעין החורש. כמו כן סוכם לאחד את הפעוטון עם הגנון.

5.7.41: קביעת עוד 2 גאפירים.

10.7.41: אי-ציות חנה ק. לסידור העבודה. ב-12 קולות נגד 8 שוללים את התנהגותה.

- 26.7.41: דיון בקשר למקרה הגניבה בפלחה. הפלחים מפגינים ושובתים.
- 28.7.41: זאב פ. נבחר כגזבר. דיווי כפנקסן. שולמית למחסן. בדיקת המטבח.
- 10.8.41: ענייני השמירה. אברהמ'ל מתאונן קשה על אי-מילוי חובות השמירה. איצל: יש הרגשה כללית בקיבוץ כי הברגים מתפרקים בכל השטחים. יש בלגן בענייני שמירה וביטחון.
- 11.8.41: חופש לרבקה. מועדת דירות: אין מקומות. מתתיהו טוען שאין להשיג אוהלים. מוכרחים לשכן 2 משפחות יחד למשך תקופה מסוימת.
- 13.8.41: ענייני שמירה. שיכון הגאפירים וכד'.
- 16.8.41: ויכוח גדול בעניין החופש או עזיבת זוסקה. זוסקה טוען שהוא רוצה לממש את מקצועו ואיננו רוצה לעזוב את הקיבוץ. נבחרה ו. מינויים: אברהם ג., חיים ב., אברהמק'ה, דיווי, ראובקה, אוסקה. אוסקה מודיע שעלינו להגריל בקשר לגיוס.
- 23.8.41: מיטק נבחר להיות המורה של הילדים. חונקה יוצא לקורס בענייני חינוך.
- 24.8.41: מלכה, משה ודיווי נבחרו להארכת האוסטרלים. הוטל עלינו ע"י התנועה לגייס 2 חברים לפלמ"ח. הוחלט לברר עם הועה"פ בעניין זה.
- 26.8.41: במקום חונקה נוסעת בת שבע לקורס בענייני חינוך. בעניין המכסה לפלמ"ח הוחלט על הגרלה. בהגרלה נפל הפור על שלמהק'ה ועמנואל.
- 30.8.41: דנים שוב על שליחת נירה ללימודים במוסד עין החורש ומחליטים בחיוב. נפתלי התגייס לא לפי החלטות הקבה"א והקיבוץ, אך למרות זאת הקיבוץ רואה בו מגויס של הקיבוץ.
- 1.9.41: בת שבע לקורס מקהלות במקום הקורס לחינוך. על לימוד ערבית. מחליטים ששדרת גינת הנוי של הכניסה לקיבוץ תהייה מעצי זית. ופסלי נחקה על שער המשק.
- 2.9.41: מתתיהו מוסר פרטים על מהלך המשפט בקשר להריגת הערבי בשדה שלנו, עניינים משקיים כגון ענייני המים, טרקטורים וקומביין. הקמת המטבח בקמפים נדחה.
- 6.9.41: החלפת דעות באם יש לקיים לקראת סוף השנה שיחה על כל ועדה לחוד כהרגלנו, או שיחה שנתית כללית. בשונות: מינדל למכבסה. ענייני חינוך. חדר לילדים.
- 7.9.41: ועדת חברים מעלה את בעיית ההוצאות לביקורים בבתי החולים. מחליטים על חופש של 10 ימים כולל שבת. מעבירים את המגבנה לשיכון. על זמני ארוחת הבוקר. חוזרים להחלטה לעבוד 8.5 שעות ביום.
- 11.9.41: דו"ח שנתי של ו. התרבות. פעילות חדשה. חבר אחד עזב את הועדה. 25 הרצאות היו השנה, 10 מסיבות, פתחנו את הספרייה, עשינו מאמצים בעניין החוגים לערבית והקניית השפה העברית לנוקמים.

- 15.9.41: דו"ח שנתי של ו. חברים: 57 חברים מחוץ לאוהלים. חסרים כיום עוד 10 חברים. מוסרים אינפורמציה בעניין התקציב שלהם, חופש ועזרת קרובים. אברשק'ה מ. יוצא חוצץ נגד הסידורים הפרטיים. % העזיבות הוא 12. ויכוח ער ומעניין האם ניתן להשתלט על פורצי גדר השיתוף. אשר גולדברג חושב שלא.
- 16.9.41: על טיול משותף של הקיבוץ, שצריך לעלות 50 לא"י.
- 18.9.41: דו"ח ו. בריאות: ימי מחלה עד יוני היו 1,737. שוב פעם בירור מתוח בעניין הטיול של הקיבוץ. טיול גדול או קטן ועל אלה שלא ניצלו תקציבים.
- 19.9.41: אסתר זקין מודיעה על הנמקת עזיבתה את הקיבוץ. דברי חברים על עזיבה זו. שוב בעניין הטיול. על ענייני ביטחון. דוד ק. מתלונן שאנו תלושים מן המציאות בארץ של ימי המלחמה. מודיעים שהגדר סביב הקיבוץ תושלם. כמו כן שהשמירה כעת בסדר.
- 20.9.41: מקבלים חבר חדש - משה גונצ'יק. משה ברזילי מוסר אינפורמציה על פגישת המתגייסים לצבא הבריטי (הוא בעצמו נמנה על המתגייסים). מחליטים למסור צריף לילדים בניגוד לדעתה של ו. הביטחון.
- 22.9.41: דו"ח ועדת חינוך. בין השאר תובעים לשלוח חבר לטיפול בנירה.
- 23.9.41: דו"ח מועדת עבודה: מערך העבודה - פלחה - 9 חברים, צאן - 3, רפת - 2, מספוא - 2, לול - 1, משתלה - 1, גן הירק - 5, צמר - 1, מטעים - 2, נהגים - 4, נגרים - 5, מסגרייה - 2, בניין - 8, סנדלריה - 3, מאפיה - 2, ופרות - 8, חובשות - 2, בלי מקצוע: בחורים - 26, בחורות - 23, סה"כ - 99. מאוקטובר 40 עד ספטמבר 41: 41,000 ימי קיום, בערך 107 חברים.
- בענפים: 5,000 י"ע, שהם 12%, מפעלים - 3,700 י"ע, שזה 9%, ע. חוץ - 5,000 י"ע, שזה 12%, השקעות - 3,200 י"ע, שזה 8%, אספקה משקית - 850 י"ע, שזה 2%, ימי שבת - 10,000 י"ע, שזה 23%, שירותים - 11,500 י"ע, שזה 28%.
- 25.9.41: מחליטים שחיה פ. נוסעת לעין החורש.
- 1.10.41: מאריכים חופש רבקה וחופש דינה. נקבע סכום לעזרת הורים ל-110 ל'. סלמה יוצאת לואדי-סרר. פייטל מוסר דו"ח מועדה משקית. מציין שזו הייתה שנה של הקמת מפעלים. ההוצאה לחבר הייתה 30 לא"י. פייטל הוא, למעשה, מרכז משק הראשון של הקיבוץ.
- 2.10.41: שוב דיון על מטפלת לנירה בעין החורש. מחפשים מקום לעובדת בצמר. אוסקה כמזכיר אינו מסכים לשנות את סדר היום, אחרת לא ינהל את השיחה. אחרי הפרעות ממושכות של אברשק'ה פ., אוסקה עוזב את חדר האוכל.
- 10.10.41: נושא שיחת הקיבוץ: סיכום חברתי שנתי. הפותח - אברשק'ה מ. הוא מבליט ההישגים שהגענו אליהם השנה, ושלדעתו עלינו על דרך המלך, למרות הקשיים ובעיות שונות שפקדו אותנו.

מהתאריכון של אברהמ'ל ברוידא:

14.1.41: הילדים הגיעו לכפר מנחם מהדר.

16.1.41: נטעו 4 ד' כרם ענבים.

6.2.41: נולד הילד הראשון בכפר מנחם - שמואל גרבר (כעת בשער הגולן).

12.2.41: עזבנו את המחנה בחומה ועלינו למקומנו הקבוע לגבעה.

20.2.41: הגיעו 1,478 אפרוחים ראשונים ללול.

2.3.41: התחילו בנטיעת חורשת אורנים שתפריד בין המגורים לבין המשק.

6.4.41: הרעלת קיבה כללית מאכילת גבינת צאן מקולקלת.

9.9.41: נהרג ערבי בשדותינו שבא לגנוב תבואה.

שנת 1941 היא השנה הראשונה ש כ פ ר מ נ ח מ הופכת לביטנו הקבוע, כשכל הקיבוץ שוב יחד על כל חבריו וילדיו, כשהתחלנו לצאת מהחומה, מקום התיישבותנו, עליה חלמנו ונאבקנו עם המוסדות, שותפים לכמה עליות על הקרקע, תוך תקווה שאחת מהן תהייה עבורנו. ובעיקר מאבקנו על התיישבותנו באזור אפריים, באום-אל-טוף, שכנים לעין השופט, כקיבוץ "אמריקה ב". וכאמור מאבקנו לא הועיל, אך חלומנו להתיישבות לא פג. ולבסוף זכינו לכפר מנחם, לאחר ש"ארגון מנחם", שהיה מיועד להיות מושב, עזב את המקום, ועבר לכפר ורבורג, ובניגוד לדימוי שהיה לו בהתחלה, התאהבנו במקום, בגבעה המיוחדת, בנוף, החל מהרי יהודה ועד לשפת הים אשר לחופו הוקמה עיר חדשה - אשדוד. מקום יפה, מלא עצים ודשאים, פינת חמד, מיקום אסטרטגי מצוי, כמעט מרכז הארץ, כאשר המרחקים לתל אביב, ירושלים ובאר שבע מהווים מעין משולש אשר המרחק לכל אחד מהם הוא בין 50 ל-70 קילומטר. בקיצור, פינת חמד בדרום הארץ. ומי שרוצה לתאר לעצמו כיצד נראתה גבעה זו, שהיא בערך 30 מטר גובה מעל פני הים, כשאנו באנו אליה, יפנה רק ראשו ויסתכל מזרחה, ממול לגבעה, ויראה גבעה נוספת הנראית כיום, בערך כפי שהגבעה שלנו נראתה כשהגענו אליה, וכפי שנתנו ביטוי להרגשתנו במגילת העלייה לקרקע: "באנו אליך כפר מנחם, ופניך אפורים כפני אדמתך...". וכיום קשה להאמין מה מסוגל לחולל עמל קשה, המחובר לאמונה בדרך בה הלכנו.

ומה אומרים המקורות המדעיים על כפר מנחם?

מהספר "יהודית", עמ' 253: "כפר מנחם נמצא בגבול השפלה בקרבת רגלי הרי יהודה. בתקופת התנ"ך עבר בסביבה זו הגבול בין ארץ הפלשתים (פלשת) ובין ארץ יהודה. לפיכך שימשה שדה קרב למלחמות שונות. בסביבת כפר מנחם לרגלי הרי יהודה, פזורים כפרים ערביים שונים. תושביה עוסקים בעיקר בפלחה. אחדים מהכפרים הללו נמצאים במקום ערים עתיקות, עשירות בזיכרונות ישראל. בקרבת כפר מנחם, על רכס הגבעה,

שוכן הכפר א-דנבה. אולי אפשר למצוא זכר לכפר זה בספרותנו העתיקה בצורת דנב... חכמינו מספרים על אגירת תבואות-אוצרות של מלכים שהיו נמסרים כמסים וארנונות לשלטונות הרומאים בארץ. העיר יבנה שימשה מרכז כזה של אגירת תבואות והיא נקראה אוצר יבנה. המסים מזכירים 'אוצרות דנב' (תוספתא דמאיה י"ג). אפשר לשער, שהעיירה הזאת הייתה באתר של הכפר הערבי 'אידנבה', ששוכן גם בימינו על גבול אזור תבואה.

דרומה מכפר מנחם, מאחורי הגבעות, הכפר תל אספי, השוכן על תל הבולט מרחוק בלובן סלעיו. תל אספי פירושו התל הצה, הברור. יש סבורים כי כאן הייתה העיר לבנה, שנקראה כך על שם הסלעים שבקרבתה. לבנה התפרסמה עוד בימי יהושע: '... וילחם עם לבנה וייתן אותה בידי ישראל' (יהושע י', כ"ט). מלך לבנה היה בין שלושים ואחד המלכים, ששבטי ישראל הכניעו (יהושע י"ב, ט"ו). כאשר נחלקה הארץ לשבטיה, נפלה העיר לבנה בידי שבט יהודה, שבניו התנחלו בסביבה זו (יהושע ט"ו, מ"ב). העיר הייתה ידועה בדורות המאוחרים כמבצר חשוב הודות למצבה האסטרטגי, על גבול ארץ הפלשתים, בימי מלכותו של יהורם מלך יהודה. בערך בשנה 485 לפני הספירה מרדה העיר במלך. אז תפסה העיר לבנה בעת ההיא (מלכים ב', ח', כ"ב). בבוא סנחריב מלך אשור אל הארץ, בימי מלכות חזקיהו מלך יהודה, בשנת 701 לפני ספה"ג, שם מצור על לבנה אחרי שכבש את לכיש שכנתה, שבה חנה מחנהו הראשי. '... וישב רבשקה משליחותו בירושלים וימצא את מלך אשור נלחם על לבנה, כי שמע כי נסע' (מלכים ב', י"ט, ח'). ובימי שלטון הצלבנים בארץ בנו במקום הזה בשנת 1144 מבצר, שנקרא המשמר הלבן. ברומית: בלנש גרד. המבצר נועד כלפי אשקלון, שהייתה אז בידי המוסלמים. בתל אספי נערכו בשנת 1899 הפירות ע"י החברה האנגלית לחקירת הארץ, ונגלו שרידים רבים מתקופת ישראל. צפונית מזרחית מכפר מנחם, בדרך לחולדה, נמצא כפר ערבי א-קזאזה, וסמוך לו כפר אחר, מנצורה. עוד מלפני מאה שנה חלם יהודי ירושלמי על הקמת ישוב חקלאי בקרבת הכפרים האלה. בהצעתו נאמר: האדמה אשר בסביבת הכפר תתחבר אל שני נהרות (ואדיות העוברות בסביבה זאת אל נחל שורק). בסביבת הנהרות נוכל בנקל לנטוע גנים ופרדסים. מאחד משני הנהרות האלה יוכלו האנשים למשוך מים אל עמק גדול... יוכלו להביא דגים מהים... וישימו אותם לנחל הזה למען ישרצו וידגו לרוב. האדמה שאצל הכפר היא גדולה מאד, ויש שם מקום לחמש מאות כפרים ויותר... בהושיבו אנשים לעבודת אדמה יקח ספר גלוי מהשולטן התורכי ומאת המשנה למלך מצרים, מוחמד עלי, שמשל אז בארץ-ישראל והיטה חסד ליהודים, אשר יהיו חופשים מעבודת הצבא... נוכל לקרוא לכפר בשם כפר משה. החצר או הרחוב אשר ייבנו - חצר יהודית, למען ייזכר שמה על הדבר הזה... ואחר אשר עזבתי את גזזה, ועליתי ירושלימה, רבים אמרו לנפשם איך יכול להיות, אשר בני עמנו ישבו בכפרים. האם יוכלו היהודים לאחוז בעבודת האדמה? ואנוכי השיבותי להם, שאני בעיני ראיתי את הארץ, ואם יצא הדבר להיאחז בכפרים - עלה נעלה ונצליח...!

מרדכי סולומון הגיש את פרטי התקציב לצורך המתיישבים. 'להעמיד את הכפר על תלו ואת עבודת האדמה על מתכונתה'...".

וזאב וילנאי כותב: "...הדרך אל כפר מנחם עוברת בכביש ראשון לציון, נס ציונה, רחובות, גדרה, וממנה לכביש עזה עד הכפר מסמיה. אחרי הכפר פונים מהכביש שמאלה בדרך בלתי סלולה אל כפר מנחם, הנמצא במרחק של 8 ק"מ (תל אביב - כפר מנחם בערך 48 ק"מ). מהכפר מסמיה הגדולה עוברת הדרך ע"י מסמיה הקטנה. קצת הרחק דרומה הכפר הערבי תל תורמוס, השוכן על גבעה בולטת על פני הסביבה, נקרא על שם הקיטנית תורמוס, הגדל למכביר במשק החקלאי הערבי. הדרך עוברת בצד הכפר הערבי תינה. אולי משם התאנה.

סביבת תינה הייתה במלחמת העולם הראשונה, בשנת 1917, מרכז לצבאות התורכים. פה היה שדה האוויריה הגרמנית. פה עברה מסילת הברזל לבאר שבע לצרכי הצבא הגרמני והתורכי. בסביבה זו התלקחה מלחמת עזה. ולבסוף נכבשה ע"י האנגלים, ב-13 בנובמבר 1917. מהכפר תינה פונה הדרך מזרחה ובאה אל כפר מנחם...".

באנציקלופדיה החדשה של וילנאי כתוב: "ישב בדרום, לרגלי הרי יהודה... קיבוץ השומר הצעיר, על אדמת קרן הקיימת והוקם בכספי קרן היסוד. נקרא על שם מנחם אוסישקין - מנהיג ציוני רב-פעלים ונשיא הקרן הקיימת לישראל. האדמה נרכשה בראשית 1935 ונועדה תחילה למושב שנוסד ב-28 ביולי 1937, בימי מאורעות הדמים. היה בראשיתו מיישובי חומה ומגדל ונתון בסכנה גדולה.

הדרך הבלתי סלולה, שהובילה אליו, עברה באזור זרוע כפרים ערביים עוינים. מקץ זמן מה יצאו חברי המושב, ובמקומם באו חברי הקיבוץ. וביום כ"ד כסלו ת"ש, 16.12.39, נערך חג עלייתו על הקרקע. המייסדים היו מפולין וכן חברים בקיבוץ, חלוצים מארצות הברית. לפי מפקד בסוף 1973, היו בו 555 תושבים, עוסקים בעיקר בחקלאות מעורבת, ובמפעלי חרושת: מפעל מתכת - מייצר חלקי חילוף למכונות, ציוד לגידול עופות, ציוד לרשת חשמל, וקרמיקה דקורטיבית, תוצרת קרמיקה אמנותית שימושית. בכפר מנחם נמצאים: היכל הבנים, לזכר חברים ובנים שנפלו במערכות ישראל. גן השבעה - לזכר 7 ילדים שנספו בתאונת דרכים קטלנית. אוסף עתיקות - מוזיאון השפלה, בו מוצגים מעניינים שנמצאו באזור השפלה בימי קדם: כלי צור של האדם הקדמון, כלי חרס, טביעות חותם, כלי עבודה, כלי פולחן, צלמיות וכלי נשק קדומים. ראשיתו של האוסף ב-1950 - בידי חוג חברים המתעניינים בידיעת הארץ. כפר מנחם נמצא כ-125 מ' מעל פני הים. בגבול השפלה המשתרעת מערבה, והרי יהודה המתרוממים מזרחה. חבר במועצה האזורית יואב, נפת אשקלון, מחוז הדרום. מכפר מנחם לצומת ראם 5 ק"מ. מערבה מכפר מנחם כקילומטר - עוברת מסילת הברזל לוד - באר שבע. לאורך תוואי של מסילה תורכית ממלחמת העולם הראשונה".

תוספות שנכתבו על כפר מנחם ממקורות אחרים

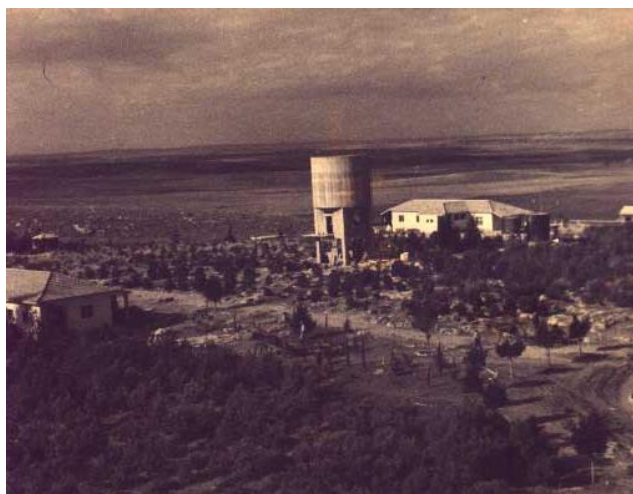
"בראשית שנת 1935 רכשה הקרן הקיימת שטח אדמה של 2,650 ד' ממשפחת חוסייני, שיועד למושב העובדים 'ארגון מנחם' (לכבודו של מ. אוסישקין). באביב 1936 עלו חברים אחדים על האדמה והתחילו בהכשרת הקרקע,

קדיחת באר וגידור הגבולות. במאורעות שפרצו זמן מה לאחר מכן, נחרבה הנקודה הצעירה וננטשה. הבאר נסתמה ע"י הערבים והגדר הושמדה כליל. לאחר זמן קצר, ביום כ' לחודש אב תרצ"ז, עלו עוד פעם חברי הארגון והניחו את היסוד למושב עובדים בשם 'כפר מנחם'.

ר והגישה אליו הייתה קשה מאד. באחד הימים הגשומים הוכרחו להביא מזון ע"י אווירון. והמתיישבים הראשונים התיישבו בתוך חצר מוקפת חומה ומגדל, חומת הגנה שבנו לעצמם. בתוך בנו מגדל. לאחר זמן מה הוקם מחוץ לחצר בניין בטון לצרכי הגנה ושמירה על מכון המים והבאר בעומק של 25 מטר. אשית קיומו של כפר מנחם במאורעות תרצ"ו-תרצ"ט הוא מלא גבורה. המקום היה רחוק ונידח, בראשית ת"ש מציעים לקיבוץ 'אמריקה-כרית' לעבור לכפר מנחם במקום הארגון העובר לכפר ורבורג. הנקודה כוללת חומה ומגדל, כולל הסידורים הארעיים הקשורים בהם. בניין הנקודה הקבועה נדחה עד לרכישת אדמות נוספות וריכוזן. מים: הייתה באר שהפיקה בערך 20 קוב לשעה. קידוחים נוספים היו חיוניים להתפתחות הנקודה. תחבורה: הנקודה הייתה מנותקת ברוב ימי החורף מכל ישוב יהודי. וגם תנאי הקשר היו לא תקינים. הדרך עברה בין שלושה כפרים ערביים, ששמם יצא לשמצה מימי המאורעות. כל נסיעה הייתה כרוכה בסכנות נפשות. האוטו כבר עלה פעם על מוקש ורק בדרך נס לא קרה אסון מחריד. בלילה נסיעה בכביש כרוכה בסכנת חיים. בהתחלת שנת ת"ש הקיבוץ שולח קבוצה קטנה של חברים לשמור ולהתחיל בעיבוד אדמות כפר מנחם, אחרי שרוב אנשי הארגון עזבו את המקום. ב-6 בדצמבר 1939 מתקיים טכס זריעה ועליית הקיבוץ על אדמתו, בהשתתפות כל החברים, הילדים הבוגרים, המוסדות המיישבים, אורחים וידידים רבים. נושא משך הזרע הראשון, הצועד אחרי הטרקטור החורש, הח' אושורוב - זקן חברי ההסתדרות במושבה הדר, ידיד ותיק של הקיבוץ".

נוף כפר מנחם

בתחילת הדרך

פרק אחד עשרה: נספחים לשנים 1939 - 1941, מימיה הראשונים של כפר מנחם

רשימות מתוך העיתונות מיום 7.12.39 (למחרת טכס העלייה על הקרקע):

'דבר' מיום כ"ה בכסלו ת"ש כותב:

"באנו אליך כפר מנחם - עוד יצמיחו שדותיך אמונה!
עם טכס הזריעה הראשונה שנערך אתמול על פני המישור הרחב, מחוץ לגדר התיל של כפר מנחם, כרת קיבוץ 'אמריקה-כרית' של השומר הצעיר, פומבית, את בריתו עם אדמת הדרום.
חג 'העלייה והזריעה' כאחד, היה זה לחברי הקיבוץ, אשר חלקם יושבים כאן כבר כמה שבועות, מאז יצאו חברי 'ארגון מנחם' לכפר ורבורג, ליד באר טוביה. ואם נטלה מאת המתיישבים הצעירים החוויה הגדולה של הקמת חומה ומגדל על פני אדמה שוממה, לא פחתה משום כך חווית העלייה וחדוותה ועל סערת הנפש והתכונה, שהיו מלווים. גורם נוסף - ריחוק המקום וניתוקו, מרחק 20 ק"מ, בקו עקלתון החוצה כפרים ערביים מגדרה, ומרחק 7.5 ק"מ בדרך גרועה, מכביש עזה. תנאי הקרקע והמים, אלה הגורמים העיקריים להצלחת יישוב וקיומו - אף הם לא מהמשובחים. על שטחי האדמה שהיו ברשות הארגון, 2,400 דונם, נוספו בזמן האחרון כמה מאות דונמים. אבל אין זה עדיין המכסה המלאה. הקידוחים הרבים במקום לא נתנו לעת עתה אלא מים מעטים. הכפרים השכנים אינם מן הידידים. כן, איננו מעודד דבר יציאת 'ארגון מנחם' בשל קשיי התנאים, לאחר שהשקיעו במקום אמצעים רבים.

ואף על פי כן...

לא נרתע הקיבוץ מפני כל הקשיים. ולאחר גידול של 7 וחצי שנים והתערות במושבה הדר, מגלה הוא עתה התלהבות ורעננות של חלוצים למעשה ההתיישבות בכל התנאים. ועל כל פנים, ומתוך הדברים שנשמעו ביום זה - נכונות לקשיים הצפויים מראש. והם אמרו: '...לא במילים נבחן', אמר חבר המקום בנאום הטכס, 'אלא בכושר פעולתנו בעתיד. ולנו האמונה, שנוכל לקשיים ולא נבייש את יישובי החומה ומגדל, אשר חוללו את הפלא הגדול על פני כל הארץ'..."

"הארץ" 7.12.39

"חגו של קיבוץ 'אמריקה-כרית'

אתמול לפני הצהרים התקיים בכפר מנחם טכס התחלת הזריעה של קיבוץ 'אמריקה-כרית' מיסודו של השומר הצעיר. חגיגה זו שימשה גם לחגיגת עלייה של הקיבוץ לנקודה החדשה-ישנה. ב-10 בבוקר יצאו מרחובות שיירה של אוטומובילים שהובילו לכפר מנחם את באי-כוח המוסדות, חברי הקיבוץ, הנמצאים עדיין בהדר, מוזמנים

ואורחים. במקום סודרו שערי כבוד מקושטים בסיסמאות: עלה נעלה וירשנו, בית לנו וחומה, וכד'. את פני הבאים קיבלו בני פלוגת הקיבוץ הנמצאים כבר במקום, כ40- איש.

החגיגה. החגיגה התחילה בטכס, שבוצע ע"י הסטודיו והמקהלה של הקיבוץ. לאחר שהמקהלה שרה: 'השמיים מספרים כבוד אל' זו הטרקטור בלויית שירת המקהלה והקהל, שנהר לשדה. הטרקטור חרש תלם ראשון וזרע את הזריעה הראשונה באדמת השממה. החלק האחרון של הטכס היה השיבה אל החומה (המחנה). בתוך כתלי החומה. דוקלם הפרק 'העצמות היבשות' והסתיים ב'זכור' על חללי החומה.

ברכת אוסישקין. אחרי הטכס התחילה פרשת הברכות. פתח חבר הקיבוץ אברשק'ה, שקידם בברכה את האורחים, דיבר על החוליה החדשה של המחנה הכובש וציין, שזו היא העלייה השלישית במקום הזה. נקראה טלגרמה מאת מנחם אוסישקין, שהנקודה נקראת על שמו, ובה נאמר: 'ליום העלייה שלכם - ברכתי הנאמנה. השתרשו באדמת המולדת לדורי דורות, בל תשכחו שבחודש עלייתכם - כסלו - הצילו החשמונאים את עמנו ותרבותנו. לכו בדרככם ותהיו לנו לכבוד...!'

מזיגת החסידות והמעשיות

מר קוטלר, בשם הקק"ל שגאלה את הקרקע, בירך את הקיבוץ, ש'יש בו שני סוגי עולים, מפולין ואמריקה, הם ערובה להצלחה. הפולנים יתנו את ההתלהבות החסידית, והאמריקנים את המעשיות.'

חילוף משמרות בידיים אמונות

מסרו עוד את ברכותיהם: מר צבי לוריא בשם המרכז החקלאי, שרייבמן בשם פועלי רחובות, מר אלכסנדר בשם פועלי הדר, מר לייבנר בשם קיבוץ עין השופט (אמריקני א'), מר רוזנבלום בשם המתיישבים הקודמים בכפר מנחם הביא את ברכת החברים שהתמסרו למקום משך 6 שנים - לחילוף המשמרות, בביטחון גמור שהם מוסרים אותו בידיים אמונות. ברכו עוד הח' יעקב בשם הקיבוץ השכן 'נגבה', מר אוסטרובסקי בשם המושבות האמריקניות וועד יישובי השרון, מר ורטהיים בשם מחלקת העבודה של הסוכנות ואברהם בנשלום חבר הועה"פ של הקבה"א בשם תנועת השומר הצעיר. החלק הרשמי הסתיים בשליחת טלגרמות. למ.מ. אוסישקין: עת זרענו את הזרע הראשון בתקווה לקצור... הננו שולחים את ברכותנו לך, הקשור לכל שעל אדמה הגאלת, ובייחוד למקום הזה, ששמך נקרא עליו, וכן למר הרצפלד ולתנועה באמריקה ובפולין. שרו 'תחזקנה' ואת 'האינטרנציונל'. אחרי החלק הרשמי בילה הקהל סביב שולחנות ערוכים בארוחה קלה, יין ופירות".

השבועון "השומר הצעיר" - כ"ג טבת ת"ש, 4.1.39

"קיבוצנו כפר מנחם.

מכתב ברכה של הועה"פ התפרסם לרגל עלייתו של קיבוץ 'אמריקה-כרית'. נתווספה עוד חוליה בשרשרת ההתיישבותית של הקיבוץ הארצי. הפעם יצאו שולחותינו דרומה. אחרי הגליל, החולה, אנו ממשיכים בחלק

הדרומי של הארץ. לנגבה הצטרף שכן - אם גם מרחוק - אשר יחד אתה ייגשים את המאוויים החלוציים של התנועה .

אופי מיוחד - אם כי לא חדש אתנו - נשאה העלייה הנוכחית של הקיבוץ למקום התיישבותו. כפר מנחם נקבע למקום התיישבותו של מושב עובדים. אך המתיישבים מהארגון לא יכלו לקשיים ונאלצו לעזוב. על קיבוץ 'אמריקה-כרית' הוטל להציל את הנקודה מכישלון. הוטל עליו תפקיד של כבוד, של שמירה על כיבושיה ההתיישבותיים של תנועת הפועלים וההסתדרות הציונית, אם גם לא בצורת בראשית, כביכול.

ויצוין, כי ראשית פעולתו ההתיישבותית של הקיבוץ הארצי קשורה בהצלת משקים נחשלים. ויש לאמור ללא צל של יוהרה, כי פעולתנו זו הוכתרה בהצלחה מלאה. קיבוצינו ראו בהצלחה זו ייעוד נכבד, אשר לא נופל במשהו בהקמה מפעל מיסודותיו. גם קיבוץ 'אמריקה-כרית' ניגש למפעלו ההתיישבותי במסירות, אשר אינה נופלת מזו של 'מתחילים'. ומה עוד שהירושה שנפלה בחלקו היא דלה וזעומה וברבות הימים, כשיראה פרי לעמלו, יוכל בצדק לאמור: כולו שלי.

קיבוץ 'אמריקה-כרית' עלה רק עתה על הקרקע, אולם אין זו תחנתו הכיבושית הראשונה. הוא נשא את נפשו לעמק בית שאן, ושיקע הרבה ממאווייו, כוחו ואונו במגדל, בלי חומה, אשר בהרי אפרים. רבות עשה לשמירת אדמת הלאום בהרים אלה. אדמה אשר קמה לנחלה לקיבוץ 'במפנה'. בצער ירד הקיבוץ מהרי אפרים. אולם חזקה עליו הכרעת התנועה והוא קיבלה מתוך אמונה, כי מאמצי התנועה הקולקטיביים לא יכזיבו. הוא בטח. לא ארכה ציפיתו. וכגמול לו עלה הוא על שטח רחב ידיים ועתיר סיכויים - לכפר מנחם.

בדרכו החדשה מלווה את הקיבוץ ברכתה ועזרתה של התנועה כולה."

"השומר הצעיר" - עיתון התנועה בארץ 29.11.39

"עוד נקודה במולדת

השבוע עומד לעלות לנקודת התיישבותו בכפר מנחם קיבוץ 'אמריקה-כרית' השוכן בהדר. זהו קיבוץ השומר הצעיר השלושה עשר, שעלה מאז המאורעות. עשרים וארבעה משקים אנו היום.

ברכת התנועה מלווה את הקיבוץ בעלייתו".

מהרהורים ויצירה של חברים מאותם הימים

כותבת זהבה: (עזבה את הקיבוץ)

"הידעתם איך כבשנו את האדמה לנחלה לנו?

יצאנו להפכה בידיים מלטפות. גפפנו את רגביה השחורים ושחררנו את ריאותיה לנשימת רווחה. את האדמה האחוזה בכבלי תרדמת דורות שיחררנו במחרושתינו. פרקנו את עפרה בשיני הדיסקוס. טמנו את זרעינו בנשימה

עצורה. רוח השמיים נשא כל גרגיר למקומו בנשיקת ברכה. את כפות ידינו המיובלות פרשנו עליה וכמו הכוהנים ברכנוה. השמש חממתה ברוב חסדה. טל ומטר הרווה. והזרעים יצאו לאוויר העולם עוטים ירק. ואתה הזורע - הזע, עמול, התמסר. רוחות מדבר צורבות מלטפות אותך. גרונך ניחר. עיניך דומעות. השפתיים הדוקות - אבל רק דרך אחת לפניך - דרך הזריעה, יען אחריך לשונות אש. הנה הוא עומד על הטרקטור, משקפיו על מצחו - משקיף לאופק. הטרקטור זז קדימה, נתקל סלע, מסתובב, הוא נחבט בראשו - סחרחורת, עיניו האפילו והוא נאנק מר, עצוב לו מאד מאד. אך ריח הרגבים החרושים מעיר אותו והוא שומע קול: האדמה, היא טובה, האדמה היא מתוקה - והוא מתגבר, אזור עוז. האדמה היא חייו וממנה הוא מתנשא אל השחקים הפרושים. הוא מתקדם ולפניו דרך אחת - דרך הזריעה...".

זהבה

"מ"אלה תולדות": (החוברת שיצאה ב-1947, כשי לילדינו הראשונים שיצאו ללמוד במעברות): "...ימים ראשונים קשים ורוננים. אפורים וזוהרים. הקיבוץ מפולג. הילדים וחלק מההורים עדיין בהדר, נתונים בתוך מצב מתוח של ציפייה להעברה, לנקודת ההתיישבות. ובינתיים חוסר עבודה. המלחמה המתפשטת לכל חלקי העולם נותנת את אותותיה. את הפרדסים הפסיקו לעבד. עבודה בכנייה - אותם הסיכויים, בכפר מנחם חומה ומגדל - וגדר תיל. מסביב שטחים רחבים. גבעות, הרים, וואדיות עמוקות. ארץ לא נודעת, המגרה את העין ואת הדמיון. התלכטויות של משק עצמאי. הספקנו לחרוש לפני הגשמים 350 ד' חיטה ושעורה. זרענו 30 ד' בקיה על כרב אבטיחים. הנביטה משביעה רצון. קרה פנצ'ר בטרקטור. חורשים בטרקטורים של שער הנגב ונען. על השטח החדש זרענו 80 ד' שעורה ו-170 ד' חיטה. בגן הירק התחלנו ב-3 ד'. המשתלות נבטו יפה. אבל הקור בלילות מעכב במקצת התפתחותן. בגן האביב, הוחלט על זריעת 15 ד', מזה 4-5 ד' תפוחי אדמה, הוכנו כבר המשתלות החמות לעגבניות, חצילים ופלפל. במספוא זרענו 1.5 ד' תלתן. התחלה צנועה, הלוואי שתצליח. מקימים שפנייה, 70 ראש מהמינים צנציליה, בלגי, ענק לבן.

חלק מהחברים עובד בקמפים המוקמים בקסטיניה, ואדי סרר, ועובדים בכביסת בגדי צבא החונה בסביבה".

"דבר" מיום 19.1.40

"כיצד הבאנו לחם לכפר מנחם?" (רשימה שהודפסה ב"דבר")

"במחסן אזל המלאי. זה למעלה משבוע אין יוצא ואין בא. לאחר הגשמים הגדולים אין דרך ואין שביל. 12 הנחלים שבדרך הכפר מסמיה הגדולה - כפר מנחם מלאים מים. והדרך בויץ עמוק. יושבים חברי הקיבוץ מסוגרים ומנותקים מהישוב. שלושה ימי השמש בסוף השבוע לא הספיקו לתקן את הדרך. אולי היה הבויץ נכנע סוף סוף ביום הרביעי לשמש, אילולא בא לעזרתו שוב גשם שוטף, שקפץ עלינו פתאום במוצאי שבת. יושבים החברים

בחדר האוכל הקטן, שבחומה, מקשיבים לשטף המים וקרע בלב. הלשמוח או להצטער? הלבריך או לקלל? הנה לא מזמן זרענו זריעה ראשונה - כמה שמח הלב. צעדים ראשונים להתיישבות, כמה חרד, מתי ירד גשם? והנה נביטה ראשונה. פורצים עלי חיטה והשעורה - כמה טוב הגשם, מה מבורך הוא באזור הזה.

מה יהיה, נשמע קולה של המחסנאית. כולם יודעים למה היא מתכוונת. מחר מוכרחים להגיע לרחובות ויהי מה - יש להביא לחם. ושוב תרעומת חרישית בלב על הגשם. הבט מה עשית לנו? מאפיייה איננה עדיין בכפר מנחם ואת הלחם מוכרחים להביא. בשנה שעברה הביאו פעם אווירון, הייתכן להטריח גם השנה את הציפור הזו. והגשם שוטף כל הלילה והבוקר למחרת. ובצהריים שמונה חברים החליטו ללכת ברגל. תלבושת חמה. רובה ביד - צועדים. הנחל הראשון מלא מים שוטפים בזרם. אחד קופץ לתוכו - המים עד לברכיים. מחליטים ללכת סביב סביב דרך השדות. צועדים בשורה. והשדות ביצה אחת גדולה. שוקעות הרגליים והבוץ עובר מעל הנעליים. מתלוצץ חבר: אינני חקלאי גדול, אך מיד אפשר להכיר, האדמה היא כבדה, איזה משקל! גושי אדמה גדולים דבקו בנעליים והחברייא התחממה, ואין איש מרגיש את הרוח הסוערת. כבר עברה חצי שעה וטרם הגענו לכפר הראשון, תינה. עוד לפנינו נחל שני והוא מלא מים. אך תעבור אותו ורגליך עומדות בתינה. אך, דא עקא, כיצד עוברים? מרחוק נראית מסילת הברזל הישנה העוברת בסביבתנו ושם, מעל לנחל, גשר. אין ברירה, אלא ללכת לאורך הנחל עד לגשר. לעבור אותו ולחזור על חוף הואדי, שבעבר השני לנקודה שממולך, והגענו לתינה. בינתיים כבר עברה שעה ואנו עדיין בראשית הדרך. הבגדים רטובים והנעליים גוש בוץ אחד גדול. בתינה מייצעים הערבים לא ללכת. לשווא. לא תעברו. מפיש תאריק. וחבר לחבר קורץ עין כשואל: נו? והלה מגרד את פדחתו כעונה לעומתו: נו? ההחלטה הייתה ברורה. לא נחזור. מוכרחים להביא לחם. בוחרים בדרך הארוכה והבטוחה. לא דרך מסמיה - הקצרה, אלא דרך תל תורמוס. צועדים קדימה. לאחר שהחלטנו ללכת נראית הדרך לא כל כך רעה. כל אחד מוצא איזה יתרון. ומישהו זכר פתאום את הימים, שחי בתנועת הנוער, ימי הטיולים הרומנטיים, מלאי החוויות, ומצב הרוח עולה.

הנה מים רחבים. לא נחל - אלא אגם. פרץ הנחל והציף את כל השטח וסגר עלינו את הדרך - עד כאן, אומרים בשבת הגדול - פורץ אחד החברים, ואתו נעצרים כולם עמידת נוח. מה לעשות? מחפשים מעבר צר יותר. אין. הצר יותר - עמוק יותר. המצאות מהמצאות שונות, עצה אין. מחכים. והנה נראה ערבי הולך ובא מן הצד השני של המים. נראה מה יעשה? הערבי מתקרב, מברך לשלום ובלי שהייה כלשהי נכנס למים וצועד קדימה. שמונה זוגות עיניים מסתכלות בו בתימהון. הנה הוא מגיע לאמצע המים, וכבר עלו למותניו ומעלה. הוא הולך לו בשקט ויוצא בדרך שנכנס.

- מאין ולאן?

- מיפו אל תינה.

- אין מעבר אחר?

- אין. ככה הולכים אצלנו בחורף.

'ככה הולכים אצלנו' - פשוט. חלצנו את הנעליים והבה למים. מה היה מראנו בצאתנו מהנחל - לא כל כך חשוב. העיקר עברנו. כבר חלפו שעתיים. ולפנינו דרך ארוכה עד לכביש. מתחממים שוב. מצב הרוח עולה. לאחר 'המקלחת' הזאת בנחל - כל בור כשלולית. כל בוץ - כאין. הולכים קדימה. בלי עקיפין. סוף סוף הגענו למסמיה. זה הכפר המפורסם מימי המאורעות. ערבים יוצאים ומסתכלים. בקושי עולה בידינו לעבור את הכפר. פעמיים מתחלקים. נכנסים למים ושוב לבוץ עמוק. ערבי אחד מתנדב להראות לנו דרך יותר טובה ומלווה אותנו כברת דרך, מרחוק נראה הכביש. רווח ללב. השעה כבר מאוחרת. וכשהגענו אליו ירד הערב. תופסים הזדמנות ומגיעים לרחובות. ההולכים מסתכלים בנו. לך ספר להם, שאנו מכפר מנחם. קור, רטיבות ועייפות. נכנסים למסעדה. מעמידים שתייה. 'לחיים', חבריא, לחיי הכביש! מי ייתן ותשמע התפילה!".

מתתיהו

כיום...

מי שבא כיום לכפר מנחם, קשה לו להאמין שגבעה זו, בזמן עלייתנו עליה, הייתה גבעה צחיחה, פראית, מכוסה כולה נטש (סירה קוצנית) וכמעט כולה מלאה אבני סיד שקליפתם קשה מאד להבקיעה. גבעה ללא שביל לעלות אליה, כמובן ללא עץ אחד ואף לא צבע ירוק אחד. אך מן הרגע הראשון דאגנו, כמו בסיפור הסיני הידוע, לא רק ללחם אלא גם לפרח. הנה התזכיר שכתבנו ללשכה הראשית של הקק"ל:

"ללשכה הראשית של הקק"ל, ירושלים,

מצאנו לנכון לפנות אליכם ולבקש את עזרתכם בחיפוש פתרון לשתי בעיות יסודיות המדאיגות אותנו מבראשית פעולתנו ההתיישבותית בכפר מנחם.

זה 6 חודשים יושב קיבוצנו במקום. לאט לאט אנו נכנסים למסלול הבניין והיצירה, מתוך תקווה וביטחון, שלא נבייש את קודמינו ונהיה חוליה נאמנה בשרשרת הקיבוצים שקמו לנו בארץ.

עם התחלת בניין המחנה התחיל לפעום גם בלבנו חזון הייעור בארץ. אנו רואים בפעולות ייעור בסביבתנו, החשופה מעץ, צל וירק, את הביטוי הנאמן האופייני ביותר למעיין הברכה, שהעניק לארץ מפעל ההתיישבות הציוני. ברשותנו 500 ד' גבעות טרשים, שאינן מתאימות לשום עיבוד אחר, זולת נטיעה וייעור. ובהתחשב בכמות המים המצומצמת, ייעור הוא אחד המפעלים החשובים ביותר עבורנו, הן מבחינת ניצול מקסימלי של כל שעל אדמה שברשותנו והן מבחינת כוחות העבודה, שכן אנו רחוקים מכל ישוב יהודי, ואין באפשרותנו להשיג עבודות חוץ.

שאלת התחבורה. הנקודה היישובית הקרובה נמצאת 14 ק"מ במרחק מאתנו, מזה 7.5 ק"מ ללא כביש. ודי שכמות גשמים קטנה ביותר כדי לשבשה. כך שבפועל הננו מנותקים כליל מיישוב יהודי ברוב ימות החורף. אנו יודעים מה

הם האמצעים הכספיים הדרושים כדי לבצע את מפעל סלילת הכביש. אך אנו גם יודעים, כי בלי כביש, אין כל סיכויים ממשיים להתפתחות היישוב שלנו".

כפר מנחם. 8.5.40 מזכירות הקיבוץ

החורשה

בביקורו של מנחם אוסישקין בכפר מנחם, זמן קצר טרם מותו, הוא הביא לנו שי מהקק"ל - שתילים לנטיעת 16 ד' חורשת עצי אורן, החורשה הקיימת עד היום בשיפולים הצפוניים של הגבעה. הוא עצמו שתל השתיל הראשון בעזרת גרישקה ואטקה. לאחר מכן ישבנו בצריף חדר האוכל והוא פרש בפנינו חזונו לעתיד הדרום והנגב, כשהם מלאי יישובים יהודים. לבסוף ביקש שלא נשנה את שם הנקודה ואת שמו הכלול.

בחג הפסח

בחג הפסח ת"ש מתרכז כל הקיבוץ על ילדיו בכפר מנחם, לחוג במשותף החג. הפגישה בין "הנפרדים", מראות האביב שמסביב, המרחבים, אווירת החג, סדר ראשון ביישוב חדש ומרווח. הקראת ההגדה (נכתבה ע"י חברי הקיבוץ) תחת כיפת השמיים, נתונים בתוך המסגרת המרובעת של החומה - כל זה מהווה חוויה עמוקה עבור כל המשתתפים. אחרי הקראת ההגדה ושולחן ערוך מתקיימת הצגה נאה עבור הילדים.

הראשית על הגבעה

בהתחלת מאי ניגשו לסמן את מקומם של חמשת הבניינים הראשונים על הגבעה - הנקודה הקבועה של הקיבוץ. מניחים קו מים מהבאר אל הנקודה. מקימים מאפיה. מקימים רעפיה. מתחילים להעביר את הרפת מהדר לכפר מנחם. משכנים אותה בסככה רעועה.

ובעולם...

"לפני כמה רגעים הנענו כאן את המוטור לחשמל, כדי לשמוע את החדשות הבוקר. הביאו עיתון - לרוב אנו מחכים לעיתון עד הערב. קראנו על התקדמות הגרמנים עד סודאן והפגנות אנטי בריטיות באיטליה, ומצב הכן במצרים, לוב, ותגובת אמריקה. ואילו אנו מוכנים לצקת את הפלטה לבניין הראשון שעל גבעתנו הקבועה. עננים כבדים בשמי העולם. ודאגה רבה בלב, מה ילד יום? התרגלנו כבר לדברים רבים, אבל הרגשה קשה כבימים אלה - עוד לא הייתה. כבדים הימים, כבדים מאד..."

(מתוך מכתב 15.5.40)

המלחמה מתפשטת בכל אירופה. איטליה נכנסת לזירת הקרבות, אווירונים איטלקיים מפציצים תל אביב. ביישוב שוררת חרדה. מתחילות להגיע ידיעות איומות על הנעשה ביהדות פולניה הנמצאת תחת המגף הנאצי. היישוב נתבע לגיוס מוגבר לצבא הבריטי, להגן על הארץ - המפלט האחרון של עמנו הדווי. גיוס ראשון בקיבוץ. מתנדבים

והולכים בהתאם להגדרה שהיו אמורים להשתתף בה כל החברים. קומץ קטן לא עמד במבחן ועזב הקיבוץ. בחרדה ובאמונה עזה מלווה הקיבוץ המתגייסים לצבא. הקיבוץ כולו, על אף המאורעות, מתלכד ביתר שאת סביב המפעל של הקמת יישובו: נקודה עברית במולדת. מתחילים להעביר צריפים מהדר לכפר מנחם, ומכפר מנחם תחתית לכפר מנחם העילית. חלק מן האנשים עובר לגור "מלמטה למעלה". וביום 31.7.40 יורים את אבן הפינה לבית הילדים הראשון בכפר מנחם.

מגילת היסוד

"היום, יום ד' בשבוע, כ"ה תמוז לשנת ת"ש, 31.7.40, התאספנו פה חברי קיבוץ 'אמריקה-כרית' ובכורי ילדינו, לירות אבן פינה לבית ילדינו - היום אנו מתחילים בבניין הבית השישי במניין, לאחר שחמישה שלדי בתים מתנוססים כבר למרחוק מעל גבעה זו, שנקבעה למקום מושבנו הקבוע לנו ולבאים אחריו.

לאחר שש שנות קיום של בית ילדינו, שהם שש שנות חיים של ילדתנו הראשונה, אנו ניגשים לבניין בית הילדים בנקודת התיישבותנו הקבועה. בימי הרת עולם, ימי טבח הדמים הנורא, בהתמוטטות אושיות עולם, כשמרכזי יהדות אירופה טובלים בנחלי דם, וקציר הדמים הגיע גם לארצנו, אנו בני גולת פולין הנרמסת ובני גולת צפון אמריקה, המרכז היהודי היחיד בגולה שנותר לפליטה, בונים בית לילדינו. שמחתנו הופרה, אולם רבה תקוותנו לעתיד: מי ייתן והבית הזה יהיה בית יוצר, לדור בנים חופשיים, בני מולדת, בית אשר יגדל בו דור שיזכה לחרות עולם מחודש ומולדת חופשית.

תהי מגילה זו עדות לדורות הבאים - להיאבקותו של דור בישראל על בניין מולדתו בעצם הימים הנוראים האלה".

הפרידה הסופית מהדר

ב12.2.41 - עוברים הילדים עם יתר חברי הקיבוץ מהדר לכפר מנחם. בהדר נשארת קבוצת הנגרים, המסיימת את עבודותיה.

היישוב הצעיר צועד את צעדיו הראשונים. עם בוא הילדים והעברתו של הקיבוץ לנקודה הקבועה, מואצת ההתפתחות. התפתחות זו קשורה בלבטים וקשיים עצומים. הזמן הוא זמן מלחמה, האמרת מחירים, יוקר מחייה, חוסר כביש ומחסור בסידורים נאותים למים. קלקולים תכופים במכונות החשמל, חוסר ניסיון ואי-ידיעה, כל זה נותן אותותיו בחיי האנשים על הגבעה העומדת בבניינה .

הגבעה חשופה, פראית, סלעים על גבי סלעים, וסבך של סירה קוצנית. ללא פיסת ירק, ללא סימן של צל, החורשה הקטנה העוטפת את הגבעה ושנטענו בט"ו בשבט ת"ש, בהשתתפותו של המנהיג הציוני מ.מ. אוסישקין, האורנים בה עדיין צעירים ובקושי נראים. הצריפים מפוזרים על פני כל השטח. צפיפות בדור. ולעתים קרובות מחסור במצרכים ראשוניים.

כל יום ולבטיו. כל יום ומאבקיו. כל יום ושמחותיו. כל יום וששוננו. כי אכן, כל יום מחדש צץ משהו על הגבעה השוממה. כי אכן בונים אנו יישוב עברי חדש...

חיילי צבאות הברית...

צבאות בנות הברית מכניסים גוון חדש בחיי הארץ. חיילים אוסטרליים, ניו זילנדים, פולניים, חיילים מצרפת החופשית, מציפים את הקיבוצים והמושבות. מתפעלים מן ההישגים הגדולים, ממשטר החיים החדש שהגשימו דור החלוצים.

גם בקיבוצנו המו המבקרים מסוג זה. וזכורים לטוב האוסטרלים, שקשרו עם חברי קיבוץ יחסים ידידותיים, והנעימו לא במעט את הבדידות הגדולה והקלו על הקשיים בהם היה נתון הקיבוץ. וביניהם קצינים גבוהים מכל הדרגות, שחלק מהם, חקלאים ותיקים במולדתם, התנדבו לעבוד ברפת ובענפי חקלאות אחרים. הקיבוץ מארח פלוגות הכשרה ועבודה, קבוצות נוער, וגרענים בהכשרה. ויוצא לנו מוניטין כקיבוץ המכניס אורחים בעין יפה.

הידיעות מעבר לים תוכפות ובאות והאימה בהן גדולה, שמוח אנושי אינו מסוגל לעכל הזוועה. התחיל מסע ההשמדה של יהדות אירופה. ואילו העולם "הנאור" ו"הדמוקרטי" שותק. אין מציל.

אימת פלישת צבאות הציר מאיימת גם על היישוב. הגיוס לצבא ובעיקר לחטיבות הביטחון הפנימי הולך וגובר. גם הקיבוץ נותן חלקו ומגייס מחבריו, הן לצבא והן לפלמ"ח. ובינתיים בונה הקיבוץ את חייו. אריח על גבי אריח. נדבך על גבי נדבך. לומד מכישלונות. מתגבר על הקשיים. מרחיב את גן הירק, את שטח המספוא, את הרפת, את מזרע התבואה. אינו קופא על שמריו.

נספח א': יומנו של דוד קרון

בכוונתנו לחלק את "תולדות כפר מנחם" לעשורים. לכל 10 שנים חלק ב"תולדות". הננו מסיימים את העשור הראשון, 1932-1941. נסיים, אפוא, בתיאור העלייה לכפר מנחם וכן הימים הראשונים, מתוך יומנו האישי של דוד קרון. תודתנו נתונה לו, שהעמיד את יומנו האישי לרשותנו. דוד קרון היה בין ראשוני העולים לכפר מנחם ובמשך זמן ממושך היה שומר השדות שלנו. הוא הסתובב בין הערבים שכנינו, וקשר אתם קשרים אישיים, חי ביניהם, למד את מנהגייהם, למד על בוריה את שפתם ואת הלך מחשבתם, ומן הראוי לקרוא פרק זה בשם:

כיצד הופכים סביבה עוינת לסביבה של שכנות טובה ועם רובם אף ידידותית.

והנה דברי היומן:

"...הקליטה בקיבוץ מחדש הייתה יחסית קלה. אחרי הכל חזרתי עטוף תהילה של לוחם שחזר מספרד, וזה היה כבוד די גדול..."

בקיץ אותה שנה רבו הדיונים בקיבוץ על התיישבות. הצעות התיישבות בגליל העליון ובהרי אפריים, למרות שהתקבלו על ידי קיבוצנו, לא יצאו אל הפועל. נמצאו קיבוצים, שמשום מה זכו להעדפה, הרי הם קיבוץ עמיר ודליה. כאשר באה ההצעה לעלות לכפר מנחם במקום 'ארגון מנחם', היא מצאה את הקיבוץ במצב של השלמה לקבל מה שניתן לקבל, ובלבד לצאת מהמושבה למרחב.

ודאי שהחלומות היו על התיישבות בגליל, אפשר היה להשלים עם התיישבות בהרי אפריים. אבל סתם כך להתיישב בדרום האפור, ועוד להיכנס לחומה ומגדל שהקימו אחרים? אבל זה מה שהיה. ורק כדאי לזכור, שגבול הישוב היהודי בדרום היה בבאר טוביה, נגבה עלתה זה עתה על הקרקע, ואי שם, רחוק במזרח, ישב מושב בודד, הוא כפר אוריה.

כך מצאנו את עצמנו במשאית עמוסה באנשי 'אמריקה-כרית' יוצאים לתור את הנחלה המוצעת. הימים עדיין ימי המאורעות ואין לנסוע דרומית לגדרה בלא ליווי מזוין. במשטרת 'קטרה' שעל יד גדרה הצטרף אלינו טנדר עם נוטרים יהודים שבסיסם היה במשטרת קטרה ועמם עשינו לראשונה את המסע דרך הכפרים מסמיה, מסמיה הקטנה, וטינה, שאחריה פנה השביל מזרחה וירד לואדי, שם ראינו את החומה והמגדל של כפר מנחם. הרושם מהדרך ומהמקום עצמו היה די מדכא. הכל אפור, אפור מאד, כפי שזה נראה בשלהי הקיץ, והדרך בתוך הכפרים הערביים, ובעיקר בטינה, כשהמשאית כמעט השתפשפה בקירות הבתים, עוררה חוסר ביטחון. האנשים המועטים מאנשי המושב שפגשנו במקום עשו עלינו רושם שהם מצפים רק ליום שיוכלו להסתלק מן המקום. עלינו יחד אתם לגבעה הקרובה ממזרח והשקפנו על השדות הרחבים שהשתרעו עד למבואות הכפר אידיניכה, ותהינו: האם כאן נבנה את ביתנו ואת עתידנו? אבל ההתרחשויות בעולם לא הניחו לנו זמן רב לתהות. הגל העכור שעמד להציף את אירופה ואת העולם הלך וגאה. חזינו את הסוף המר של מלחמת האזרחים בספרד, את הכניעה

המחפירה של הבריטים בעניין צ'כוסלובקיה. איש, כמובן, לא יכול היה לחזות מראש את גודל האסון שעמד לרדת עלינו והעיקר על משפחותינו וחברתנו. ללא שמחה רבה החלטנו לא לחכות עוד ולקבל את ההצעה להתיישב בכפר מנחם. בסוף, בקיץ 1939, ממש בעת שפרצה מלחמת העולם השנייה וצבאות גרמניה שטפו את פולין, יצא מהקיבוץ בהדר 'חיל החלוץ' לכפר מנחם. היינו 8 אנשים בסך הכל, ביניהם גם אני כאחראי לביטחון וגם פנינה כחברה יחידה שטיפלה באספקה, בישול וכו'. קיבלנו מידי אנשי המושב את האיננוטר החי והדומם שמנה שני טרקטורים ישנים, כמה כלים חקלאיים, שלושה סוסים וכלבה. אנשי המושב הסתלקו להם ואפילו לא הראו לנו את גבולות נחלתנו, ואנו נשארנו בתוך החומה והמגדל בודדים מאד, כאשר לרשותנו מחסן ממשלתי 'עצום' של נשק: 20 רובים קנדיים ומקלע לואיס שסופקו לכפר מנחם על ידי ממשלת הוד מלכותו. בילינו את לילותינו בשמירה ותצפית מהמגדל עם פרוז'קטור ועמדות, ומי שלא שמר הצטופף בחדר האוכל. חיפשנו כל הזמן איש את קירבתו של רעהו, כתרופה למועקת הבדידות. כעבור זמן מה התווספו אלינו חברים נוספים ולקראת החורף יצאנו לזרוע את השדות שלנו. הייתה זו בשבילי הרגשת אושר שאינה ניתנת לביטוי, כאשר צעדתי וזרעתי ביד את זרעי החיטה, וטרקטור רתום לדיסקוס מטמין אותם באדמה. חשתי שזו ההתגשמות של כל התקוות והמאוויים. מה עוד יכול אדם לרצות מאשר לצעוד סוף סוף על אדמתו שלו ולהטמין בה את הזרע, לשאת עיניו לשמיים שייטיבו עם הזרעים שבתוכה, שירו מים במשך החורף, בתקווה לקצור ברינה?

כמנהג הימים, נערך גם טכס עלייה על הקרקע, נאומים וברכות, והיות והיינו קרובים לחג החנוכה, נקבע חג החנוכה ליום הולדתו של הקיבוץ. כאילו אותן 7 השנים במושבה בשלל דאגותיהן, צרותיהן ושמחותיהן נמחו בבת אחת כלא היו, והקיבוץ החל את חייו מחדש כתינוק שזה עתה נולד. מנאמו של בא-כוח הקיבוץ שהקריא את מגילת העלייה נחרתה בזיכרוני ההתחלה, אשר הלמה כל כך את המציאות: '...באנו אליך כפר מנחם, ופניך אפורים כפני אדמתך'... (הערת העורך: אלה דברי מתתיהו), כרזה התנופפה בחצר ובה כתוב: 'אבן מאסו הבונים הייתה לראש פינה...'. ועל כרזה זו שמרו לנו אנשי 'ארגון מנחם', שבאנו במקומם, טינה עמוקה במשך שנים רבות, עד שביום הולדת ה-40 של הקיבוץ התפייסנו עימם והם עמנו.

ימי הזריעה עברו חיש מהר, והיה הכרח למצוא תעסוקה לחברים ולחברות. זו נמצאה לנו בעבודה במחנות הצבא שממשלת הוד מלכותה החלה בבנייתם ברחבי הארץ, כדי לקלוט בהם את החיילים שבאו מרחבי האימפריה הבריטית, בעיקר מאוסטרליה וניו זילנד. התחלנו לעבוד בבניית מחנה קסטיניה. היינו יוצאים בבוקר השכם עם עגלה וזוג סוסים, קצת נוסעים והרבה צועדים על יד העגלה, עד אשר מגיעים לעבודה. ביום עשינו בעבודות בנייה, חפירה וסלילה, ועם גמר העבודה חוזרים הביתה. כאשר הגיעו למחנות אלה ראשוני החיילים האוסטרליים השגנו אצלם את בגדיהם המלוכלכים לכביסה, ובזמן שהבחורים עשו בעבודות במחנות הצבא, עסקו הבחורות בבית בכביסה וגיהוץ של בגדי החיילים בתנאים הפרימיטיביים ביותר, הרתיחו את הכבסים בדוד על מדורה פתוחה או על פרימוס גדול, שפשפו בידיים על קרשי כביסה, ייבשו על גבי חבלים וגהצו. כמובן, שהובלת הכביסה

הלוך וחזור, תפסה את מלוא העגלה, ונאלצנו לצעוד על ידה, הלוך וחזור, ברגל... ועוד אי אלה אירועים של החורף הראשון השמורים בזיכרוני: בשבת אחת רחוצה וצלולה, כפי שיכולים להיות ימי חורף אחרי גשם, יצאנו 4 חברים לתור את נחלתנו. פנינו מהחומה והמגדל דרומה ואט אט עלינו על גבעת טרשים אשר הייתה רשומה על המפה בשם 'נגמת אבו לטייה'. עלינו לאורך השלוחה המערבית שלה, שנראתה לנו כאין אמפיתאטרון טבעי, והגענו לראש הגבעה. בניגוד למראה המגביל מאד מראש המגדל אשר בתוך החומה, נפרש לפתע, לנגד עינינו, נוף רחב, והאופק הבוהק של הים. המראה היה כה מקסים ומרהיב, שבצעם אז גמלה ההחלטה בלבנו שעל גבעה זו ייבנה הקיבוץ. כל אחד מכם, שיעמוד רגע ליד חדר האוכל ביום חורף ויסתכל מערבה, יבין מדוע נפלה ההחלטה הזו.

ועוד על אותו חורף. בין המשלימים את חיל החלוץ בכפר מנחם, הגיעה לכאן גם קבוצה של בוגרי תנועת השומר הצעיר מארצות הברית. כשנודע שאיטליה הצטרפה למלחמה לצד גרמניה, והים התיכון הפך לזירת מלחמה, החליטו רובם של חבר'ה אלה לחזור לארצות הברית. אף פעם לא אשכח שיחה נוקבת זו בחדר האוכל האפור שבתוך החומה, כאשר אחד מאותם החברים ביטא באופן בוטה במיוחד את אשר היה בלב כולם: '...לכם, הפולנים, אין לכם לאן לשוב, אז תישארו כאן. אנו, האמריקנים, יש לנו לאן לחזור'. בבת אחת התמוטטו כל הדיבורים היפים על שותפות גורל וכל היתר. והם, אכן, קמו וחזרו לארצות הברית. ובפי נשאר הטעם המר של בגידה, ובלבי כמו בלב כל אלה שנשארו כאן, נותרה הבדידות של חוסר הברירה.

ככל שנהר צבא בריטי ובני בריתו לארץ, כך, כאילו נעלמו במטה קסם, המאורעות כאילו מעולם לא היו. נעלמו החששות לנוע בדרכים והצורך בליווי מזוין על ידי נוטרים פסק אף הוא. נפסקה האבטחה של העובדים בשדות, בקיצור השלום והביטחון חזרו לארץ. לתושבים הערבים שבסביבתנו זומנה עבודה בשפע בבניית מחנות הצבא כמו שזומנה לנו, ורבים מהם נהרו לעבודה זו, שהביאה בסוף כל שבוע שפע של מזומנים. כמה מבין הכפריים מצאו את הדרך לקשור קשרים עם הקיבוץ. אחד הראשונים היה סעיד מהכפר מו'רללס אשר אחרי אידניבה, מקום שם שוכן היום המושב גפן. הוא הציע לספק לנו אבן קשה הטובה לחצץ. היות שהוחלט להתחיל לבנות על הגבעה והצעתו הייתה זולה, התחלנו להוביל אבן מכפרו, היישר לגבעה. בהיותי האחראי לביטחון, מה שנקרא שנה לאחר מכן מא"ז, יצאתי עם המשאית שלנו, השברולט, שנהג בה אז אברהמל"ה סטיניצקי, להביא האוטו הראשון עם אבן ולפתוח דרך, מרגלי הגבעות היישר לגבעה שלנו. המשכנו להוביל אבן עד שנערמה ערימה גדולה. במשך תקופת מה ישבו בחורות שלא עבדו בכביסה, עם פטישים ביד, ודפקו מהאבנים חצץ, כמו בימים ההם של כביש טבריה - צמח. אבל עד מהרה נשבר לכולם מהקצב האיטי והובאה מגרסת חצץ, ובעזרתה הכינונו ערמת חצץ שהספיקה לקיבוץ בשנותיו הראשונות.

באביב 1940 הופיע אצלנו יואב צוקרמן, בן למייסדים הבילויים של גדרה, אשר ירד בצעירותו לארצות הברית וחזר עתה ארצה. הוא נרתם כקבלן הקק"ל לרכישת קרקעות בדרום ובנגב על שמו, עד להעברתן החוקית על שם

הקק"ל. השפה הערבית הייתה שגורה בפיו עוד מנעוריו ומנהגו כמנהג 'גביר' אמריקני. תמיד נסע בלוויית שני שומרי ראש, מוגרבים שגרו בכפר קטרה. מפיו שמענו את הבשורה הטובה, שיתוספו עוד 500 ד' לשטח של 2,200 ד' שהיו אז ברשותנו, השטח שנקרא 'בטט'. יחד עם הבשורה הזאת הוא הביא אלינו השומר הערבי ששמר עבורו את השטח הזה, הריהו מוחמד סלמה גנדיל מהכפר תל אספי. למוחמד סלמה זה היה תפקיד נכבד מאד בהדרכת כולנו בהיקלטות ובהכרת הסביבה. אך תפקיד עוד יותר נכבד היה לו בהכשרתי ובהתפתחותי בכל מה שקשור ללימוד השפה הערבית, הסביבה של כפר מנחם ומנהגי ערב בכלל. לאיש יקר זה עוד אקדיש מספר שורות בהמשך סיפורי. ביום שני למאי 1940 נולדה תמר. הובלנו אותה במשאית המשוריית של כפר מנחם לבית החולים בילינסון שהיה בית החולים הקרוב ביותר לכפר מנחם. לא ניתן לשכוח את התאריך של השני למאי. ביום זה החלה מתקפת הבוק של הצבא הגרמני על ארצות השפלה, הולנד ובלגיה, משם המשיכו לצרפת והביאו לכניעתו ולתבוסתו המלאה של הצבא הבריטי שלחם לצד הצרפתים על אדמת צרפת.

באחד הבקרים יצאנו לממש בעלותנו על השטח של אדמת 'בטט'. השטח ממש גובל עם חירבת איסטס, שם גר פלג של המשפחה השלטת בכל הסביבה, משפחת אל-עזי. היות ולא ידענו איך תגיב המשפחה על מימוש בעלותנו על השטח וחששנו שעלולה להיות התנגדות, הזמנו לאותו יום את הנוטרים מקטרה שבאו בטנדר שלהם ללוותנו ולהבטיח אותנו בזמן העבודה. אני עבדתי על גבי מגוב שסימני גלגליו סימנו את ארגז הזריעה. הזרעים פוזרו ביד וכוסו בדיסקוס עם טרקטור. עוד אנו עושים איש איש בעבודתו והנה בא מהבית הקרוב בחור צעיר ברכיבה על סייח אדום, הוא פנה אלי בגרמנית ואמר שאביו מזמין אותנו לביתם לכוס קפה. שאלתי את סמל הנוטרים מה יש לעשות, והלה קבע שאם מזמינים לקפה הרי פירוש הדבר שכוונתם טובה, ואין לסרב. כך באנו 5-6 בחורים מהקיבוץ בלוויית הנוטרים פעם ראשונה לבית הזה, אשר במשך השנים הפך להיות לחלק בלתי נפרד מהנוף של כפר מנחם, ולי אישית הפך לבית שני. הבחור שבא להזמין אותנו לקפה היה מוחמד איסמעיל אל-עזי, אשר למד בנעוריו בבית-הספר הגרמני של שנלר בירושלים, והשפה הגרמנית הייתה שגורה קצת בפיו.

בבית פגשנו את אביו איסמעיל אל-עזי וכמה מאחיו ובני אחיו. פגישה ראשונה זו התפתחה במשך השנים לשכנות לדוגמא בין כפר מנחם והמשפחה הזו ולידידות אישית ביני ובין איסמעיל, ועברה בירושה לבני ולנכדי, ולבני ולנכדי עד לעצם היום הזה. אבל היכרות זו לא הייתה היחידה. בראשית דרכי כשומר שדות, ואני לבדי ברכיבה בשדה הגובל עם הכפר אידניבה, נתקלתי במספר פרות של הכפר בשולי השדות שלנו. גרשתי אותן לכיוון הכפר ורכבתי בעקבותיהן לתוך הכפר כדי להפגין מורת רוח, ולנסות ולקשור קשר כלשהו עם הכפר הזה, אשר בזמן המאורעות היה הבסיס העיקרי לצרות ולהתנכלויות על כפר מנחם. בכניסה לכפר עצר אותי בחור שהזמין אותי להיכנס. נעניתי להזמנתו. היה זה איברהים אבו נוואס, אשר יחד עם אחיו ובניו היה מנהל של משק ביתו של זיין אל-דין אל חוסייני. זיין אל-דין היה בנו של ג'אמאל אל חוסיין, בן דודו של המופתי הירושלמי, אשר עוד בשנת 1934 מכר לקרן הקיימת לישראל השטח של 2,200 דונם אותם ירשנו מ'ארגון מנחם'.

באמצעות איברהים אבו נוואס נקשרה הכרות גם עם אדוניו זיין אל-דין, שביקר אצלנו פעמים רבות בקיבוץ, ואשר בסופו של דבר, בתיווכי ובעזרתי, מכר את שארית אדמתו בכפר אידניבה ליואב צוקרמן, ועל כך קיבל מכות נאמנות מאריסיו שנישל מהקרקע. גם בכפר טינה היו היכרויות שונות. כפר זה ישב ממש על אם הדרך שעברנו בדרכנו הביתה, ובאם רצינו או לא, המגעים שלנו עם הכפר הזה היו הדוקים ביותר. בכפר אל טינה, בבניין שהיה בעבר בזמן השלטון התורכי תחנת הרכבת, ישב ראש משפחת אל-עזי, אחיו של איסמעין, חליל אל-עזי, שהיה כבר אז אדם מקובל. באחת הפעמים, כשעגלה שלנו או אוטו שלנו שקעו בחורף בבוץ שממול לביתו, דאג לשלוח לנו כוס תה או כוס קפה להשיב את הנפש ולהתחמם. כן הכרנו את מוכתר הכפר, אבו עבדאללה, שהיה לו פרדס קטן ביציאה המזרחית מן הכפר. אך יותר מכולם הרעיף עלינו את ידידותו בחור בשם איסמעין, אשר ברוב הליטותו לסייע לנו, סיבך אותנו שלא מרצונו בפרשה של רצח ונקמת דם. ועוד אשוב לעניין הזה בהמשך סיפורי.

כל אותה עת לא פסקה פעילותי בארגון ההגנה, ונקראתי פעם להדריך קורס של מפקדי כיתות שהתקיים בגבעת עדה, במקצוע אימון שדה, וסיימנו את הקורס בתרגיל מחלקתי של התקפה על מוצב אויב באש חיה ורימוני יד. נקראתי שוב להדריך בקורס דומה ארצי בג'וערה, ולבסוף אף הוזמנתי לקורס מפקדי מחלקות, הראשון מסוגו, שהתקיים ביבניאל, אותו סיימתי כחניך מצטיין שני עם דרגה של סגן מפקד פלוגה.

אבל המציאות והפעילות שלי בכפר מנחם הסיטו אותי ממסלול הפיקוד וההדרכה והעבירו אותי באופן לא מודע או מכון לשטח חדש ושונה לגמרי, לפעולות בשירות הידיעות של ההגנה. כדי לעזור לנו בדרכנו בהתיישבות שלחה לנו התנועה מדריך משקי וחברתי, אחד מהפלחים הותיקים של קיבוץ מרחביה. אבל אף אחד לא דאג לסייע לנו בתחילת דרכנו בכפר מנחם, בנושא העדין והרגיש של יחסי שכנים עם הסביבה. זאת הוטל עלינו לעשות לבדנו, ולעתים תוך שגיאות גסות, ועל פי רוב מיותרות.

מתחילת בואנו לכפר מנחם הוטל עלי להיות שומר השדות של הקיבוץ, וכך הפכתי להיות כתובת לכל מה שנוגע ליחסים עם שכנינו הערבים. לא ידעתי מילה ערבית. אבל החלטתי ללמוד. עמד לרשותי סוס רכיבה מסורס שירשנו מהמושב ועל גבו ובחברתו הנאמנה של מוחמד סלאמה, שהזכרתי לעיל, התחלתי בעבודתי. כל היום היינו על האוכף והקפנו את שדות המשק. מה לא עשה מוחמד סלאמה כדי להשכילני ולהפכני 'לאיש מהישוב', שלפי הבנתו, הוא אחד המבין ונוהג בהתאם למנהגים של הסביבה הערבית. הוא אף לא נלאה ללמדני מה אומרים ומתי ואיך אומרים, ולמי, ואיך מברכים ואיך עונים, ולמי שייכת כל חלקה מחלקות השדה הגובלות בשדותינו, ומה טיבו של כל שכן כזה. אבל הוא לא רק לימד, הוא עשה לי היכרות עם כל תושבי הסביבה ונכבדיה, ובעיקר בכפרו בתל אספי. כאשר נפטר חליל אל-עזי הזקן, והוא בן מעל מאה שנה, הסדיר מוחמד סלאמה עם המשפחה שמשלחת מהקיבוץ תבוא לנחם את האבלים, כמקובל. הבאנו עימנו כבש כמנהג המקום, באנו לביתו של חג' מוחמד חליל, הורדתי הצאן, וראינו ולמדנו איך מתנהל טכס מסוג זה. בנוסף למה שלמדתי מפי מוחמד סלאמה, למדתי לפי הספר

מפיו של יודל דולסקי, שלמד ערבית על בוריה בעת ששירת בזמן המאורעות, בשליחות הקיבוץ, במשטרת המנדט, ואשר בגלל שתקנותו העיקשת לא נמצא שימוש כלשהו לידיעותיו.

תוך זמן קצר מצאתי את עצמי מדבר ערבית שוטפת בעגה האופיינית לסביבה, דבר שעזר לי לטפח את ידיעותי ולהרחיבן לחוג מכרי. באחד הימים סיפר לי בפרטי פרטים הבחור מהכפר טינה, ששמו איסמעיל, איך ועל ידי מי נרצחה קבוצה של עובדי חברת החשמל במסמיה, בתחילת המאורעות של 1936. התיישבתי והעליתי כל זה על הכתב, וביקשתי מבא-כוח הקיבוץ, שהתרוצץ במוסדות בתל אביב, שיעביר זה למי שצריך. והנה, באחד הימים הופיעו שני אנשים ושאלו עלי. אחד מהם היה עזרא דנין, שעבד אז בש"י ('שירות ידיעות'). מפיו קיבלתי לא רק מחמאות רבות על 'הבחור מפולין', המדבר ערבית כמו ערבי, אלא גם עידוד רב והדרכה להמשך פעולתי. בימים רחוקים אלה היה עזרא דנין מורי ורבי, ובהמשך הזמן הפך לידידי ולרעי. היה זה ללא ספק הודות לדעתו החיובית עלי, שנסללה בפני הדרך לפעילות רחבה יותר בשטח הביטחון.

אשר לי, השתתפתי בקורס למוכתרים, שהתקיים בירושלים. בקורס זה, שנמשך כחודש, ניסתה הסוכנות היהודית להעניק למוכתרי הישובים היהודיים החדשים את הידע שלא קיבלו מאף מוסד אחר, והוא, כיצד לקיים דו-קיום של הבנה עם הסביבה הערבית, ואיך להימנע מלהגרר לתגרות וסיבוכים בלתי רצויים.

לפני שאספר על תקרית כזו שאירעה בכפר מנחם, ועליה כבר רמזתי קודם לכן, ברצוני לספר בקצרה על הכפרים הערבים, שאדמותיהם גבלו באדמותינו, ועל היחס הכללי של אוכלוסייה זו אל הקיבוץ. נדמה לי, שבאם לא אעשה זאת עתה, לא יישאר זכר למציאות בה חיינו, מסיום המאורעות ועד למלחמת העצמאות, הווה אומר משנת 1934 ועד לשנת 1947.

תל אספי היה הכפר הגדול בסביבה ועשיר בקרקעות. הוא השתייך אדמיניסטרטיבית למחוז חברון, ואדמותיו טרם עברו רישום וחלוקה מדויקת, והוא היה מבחינת 'מושעה', הווה אומר שמי שהיה לו חלקה בתוך גוש כלשהו יכול היה להגדיר את מקום החלקה רק בהסכמה עם יתר השותפים לאותו גוש. כך אפשר היה, שמקום חלקתו בתוך הגוש ישתנה מדי שנה בשנה, לפי דרישת יתר השותפים. כיוון שכך, היה הכרחי שכל השותפים בגוש יעבדו לפי מחזור זרעים אחיד של כל הגוש. ובאם מישהו רכש חלקתו של מישהו אחר, גורלה היה כמו של יתר השותפים לגוש, עניין שלא אפשר עיבוד שונה, לא זיבול או טיוב ולא מחזור זרעים שונה. בתנאים אלה היה טעם לרכוש רק גוש קרקע שלם של כמה מאות דונמים, שבדרך כלל היו שייכים למשפחה מסוימת. רק אז אפשר היה לעבד את השטח בצורה אחת. בסך הכל לא חסרה לכפר תל אספי קרקע לעיבוד ולמרעה, ולכן לא הייתה שום סיבה שהיחסים אתנו לא יהיו תקינים. במשך השנים הראשונות רכשה הק"ל עבורנו כמה גושים שלמים משטח הכפר, אבל רכישות אלה לא פגעו ברמת חייו של הכפר. ואכן לא היו לנו עם הכפר הזה שום סכסוכים או התקלויות, פרט למקרה טרגי אחד. בעזרתו של מוחמד סלאמה, שהיה בן הכפר, ובתמיכה פעילה של משפחת אל-עזי, נרקמה מערכת יחסים של כבוד הדדי. כמה וכמה פעמים ביקרו קבוצות מהקיבוץ בכפר ונתקבלו שמה על ידי

מורי בית-הספר שידעו קצת אנגלית, וכן נעזרנו בתקופה הראשונה לשהותנו בכפר מנחם בטחנת הקמח שהייתה בחירת צאפי, וטחנו שם את החיטה שגדלנו. לעומת זאת, בכפר אידניבה שישב מזרחית לקיבוץ, התנאים היו שונים בתכלית. היה זה כפר קטן יחסית, וכמעט כל אדמותיו היו בבעלות משפחת אל-חוסייני הידועה לשמצה, וליתר דיוק, ליורשיו של ג'אמאל אל-חוסייני, בן אחיו של המופתי הירושלמי. כמעט מחצית מאדמות החוסיינים נמכרה לקק"ל ועליהן הוקמה כאמור כפר מנחם, והכפר אידניבה נשאר עם קרקע מועטה בלבד.

תושבי הכפר עיבדו האדמות של החוסיינים כאריסים בתנאים הגרועים ביותר. גם שטחי המרעה שברשות הכפר היו מצומצמים מאד. מסיבה זו ניסו הרועים להאכיל את הבקר שלהם, מדי פעם, בשולי שדותינו, שהיו בקירבת כפרם, ועל רקע זה היו לנו אתם לא מעט צרות, קטטות ומשפטים. הכפר אידניבה השתייך אדמיניסטרטיבית למחוז רמלה ובו נרשמו רישום מדויק כל החלקות. בזמן המאורעות, ובהשפעת החוסיינים, פעלה בכפר כנופיה שהציקה רבות למושב 'ארגון מנחם'. הייתה זו תופעה די אופיינית לחוסיינים, כמו לאחרים, למכור את האדמה ולנסות לא לאפשר לקונה לממש את בעלותו, ולדחוק את רגליו. אך בסה"כ היו תושבי אידניבה עניים ומרודים.

הכפר השלישי, אל-טינה, היה שונה משני קודמיו. הוא לא היה גדול ועשיר כמו תל אספי, אבל הייתה לו אדמה חקלאית פורייה ושטח גדול יחסית. גם כפר זה עבר רישום קרקעות מלא. אבל בכפר זה, כמו בכפרים רבים אחרים לאורך מסילת הברזל והדרך הפונה מצריימה, חי חלק מהתושבים, שנתקע כאן בעת נסיגתו ותבוסתו של מוחמד עלי המצרי שמרד באימפריה העותומנית וכבש את ארץ-ישראל, לבנון וסוריה, ואחר כך הובס ונסוג חזרה למצרים. השרידים האלה של צבאו שנשארו בדרך נסיגתו בכפרים שהזכרתי נקראו... המצריים. הם היו מחוסרי קרקע כמעט לחלוטין והתפרנסו מכל הבא ליד. חלקם היו אריסים וחלקם שלחו ידם בגניבה מכל המזדמן ליד. וגם בתקופת מלחמת העולם השנייה נמצאה במחנות עבודה, כמעט לכל דורש. גם אז דבק חלק מ'המצריים' בגניבה, ואלה שהלכו לעבוד במחנות הצבא מצאו עד מהרה דרך לגנוב מן המחנות, החל במזון ועד לנשק ותחמושת.

עד שהכרתי אותם סבלנו לא מעט מגניבותיהם של אלה. זרענו באחד השדות הקרובים עדשים וחומצה, גידולים שבאותם ימים צריך היה לתלוש אותם בידיים וזאת בבוקר השכם כל עוד הטל עליהם, אחרת היו משירים את הגרעינים. רק יצאנו בוקר אחד עם אור ראשון, בנעורינו ובזקנינו, ומי כפוף גב ומי על ברכיו עשינו במלאכת התלישה. לאחר מכן הבאנו את הקומביין שדש את היבול שהוכנס לשקים. אך העגלון שהיה אמור לאסוף את השקים הביתה החליט שכבר מאוחר, ודחה זאת למחרת, וכאשר בא למחרת לאסוף את היבול לא מצא בשדה אף שק אחד. גנבים זריזים אספו במשך הלילה את הכל ומפח נפשנו היה רב. לא רק היבול ירד לטמיון, אלא גם הבושה. פעם נוספת פקדו אותנו כמה מהגנבים באחד הערבים כשהייתה מסיבה בקיבוץ ואספו מחדרי החברים את כל המגבות שנתלו לייבוש. כאשר הכרתי אותם, הצלחתי להפנות את יוזמתם ומרצם לרכישת נשק במשיכה ובכל דרך אפשרית. הם היו מביאים את הנשק אלי. כך הפכתי למרכז קטן של רכישת נשק עבור ההגנה. אך לכך עוד אחזור בהמשך. עתה אספר על התקרית הטרגית עם הכפר תל אספי. באחד הערבים בא בריצה לקיבוץ אותו

איסמעין מהכפר אל-טינה, וסיפר לחברים שפגש מישוהו הקוצר בשדה הרחוק שלנו, שדה 'בטט' על יד בית אל-עזי. התארגנו 4 חברים, לקחנו רובים בנוקטה, היא תחנת הנוטרים, ויצאנו עם איסמעין לשטח. כשהגיעו לשם אכן נשמע קול רחש בשדה. ברור היה שמישהו עשה בשדה שלנו כבתוך שלו. ואם כי גדלו בשדה רק אבטיחי בהמות שאינם טובים למאכל בני אדם, אבל בכל זאת הם ירו ירייה אחת כדי להפגין נוכחות ולסלק מי שהיה שם. למרבית הצער הכדור היחידי שנורה פגע והרג אדם. היה זה פלח מתל אספי אשר אסף בשדה שלנו עשב עבור בהמותיו. מכל הכפרים השכנים זה קרה לנו דווקא עם תל אספי, כפר ששמר אתנו על יחסי שכנות כה טובים. אבל קרה מה שקרה. וצריך היה לטפל בעניין. ידענו על הנוהג של נקמת דם שהוא קיים בין הערבים, אך לא היה לנו מושג מה משמעות הדבר ואיך מטפלים בעניין כזה. היו לזה בעצם שני היבטים. ראשית כל השלטונות - נהרג אדם והמטרה פתחה בחקירה. ארבעת החברים שלנו שיצאו לשדה נאסרו והושבו במאסר והיה צורך לטפל בעניין חקירתם. שנית, בעיית קרובי הנרצח וגואלי דמו. בבורותנו כי רבה, חששנו שכל אחד מתושבי תל אספי יכול לקום ולגאול דם הנרצח. הסתגרנו במשק וחששנו לצאת לעבודת השדה. פניתי אז לאליהו גולומב, מי שהיה אז המפקד הארצי של ההגנה, וביקשתי את עזרתו ועצתו. הוא דאג להזעיק את האנשים היודעים לטפל במצבים כאלה. ראשית הוא גייס לעניין הטיפול בנקמת הדם את זקן השומרים של פתח-תקוה, אברהם שפירא, ועוד איזה שומר שהיו לו מכרים בקרב הקצונה הערבית שטיפלה בחקירה. יחד עם שומר זה פגשנו את הקצין הערבי שהיה אחראי לחקירה ונתנו לו שטר של 5 לא"י כדי שיסייע לשחרר את חברינו. התרשמתי מאד כשראיתי איך לקח את השטר האדום, נשק לו, ואמר לנו שזהו האור המוביל אל הצדק. ואכן כעבור זמן מה שוחררו ארבעת חברינו מחוסר הוכחות מי בעצם ירה מהם.

אברהם שפירא נפגש עם ראשי משפחת אל-עזי בתל אספי, ואחרי שלושה ימים מהרצח, שהם לפי המנהג הימים של 'רתיחת הדם', כלומר ימים שאין לגואלי הדם שליטה על עצמם, נכנסה לתוקף מעין הפרדת כוחות, והחל המשא ומתן על 'הסולחה'. את הקיבוץ ייצג במשא ומתן אברהם שפירא ונקבעו השופטים המוכרים בסביבה והבקיאים בהלכות אלו, שהם אבו רג'ור וחננה מהכפר מסמיה, וחג' מוחמד אל-עזי, אחיו של איסמעין. משנכנסה לתוקפה הפרדת הכוחות פג במידה רבה גם המתח שלנו בקיבוץ וחזרנו לשגרת היום-יום.

היום שנקבע לסולחה הפך למפגש יהודי ערבי ולמפגן גדול של הרצון לקיום בשלום. כל המי ומי בציבור היהודי וכל נכבדי הסביבה הערבית נהרו לתל אספי. על הגורן שלרגלי התל נאסף הקהל מעגלים מעגלים כאשר הכפר הם המארחים, וקנקני הקפה עוברים מיד ליד לכבד את הבאים. משטרת רוכבים מבית ג'וברין הפגינה נוכחות כדי לשוות לאירוע אופי רשמי, שהסולחה היא גם על דעת השלטונות. היות ו-4 חברינו שוחררו מחוסר הוכחות מי בעצם ירה, לא רצינו להביא לסולחה את היורה האמיתי, והחלטנו שאני אייצג את הקיבוץ, כזה שירה והרג. מצאתי את עצמי במצב די מביך. סמל משטרה ערבי קשר מטפחת ראש לצווארי בשבעה קשרים. וכך, מובל כשה לטבח, הביאוני לאחר כבוד אל בנו של הנרצח, גואל דמו הקרוב ביותר. הסמל מסר את קצה המטפחת בידי

ואמר: הנה רוצח אביך לפניך, עשה בו כרצונך. הרוג אותו או סלח לו. בשם האלוהים. הילד, כבן חמש עשרה בסך הכל, הביט בי נבוך ואמר לסמל: אבל זה לא הרוצח. אני מכיר אותו, זהו חוואג'ה דהוד! הסמל לא איבד עשתונותיו, נזף בו ואמר: אתה שתוק ילד, ועשה כפי שלימדוך. כך נמשך הדיון כפי שהוסכם עליו מראש. הוכרז על גובה סכום כופר הנפש ולאחר מכן החלו להוריד מהסכום הכולל לכבוד נוכחותו של הליווי ולכבוד אלמוני מהנכבדים הנוכחים, עד שהגיעו לסכום שהוסכם עליו מראש. הנער התיר את הקשרים אחד אחד מצווארי, התנשקנו כאחים וישבנו לאכול מאותה קערה. מובן שחלק מהטכס היא הכירה הגדולה. נשחטו כבשים והוכן אורז בשפע, שלגבי הכמויות סוכם בזמן המשא ומתן על הסולחה, כשהסכום שולם על ידי הסוכנות היהודית. לאחר שהנער סלח לי ישבו כולם לאכול. אליהו ששון, שהיה אז ראש המחלקה הערבית בסוכנות, נשא נאום חוצב להבות, כמובן בשפה ערבית רהוטה, על קדושת השכנות הטובה ועל כל הדברים הטובים שבעולם...

כך נסתיימה תקרית שלעולם לא הייתה צריכה לקרות כלל. אבל שמע הסולחה, והעובדה שקיבלנו על עצמנו מנהגי המקום של כופר נפש, הוציאה לנו מוניטין ותרמה בסופו של דבר להיקלטותנו בסביבה. עד מהרה למדתי שלרכב על סוס, ועוד סוס מסורס, אינו עניין המכבד את בעליו, והתחלתי לחפש לי סוסה. זו נמצאה לי בעזרתו של איברהים אבו נוואס מאידיניבה אשר שמע עליה. חיפשתי סוסה עם מעט קשרים עד כמה שהדבר ניתן. כי מנהג הארץ הוא, שאין בעל סוסה מוכר סוסתו, ומי שמכר סוסה לרעהו כאילו נתן לו בתו לאישה. והנהוג היה ששתי הסייחות הראשונות אשר תמליט הסוסה חוזרות לבעליה, כמו כן הייתה זו זכותו לבוא ולבקר את 'ילדתו' בכל עת שעולה בדעתו. שמעתי מפי השכנים שלרכוש סוסה כזאת מידי איזה בדואי עלול להפוך למטרד בלתי נסבל. לכן כאשר זימן לי איברהים הסוסה שביקשתי, קפצתי על המציאה. הסוסה שנמצאה לי איבדה חינה בעיני בעליה כי בנו הקטן של בעליה רכב עליה להשקותה מהשוקת הציבורית, וזו נבהלה והפילה את הילד לתוך הבאר, שם טבע. זה עשה לה שם של סוסה פושעת ובעליה לא רצו לראותה עוד. כן הסכים לקבל ממנה רק סייחה אחת. הייתי בטוח שבנסיבות אלה הוא גם לא יבוא לבקשה. האהבה ביני ולבין סוסתי הייתה ממבט ראשון. סוסה ערבייה, חומה כהה עם רעמה שחורה, ערנית וצייתנית, ידעה כל אשר על סוסה ערבייה לדעת. ידעה להתמתח כדי להקל עלי לעלות על גבה, וכאשר עברתי על יד כפר ערבי ממנו עלו קולות נגינה ושירה של חתונה, הייתה הסוסה מרקדת לקצב המוסיקה. במשך הזמן הייתה נאמנה לי ככלב, ומעולם לא השאירה אותי בשדה. הייתי עוזב אותה חופשייה והיא נשארה על ידי תמיד. היא גם פתרה את עניין השותפות של הקיבוץ בצורה עניינית... כאשר עלה על גבה מישוהו שהרגיש עצמו שותף לסוסה כמוני, היא הפילה אותו מעל גבה, לפני חדר האוכל, קבל עם ועדה, וכך פטרה אותי משותפותו. אהבתי אהבת נפש. היא המליטה לי סייחה ומשנגמלה זו מחלב אמה הובלתי בכבוד גדול ומסרתיה לבעליה הקודמים של הסוסה כמקובל. והיא נשארה כולה שלי. כאשר נפטרה ממחלת הסוס האפריקנית, מגיפה שהגיעה לכאן מדרום אמריקה, הוזלתי עליה דמעה.

כמובן שלא נשארתי שומר שדות ומוכתר כל הזמן. היו חברים בקיבוץ שנתקנאו בי ורצו לעסוק בזה גם הם. וכך חזרתי מדי פעם לעבודת הרפת או לפלחה. אבל הקשרים שנקשרו עם הסביבה המשכתי לקיים. ואותה תקופה של תחילת שנות האירועים, הייתה תקופה של פעילות נרחבת של הקק"ל, חוקי הספר הלבן שנגזרו על היישוב היהודי עד פרוץ מלחמת העולם, נמצאו דרכים לגליסטיות לעקפן, והקק"ל רכשה במרחבי הדרום שטחים נרחבים, וכן מימשה כעת את בעלותה על שטחים שנרכשו קודם לכן. נקראנו לבצע ע"י הקק"ל. לממש הבעלות ע"י ביצוע חריש ראשון ולעתים גם זריעה של השטחים שנרכשו. כל הפעילות הזו בוצעה על ידינו בשותפות עם יואב צוקרמן מגדרה, אותו הזכרתי קודם. השטח הראשון שנקראנו לעבדו היה שטח של 4,000 ד' במבואות העיר עזה, ליד הכביש עזה-באר שבע, שעליו התיישב מאוחר יותר קיבוץ בארות יצחק. שטח זה נרכש מן המופתי של עזה. צוקרמן לא רצה להסתפק בחריש בלבד, אלא רצה שגם נזרע אותו, והוא אף מימן לנו בהלוואה את העיבודים והזריעה. משימה זו הוטלה עלינו בשותפות עם קיבוץ גבעת ברנר. זרענו יחד השטח בלא בעיות. הייתה זו שנת ברוכה. הקמה עלתה יפה, והיה הכרח לשמור השדות. לגבעת ברנר לא היה דובר ערבית והוטל עלי לארגן שמירת השטח, בעזרתו ובעצתו של בעל הפרדס הערבי, שכן של השטח בו מדובר. שכרתי שני שומרים מהשכונה סג'איה, שהיא השכונה החקלאית של העיר עזה, וכן שומר אחד מהשבט הבדואי שגבל עם השטח שלנו ממזרח. לקחתי עמי בחור ערבי אחד מהסביבה שלנו והתמקמתי למשך האביב באוהל בשולי השדה. הנוכחות של השומרים בני המקום מנעה כל בעיות והיה לי זמן בלי סוף לשבת אתם וללמוד מפיהם על הסביבה, קרוביהם, מנהיגיהם, וכד'. הייתה זו ההשתלמות הטובה ביותר בענייני עזה וסביבתה שיכולתי לקוות לה.

הייתי מבקר בכפר מנחם לעתים מזומנות, וזאת בנסיעה באוטובוס ערבי שנסע בקו עזה-יפו עד מסמיה, ומשם הביתה. באחת הנסיעות הללו עמדתי על כך לאיזו רמה הגעתי בשליטה בשפה הערבית. אחד הנוסעים באוטובוס גלגל שיחה איתי ושאל אותי מאיזה כפר אני. עניתי לו שאני מכפר מנחם. הוא הסתכל בי בחשד ואמר: כבר לא נאה לך להיות מה שאתה, ואתה מתחזה? ליהודי?...

התבואה על יד עזה הלכה והבשילה. הגיע עת הקציר והנה נתקלנו בבעיה שלא ציפינו מראש. היות והיו אלה עתות מלחמה, הוצאה הוראה מטעם השלטונות שכדי להוביל תבואה ממחוז למחוז אחר יש להזדקק לרשיון ממשלתי מיוחד.

הקומביין שלנו ושל גבעת ברנר עמדו מוכנים בשטח להתחיל בקציר. הלכתי לעזה לבקש את הרשיון הנדרש. במשרד מושל המחוז נאמר לי שהוא בביתו ופניתי לשם. היה זה מושל המחוז הערבי אערף אל אערף. הוא שאל אותי לרצוני ואמרתי לו שאני מבקש רשיון להוביל את התבואה. אמר לי: מה החפזון? עד שתקצרו ותדושו יעברו שבועות וחדשים. הסברתי לו שאנו קוצרים בקומביינים והגרעינים נאספים מיד בשקים. הוא לא האמין למשמע אזניו. דרך אגב שאל אותי למוצאי, וכששמע שנולדתי ברוסיה עבר לדבר איתי רוסית, שלמד בהיותו בשבי ברוסיה, כאשר נשבה כקצין צעיר בצבא התורכי. בסופו של דבר, סיפר לי שיש לו חלקה קטנה של שעורה

במבואות העיר ושאל הנסכים להפגין את הקציר בקומביין, והוא יביא לשם את כל נכדי העיר עזה. כמובן שהסכמתי. למחרת בבוקר התייצבנו עם שני קומביינים בחלקתו של מושל המחוז. נאספו שם כל נכדי העיר עזה, לצפות בפלא הגדול. אנו לא ביישנו את פלאי הטכניקה. חלקתו נקצרה חיש מהר, שקי השעורה נערמו בה, וכל הקהל לא פסק מלהלל את הקדמה. כמובן שקיבלנו את הרשיון המבוקש להוביל את התבואה הביתה ללא הגבלות. למותר להוסיף שמפגן הקדמה נעשה כולו על חשבוננו. את השטח הזה ליד עזה עיבדנו שנה אחת בלבד. לאחר מכן התיישב עליה קיבוץ בארות יצחק. אחר כך עברנו לחרוש את האדמות שליד הכפר הוג', שעתה יושב שם קיבוץ 'דורות'. בכפר הוג' התוודעתי למשפחת 'אבו אל עייש', שם שפירושו 'אבי הלחם', ומשמעותו היא שמשפחה זו הייתה ידועה בנדיבותה ובמידת הכנסת האורחים שלה ואף פעם לא יצא ממנה אדם רעב. שני בנים ממשפחה זו היו השומרים והערבים לביטחוננו בעת החריש. איך בעצם התבצע חריש עזה ובאילו תנאים? יצאנו לשטח עם 2 טרקטורים ו-4 טרקטוריסטים. למגורים שימשו לנו 2 אוהלים. הייתה לנו עמדה מקרשים ועליה חבית עם מזלף של מקלחת וקירות מבד יוטה. במשך היום היה נער מהכפר מוביל על חמור פחי מים מהבאר של הכפר וממלא את החבית, והטרקטוריסט שסיים משמרתו היה שוטף מעליו את האבק במקלחת מפוארת זו. אוכל היינו קונים לנו במקום, אך באין מי שיבשל הסתפקנו, בדרך כלל, בפחיות שימורים. היינו עובדים מחושך עד חושך, ומתחלפים בינינו. אני, בהיותי דובר הערבית היחידי, טיפלתי בכל הקשרים עם הסביבה, ובערבים הארוכים הייתי יושב עם בני אבו אל עייש ועם אנשים נוספים שנצטרפו למדורה, שעליה לא הפסיק לרתוח קנקן הקפה, והייתי מקשיב וקולט בלי סוף מבעיות הסביבה, מיהו מי וכו'. את כל מה שקלטתי, הן על יד עזה והן על יד הוג', הייתי מעלה על הכתב ומעביר לעזרא דנין, אשר לעתים גם שלח שליח אלי עם שאלות להבהרה, הנחיות, והרבה הרבה עידוד. מאדמת הוג' עברנו לגאול מחדש אדמת רוחמה, אשר נעזבה במאורעות 1929, והאדמות עובדו על ידי הבדואים. עתה הגיע הזמן לקבל האדמות חזרה לבעליהם החוקיים. כך מצאתי עצמי, ועם עוד מספר חברים מהקיבוץ, כשושבין להנחת היסוד ליישובים שקמו סמוך לאחר מכן, והם: דורות, רוחמה, גבר עם, ניר עם, בארות יצחק ויד מרדכי.

כל מה שלמדתי וקלטתי על הסביבה, אנשיה, נכבדיה וצרותיה, כל זה היה לי לעזר רב כאשר גויסתי ערב מלחמת העצמאות לטפל בביטחון קווי המים שהונחו זה עתה ליישובים היהודים שהוקמו בנגב. התקופות הללו בעבודות החריש עבור הקק"ל ומחוץ לכפר מנחם לא היו רצופות, וכאשר שהיתי בבית עסקתי ברציפות ברכישת נשק מידי הערבים עבור ארגון ההגנה. החיילים האוסטרליים, בעיקר אלה שהיו חוזרים מן החזית במדבר המערבי למנוחה במחנות אשר בדרום הארץ, היו מביאים אתם נשק שלל, אותו אספו בשדות הקרב. כאן רצו להמיר נשק זה לכמה לירות נוספות לבילוי ולשתייה. בעיקר התבצע מסחר זה בכפרים הערביים ובקרבת מחנות הצבא. נמכרו שם תת מקלעים גרמניים מסוג 'שמייסר', תחמושת, אבל גם סוגי נשק אחרים. ארגנתי מספר חברים, בעיקר מה'מצריים' של הכפר אל טינה, אבל גם אחרים, שהיו הולכים לאחד הכפרים הללו, רוכשים כלי או שניים

ויוצאים ברגל לסביבתנו, והם היו מגיעים לפנות בוקר. היו כאלה שהסתירו הנשק במקום כל שהוא, ובאו אלי וקבעו איתי המועד ומקום המסירה, והיו גם כאלה שהיו באים הישר מהדרך עם הנשק לחדרי ונרדמים אצלי על מזרון עד שפגה עייפותם. נשק שקיבלתי הייתי מנסה אותו, בודק תקינותו ומודיע על כך למרכז הרכש בתל אביב. שלחו לי אז אוטו עם סליק, שהיה אוסף כל מה שהצטבר אצלי, ומעביר למחסן המרכזי של ההגנה. בדרך כלל היו בידי מקדמות מטעם הרכש, כדי שאוכל לשלם בו במקום. זה היה חשוב לא לעכב התשלום כי כסף זה שימש לרכישה נוספת. אבל גם אם לא היה לי הכסף הדרוש היה לי די קרדיט אצל החבר'ה. היו משאירים אצלי הנשק וחוזרים כעבור יומיים שלושה כדי לקבל הכסף. אך אי אפשר, כפי הנראה, להתעסק עם אנשים שהם ביסודם גנבים ומבריחים מבלי להיכוות. הסיפורים על האתיקה המקובלת כביכול בין גנבים אינה ישומה במקרה שלי, וכאשר אחד מהם ידע שיש לי סכום כסף בבית, כיוון שחיכיתי לנשק שהוא אמור היה להביא, הוא ארב לי כפי הנראה בערב, וכשיצאתי לחדר האוכל לארוחת ערב התגנב לחדרי שהיה בצריפון קטן, ממש על יד גדר הקיבוץ, וגנב 150 לא"י, סכום גדול מאד במושגים של הימים ההם. זה מחירם של 4 תת-מקלעים. הודענו למשטרה על הגניבה, זו לא גילתה מאומה. לגבי מוסד הרכש, ראיתי עצמי אחראי לכסף, ורק בעזרתו הברוכה של עזרא דנין נחלצתי מצרה זו. כעבור זמן קצר ידעתי מי גנב את הכסף, אבל לא הייתה לי שום הוכחה לכך, ונאלצתי לעבור לסדר היום. העיסוק ברכש עשה אותי לנאמן של ארגון הרכש וכאשר החלו להגיע לידי ההגנה כמויות נשק ובעיקר תחמושת ממחסני הצבא הבריטי, הפכה כפר מנחם לאחד ממרכזי הקליטה לסחורה זו, שלצורך זה נחפרו והוטמנו אצלנו שני סליקים גדולים בהם אפשר היה לאחסן טונות של סחורה. עיקר הסחורה שהייתה מגיעה אלינו ממקורות אלה היו מוקשים נגד רכב ללא נפצים ומוקשים של תותחים נגד טנקים בלא קליעים. את אלה היינו מפרקים במשך הלילה. מהמוקשים אספנו את חומר הנפץ אותו ארזנו בשקים של זבל כימי והוא הועבר מכאן למקום בו ייצרו אז רימוני היד הראשונים של ההגנה. מפגזי התותחים היינו מוריקים את הקורדיט שהלך למילוי הכדורים של 9 מ"מ, עבור הסטנים שהחלו אז לייצר. הבעיה הקשה ביותר בפניה עמדנו הייתה להיפטר מהמוקשים הריקים ומהפגזים הריקים. באם נזכור שבאותם הימים עוד טרם הכרנו את כלי החפירה המכניים, נאלצנו לחפור בידיים בורות כדי להטמין בהם את החומר המיוחד שנפחו היה גדול. בעבודה הזו השתתפו חברים רבים מהקיבוץ וכן שתי מחלקות מהפלמ"ח.

על אחת מפרשות הרכש מסוג דומה, סיפר האלוף אברהם אדן (ברן) בספרו 'עם דגל הדיו'. באותם הימים עשו לי ניתוח קשה בעיניים ב'הדסה' על הר הצופים. שכבתי חודשיים. זה הותיר לי זמן רב לחשוב ולהרהר. עזרא דנין הרבה לבקרני ואף גייס באמצעות מכריו בחורה שהייתה באה מספר פעמים בשבוע להקריא לי, וכדי לעזור לי להעביר את הזמן. כשחזרתי הביתה לקיבוץ חדלתי להתרוצץ לעבודות חוץ עם הטרקטורים ונשארתי בבית. לא חדלתי מעיסוקי בענייני הרכש וענייני שכנים. רוב הזמן עבדתי ברפת ומדי פעם חזרתי לשמירת שדות.

ברצוני לתאר בקצרה עוד אירוע חשוב בחיי הקיבוץ, בו הייתי מעורב מאד - סלילת הכביש לכפר מנחם. עניין הדרך לכפר מנחם היה נושא כאוב מהיום הראשון שבאנו לכאן, בעיקר בחורף. אז הפכה הדרך לבלתי עבירה ממש, ואפשר לספר על כך, בלי סוף, על הקשיים, השקיעות בבוץ עד הברכיים, על ואדיות שעלו על גדותיהם וכמעט סחפו העגלה והסוסים גם יחד. אוטו לא יכול היה אפילו לנסות להגיע. קרה פעם שמשאית של הקיבוץ, שלא יצאה לכביש הראשי לפני שנרטבה הדרך, לקח לנו שלושה ימים רצופים עם שני טרקטורים ומאמצים על אנושיים לחלצה ולהביאה עד לכביש. כדי ליצור לחץ על המוסדות לגבי דחיפות הבעיה, נעזרנו פעם אפילו במטוס קל כדי להביא, כביכול, לחם לכפר מנחם. במיתוסים של הקיבוץ קיים סיפור על 'האווירון האדום' (עם מתס) ו'איך הבאנו לחם לכפר מנחם', שהתפרסם ב'דבר'. בפועל, כל שקיות הקמח שהושלכו מהמטוס התנפצו אל

סלילת הכביש

האדמה. אבל הרושם הדרוש הושג, וסוף סוף החליטו המוסדות המיישבים שיש לסלול כביש לכפר מנחם.

אבל היכן לסלול? מאד לא רצינו לסלול הכביש לאורך הדרך הנוכחית, לאורך הסמטאות העקלקלות של הכפר אל-טינה, והתחלנו לחפש דרך חלופית. יחד עם המהנדס המחוזי של הסוכנות, מר בסין, סיירנו ברכיבה וחיפשנו פתרונות. לבסוף הגענו להצעת תוואי סביר הנשען ברובו על דרכי שדה, וחלקת שדה שהייתה שייכת לקק"ל כדי להשלים תוואי זה חסרו לנו בסה"כ 800 מטר שעברו לאורך שתי חלקות שדה. אחת באורך של 600 מטר שהייתה שייכת לאיסמעין אל-עזי, והשנייה 200 מטר, שהייתה שייכת למוכתר של טינה, עבדללה אל אואלחי. פניתי לאיסמעין וביקשתי שיאפשר לנו לעבור בחלקה שלו תמורת תשלום פיצוי עבור השטח שנזדקק לסלילת הכביש. איסמעין ענה לי בו במקום: אין צורך בשום תשלום או פיצוי. כביש זה ישרת את כל התושבים והוא לטובת הכלל. מספר הדונמים שתזדקקו להם לסלילת הכביש אינם מעלים ואינם מורידים, תסללו את הכביש ואל תהססו. לעומת זאת המוכתר של אל טינה, שהנהגה זכה בפייס, ותמורת זכות המעבר של כ-200 מטר שלו יסחוט מאתנו כל סכום שיעלה בדעתו. משא ומתן ארוך ומייגע, שרק הגדיל את תאבוננו, והתערבותו של יואב צוקרמן, עוד העלתה את דרישותיו. עד אשר מושל המחוז נענה לבקשתנו ונתן צו להפקיע את המעבר הדרוש לסלילת

הכביש תמורת סכום פעוט. משנסלל הכביש וסיוטי החורף פסקו להטרידנו, לפחות מבחינת התחבורה, אפשר לומר שהחלה תקופה חדשה בחיינו.

מאחר שאין זו היסטוריה של קיבוץ כפר מנחם אלא זיכרונותי בלבד, לא הזכרתי בניינה של הנקודה הקבועה, בהעברה הסופית של כל הקיבוץ מהדר לכפר מנחם, כולל הילדים, את מחלקת הפלמ"ח, אשר התיישבה בתוכנו והפכה לחלק מחיינו, את הקורסים הרבים מטעם ההגנה מתל אביב, אשר השתמשו בשטח שבתוך החומה והמגדל, שנשארו כמעט שוממים מבחינתנו. בין כל אלה היו לי חברים ורעים רבים, וכשהייתי מא"ז הזדקקו לי לפתרון רבות מבעיותיהם. אמנם, נקטנו בכל אמצעי הזהירות האפשריים כדי להסתיר האימונים של הפלמ"ח והחי"ש מעיני המשטרה, אבל לבטח לא הצלחנו להסתיר האימונים מעיני שכנינו הערבים. למרות זאת לא קרה מעולם שמישהו מהערבים יתלונן במשטרה שהנה היהודים מתאמנים כאן בנשק. את רובם זה לא עניין כלל, והאחרים חשבו שאין זה נוגע למשטרה. לא פעם שמעתי את השכנים מתייחסים ל'ג'ייס אל יהוד', כלומר הצבא של היהודים, אבל הם התייחסו לכך כאל עניין טבעי לגמרי...

עם פרוץ מלחמת העולם נקטעה העלייה לארץ-ישראל והעתודות האנושיות של הקיבוץ נשארו בפולין ובארצות הברית וקנדה. היה חיוני שהקיבוץ שלנו יגדל, והועד הפועל של התנועה שידך לנו את האיחוד עם קיבוץ 'אלגביש'. בתחילת 1943 החלו להגיע לכפר מנחם ראשוני קיבוץ 'אלגביש'. בין הראשונים היה ישראל גרמן, שהצטרף מיד לצוות הרפת. מתקופה זו זכורה לי עוד העלייה על הקרקע של קיבוץ 'קדמה', שהיה חלק ממבצע ארצי של היישוב היהודי.

במוצאי יום-הכיפורים של שנת 1945 הוחלט להעלות על הקרקע 11 נקודות יישוב חדשות בבת אחת. היה זה מבצע ללא תקדים בהיקפו והיה לי הכבוד להשתתף בתפקיד צנוע בעלייה של אחת מנקודות אלו, קיבוץ 'קדמה', שעלה והתיישב קצת מזרחה מהכפר הערבי תל אל-תורמוס. כפר מנחם שימש להם כבסיס יציאה. כל הציוד עמוס על משאיות התרכזו אצלנו. תפקידי היה למצוא דרך למקום ההתיישבות מבלי לעבור ביישובים ערביים, וכן לשמש במקום כמארח לגבי הערבים שיבואו לראות מה קורה, ולנסות ולקבוע עם תושבי הסביבה, אותה הכרתי כבר היטב, התחלת היחסים של שכנות טובה. הפעם, מכיוון שלא היו שום מאורעות בארץ וההתנגדות העיקרית הייתה צפויה דווקא ממשלת המנדט ולא מהאוכלוסייה הערבית, העלייה על הקרקע לא הייתה במתכונת של חומה ומגדל, כי אם צריפי מגורים, גדר תיל מסביב, מספר עמדות ואוהל על יד הכניסה, כדי לכבד בו כל עובר ושב בספל קפה. הכל עבר בשלום וללא תקלות ועם שמחה גדולה בלב שהנה יש לנו, סוף סוף, שכנים קרובים. כעבור מספר ימים חזרתי הביתה ולשגרה.

לפני שאסיים פרק זה ברצוני להעלות על הנייר כמה הרהורים על יחסינו עם שכנינו. האם ביסודו של דבר היה היחס של הערבים אלינו עוין? כשאני מנסה לסכם זאת לעצמי עתה, ממרחק של כ-40 שנה, אני חושב שבסביבה שלנו היחס של האוכלוסייה הערבית היה בעיקר יחס של סקרנות וחשדנות כלפי החדש והשונה. החברה הכפרית

הערבית חיה לה את חייה לפי סדרי חיים קבועים וברורים ומנהגים שעברו מדור דור, והנה פרצנו לחייהם והבאנו אתנו מנהגים ותופעות, שנראו בעיניהם לא רק שונים ומשונים, אלא גם בלתי הגונים. ראשית לכול, הלבוש: כל הגברים בסביבה לבשו מכנסים רחבים ומעליהם שמלה ארוכה וכיסוי ראש. והנה הופענו אנו, לובשי מכנסים, ולעתים עוד מכנסים קצרים ובגלוי ראש, ולא זו בלבד, הנשים, שומו שמיים!! הפלחיות לבשו שמלות ארוכות וכיסוי ראש, ואילו הנשים בקיבוץ הסתובבו להן במכנסים קצרצרים, מכסות טפח ומגלות טפחיים, משהו שנראה כהפקרות ממש. ולא רק זאת. הלינה של הילדים בבתי ילדים הולידה אצל הפלחים הגרסה שאין יודעים בקיבוץ מיהו האבא של ילד שנולד, אלא הנשים הן אלה שיוולדות ילדים עבור הקיבוץ, ואילו הקיבוץ מגדלם. תוסיף לכל אלה את אי-ידיעת השפה הערבית, שבעיני פלחים אלה נחשבה כשפה היחידה המובנת ואת אי-ידיעת המנהגים, הרי כל אלה עוררו מצד אחד התנגדות וזרות, אך מצד שני עוררו סקרנות. לבוא לחצר הקיבוץ ולהזין העיניים בחמודות הבחורות הייתה ודאי האפשרות שנוצלה לעתים. כל זאת אפשר, כמובן, לומר לגבי המפגש הראשון. אבל ככל שנמצאו בקיבוץ אנשים שטרחו ללמוד ערבית וכמה מנהגי נימוסים אלמנטריים המקובלים עליהם, כן פחתה הזרות וגדלה ההבנה. הטכניקות המתקדמות בחקלאות, הפער העצום בין החריש בשור וחמור בשדותיהם ובין החריש בטרקטורים שעמדו לרשותנו, כל אלה הקנו לנו בעיניהם ממד של עליונות, ובאותם הימים, כשהעבודה הייתה מצויה במחנות הצבא, וכתוצאה מכך גם הפרוטה המזומנת, שנעשתה מצויה בידיהם, נתבקשנו, בהתחלה בהיסוס, ולאחר מכן בקצב הולך וגובר, לחרוש חלקות של השכנים, בתשלום כמובן. במשך הזמן הפך עניין זה של חריש אצל השכנים לאחת מן העבודות המכניסות של הקיבוץ. ועוד עניין חשוב שנרשם לזכותנו, וזו המרפאה, שפתח הרופא של הקיבוץ ובעזרת הקיבוץ על יד השער של הקיבוץ, מרפאה ששירתה את כל האוכלוסייה הערבית בסביבה. עד שפתחנו מרפאה זו, הנזקק לרופא חייב היה לנדוד או לרופא יהודי בגדרה או רחובות, או לרופא ערבי בעזה, דבר שהיה כרוך לא רק בזמן רב, אלא גם בהוצאות מרובות. ואף פלח לא יכול היה 'להפקיר' את אשתו שתיסע לשם בלעדיו. המרפאה בכפר מנחם הייתה, מכל הבחינות, גם בהישג יד והן בהישג כיס של הפלחים, והיא המתה תמיד מרוב אדם. קירבת המקום אפשרה לפלחיות לבוא עם ילדיהן ברגל או על גבי חמור ובלי ליווי הבעל, ולקבל שירותים רפואיים. בלי שום ספק, הייתה המרפאה לאות כבוד לשכנות טובה, ושמה יצא למרחקים.

לא אזכיר כאן את כל המכרים והידידים שקמו לנו במשך השנים, אך אקדיש עוד שורות מספר למוחמד סלאמה. מה בעצם לא עשה עבורנו מוחמד סלאמה? הוא לימד את הבחורות שלנו במטבח לבשל חיטה ולעשות ממנה בורגול. כאשר הייתה שחיטת אונס ברפת או בדיר, הוא הפשיל את השרוולים ועזר לפשוט את העור ולסדר את הבשר. לכל מה שנזקקנו לו, הוא היה תמיד מוכן לעזור. הוא טיפח את יחסינו עם השכנים ובעיקר עם כפרו תל אספי והוציא את שמנו לטובה כאנשים ישרים ורודפי צדק. כאשר נקרה פעם בשדה בו עבדו שניים מחברינו על טרקטור, והותקפו על ידי המון זועם מאל טינה, התיצב הוא לבדו כנגדם, אמר לחברינו לרוץ ולהזעיק עזרה, והוא

הפעיל כל כובד משקלו כבן לחמולה פלונית מתל אספי, והיתרה בבני אל-טינה שבאם ייפגעו בו לרעה או בטרקטור שבאחריותו יהיה להם עסק עם כפרו. ואמנם הללו נרתעו. לא היה בקיבוץ כפר מנחם איש, אישה או ילד, שלא הכירו אותו ולא אהבו אותו.

רעידת האדמה של מלחמת העצמאות ניתקה את הקשר כאשר מוחמד סלאמה גנדיל נסחף עם משפחתו וכל בני כפרו מזרחה והפך לפליט. על פגישה מרגשת, מאוחרת יותר, אספר בבוא העת. לא הכל התנהל על מי מנוחות. התקרית שאני בא לספר להלן הותירה בלבי משקע של בוש. אחד החברים שהלך ברגל ממסמיה הביתה בכביש, סיפר בבואו שבדרך שדד ממנו ערבי באיומי סכין את שעונו. היה זה לכל הדעות מעשה חריג שלא ניתן לעבור עליו לסדר היום. נמסרה תלונה למשטרת קטרה וזו טיפלה בעניין ברצינות הראויה. על הגורן של הכפר אל-טינה התיישבו כמה שוטרים, המוכתרים של הכפר וכן החבר ממנו נשדד השעון, וכל תושבי הכפר הוזעקו על ידי המשטרה למסדר זיהוי. כל הגברים של הכפר כבר עברו על פניו והנשדד לא זיהה איש. עמדתי בצד והסתכלתי על הנעשה והנה ניגש אלי אחד מהחברה 'המצריים' ולחש לי: תגיד למשטרה שיביאו את פלוני. עשיתי כפי שייעץ לי וקורפורל המשטרה דרש מהמוכתר להביא את האיש שביקשתי. השליחים יצאו דחופים והביאו בפני הקהל כולו נער, אולי בן 14 או 15, כולו רועד. הנשדד זיהה אותו מיד כשודד 'הנורא', שלקח ממנו השעון שלו. הנער נשלח עם שוטר להביא את השעון ואכן כך עשה. השעון הוחזר לבעליו, והכל, כביכול, בא על מקומו בשלום, אבל אני לא יכולתי להשתחרר מהרגשת הבושה. איך זה בחור במיטב שנותיו מאפשר לנער כזה לשדוד אותו? נדמה לי שגערה אחת טובה הייתה מבריחה את השודד..."

זהו סוף סיפורו של דוד קרון, מזיכרונותיו ביומנו האישי, שעניינו השנים הראשונות שלנו בכפר מנחם. בפרקים הבאים של השנים שלאחר מכן עוד יופיעו דברים נוספים שלו.

בזה גם סיימנו את החלק הראשון, כלומר העשור הראשון לתולדות הקיבוץ, דהיינו השנים 1932-1941.

נספח ב': תוספות לפרקי הדר - כפר מנחם, תולדות קיבוץ עלייה אמריקני ב'

"קיבוץ עלייה ב' האמריקני נולד בתקופת המשבר הכלכלי הגדול של שנות השלושים. ולא היה שם לא 'כפית של כסף' ולא מטה קסמים להקל על מהלכו בעולם. תנועת 'השומר הצעיר' בארה"ב וקנדה הייתה יחסית 'צעירה' בתקופה זו, ומסגרתה הארגונית התגבשה לאט. חברי תנועה רבים היו מהגרים ממזרח אירופה שהגיעו זמן לא רב לפני כן עם משפחותיהם לחופי אמריקה, רק מיעוט קטן נולד וחונך באמריקה, אבל כולם היו חדורי הזדהות עמוקה עם התנועה והאידיאלים שלה. ראשוני עולי התנועה - קיבוץ עלייה א' - עלו בשנת 1931 (6 חברים), התאחדו עם גרעין פולני והתיישבו בעין השופט ב-1937. הרעיון של הקמת קיבוץ שני בא מאחד הקנים בניו-יורק, וקיבוץ העלייה השני של התנועה, קיבוץ ב', נוסד כנראה בשנת 1933 על ידי חברים מניו-יורק וקנדה. התחלה לא פורמלית ולא רשמית באשר אין כל עדות או תיעוד למאורע זה באיזשהו ארכיון.

בהתפתחות מאוחרת יותר של התנועה, קיבוץ עלייה ב' התארגן באסיפה כללית של מועמדיו. נבחרה מזכירות שדאגה לקשר, קופת עלייה, תור להכשרה ותור לעלייה, וכך הקיבוץ התגבש חברתית עוד בטרם עלייתו. לא כך היה בסיפור זה. הקבוצה הראשונה של קיבוץ עלייה ב' עלתה ארצה בסוף 1935. לא ברור איך החליטו על מועמדיה - 13 בסך הכל. חיים דוד עלה דרך צרפת בניסיון 'להבריח נשק' עבור ההגנה, שני אקדחים. אברהם מהרשק עלה דרך פולין כי מסלול זה היה יותר זול, בילה 6 שבועות בהכשרה שומרית פולנית, היות והיה ברשותו סרטיפיקט משפחתי. הוא עבר נישואין פיקטיביים והייתה באפשרותו להעלות כ'אשתו' עוד חברה מהתנועה הפולנית.

הקבוצה הגיעה ארצה בתקופת משבר ובילתה 3 חודשים בצריפי קיבוץ אמריקה - בניר בחדרה, עד שקיבוץ עין שמר היה מסוגל לאמץ אותם לתקופה של התאקלמות. כל שאיפה ליצור קיבוץ אמריקני עצמאי הייתה בלתי ריאלית לחלוטין. הקבוצה הייתה קטנה למדי, בלי כל סיכוי לגדול משך תקופה המתקבלת על הדעת. ב-1936 הוצע לה איחוד עם קיבוץ 'כרית' שישב בהדר וחיכה להתיישבות, איחוד שתנאי הצלחתו מראשיתו היו קשים. העלייה מאמריקה המשיכה לבוא טיפין טיפין. עד 1938 הצטרפו לקבוצה הראשונה של ה-13 רק עוד 7-8 חברים מקיבוץ עלייה ב', שמעולם לא עברו תקופה של גיבוש טרם עלייתם, ושנים ארוכות של פירוד חלפו בין קליטת קבוצת עולים אחת לשנייה. בארץ הם הצטרפו לקיבוץ כמיעוט קטן, והיו צריכים להסתגל לא רק לחיי קיבוץ בתקופה של מאורעות ומשברים כלכליים בארץ, אלא גם עם קשיי קליטה של חבריהם הפולנים, בהתמודדות עם הבדלי השקפה, תרבות ואורח חיים. גוף אחד לא כל כך היה מסוגל או מוכן לקלוט ולשלב את השני, ולפעמים אפילו נשאלה השאלה ע"י בודדים 'למה באתם?'. היו עזיבות, ירדו מהארץ או היו שעברו לעין השופט, שם הקבוצה האמריקנית הייתה יותר מגובשת ויותר מושכת, חברתית ותרבותית. ברשות אלה שנשארו לא היו מספיק משאבים לתרום מבחינה תרבותית או חברתית כקבוצה או להשפיע במידה רבה על התפתחותו של קיבוץ 'אמריקה-כרית'. אבל בכל זאת, בעקשנות התחילו להשתלב. נכנסו לכל העבודות, למדו מקצועות, הצטרפו

ל'הגנה', אחת יצאה להכשרה מקצועית (אטקה) למשתלות במשמר העמק, שני יצא לפלוגת הכיבוש של חניטה (אברהם פ.), והיו התחלות של משפחות אמריקניות כמו יונה ודייווי או 'מעורבות' כמו אסתר ואברהם פ. בינתיים, בארצות הברית, 10 מחברי קיבוץ עלייה ב', למרות חוסר העבודה וקשיים כלכליים, הקימו קומונה - הכשרה עירונית בבלטימור, להרוויח כסף לקופת הקיבוץ, תוך כדי ציפייה לסרטיפיקטים.

אחרים השתתפו בפרוייקט להקמת תעשיית טקסטיל בארץ, בחסות החברה הכלכלית בארץ, הקימו 'מפעל בדי פשתן' של קיבוץ עלייה ב' ויצרו מפות עם קישוטים ארץ-ישראליים כדי להרוויח כסף למען הקיבוץ (היוזם והפעיל היה יואל רוהר מניו-יורק).

בשנת 1939 שלמה פרלה (אליאב) נשלח כשליח לתנועה החינוכית בארה"ב במגמה להיות גם מקשר עם שארית הגרעין של קיבוץ ב'. אחת ממטרותיו הראשונות הייתה לדחוף ולקדם עלייה משמעותית של חברים שנשארו עד אז, דרך 'תיירות' לגלית או בלתי לגלית. אבל בספטמבר 1939 פרצה מלחמת העולם השנייה... למרות זאת, 25 חברי קיבוץ ב' עלו לארץ-ישראל בחודשי 1939 האחרונים, שיכלו עדיין לעזוב, עד גמר המלחמה.

אבל גם תוספת יחסית גדולה זו לא הקלה על בעיות האמריקנים. התנאים האובייקטיביים הקשו עליהם כל תקופת המלחמה, הגיוס לצבא הבריטי, לפלמ"ח, הפירוד של הקיבוץ (הדר - כפר מנחם) עם ראשית ההתיישבות, הצבא, כשהיישוב החדש היה רק בהתחלתו. בקיצור, לא חסרו אף פעם קשיים חברתיים, פיזיים, כלכליים. שלמה שמר על קשר עם האמריקנים בקיבוץ ובמכתב לשובנה ומשה ברזילי (שעברו אחר כך לעין השופט) הוא כותב: '...אנו מוכרחים להודות שתנאים חיצוניים אף פעם לא היו לטובתנו כבר מההתחלה. האיחוד של קיבוץ עלייה ב' עם 'כרית' התנהל תמיד בתנאים פרובלמטיים...' (הוצאתי כאן קטע על ההתיישבות בכפר מנחם והגיוס לצבא הבריטי). בעיית הגיוס בקיבוץ לצבא מהווה פרק לכשעצמו ודורש טיפול לחוד. ההשלכות על הגרעין האמריקני היו במיוחד קשות וגרמו לגל נוסף של עזיבות, ירידה בחזרה לאמריקה ומעבר לקיבוץ עין השופט...

עקב המלחמה נתקעו בארה"ב 'השרידים' של קיבוץ ב' והם נרתמו לעבודה החינוכית של התנועה. בסוף המלחמה רק 4 חברים נשארו. הם עלו ארצה בשנת 1946 והצטרפו לכפר מנחם (בלה ושמואל, איטה ויואל) ושלמה אליאב שחזר עם אילנה משליחות שהתארכה 7 שנים.

בסיכום: 52 חברים עלו ארצה מקיבוץ עלייה ב'. מאלה, 19 נשארו בכפר מנחם, 11 עברו לעין השופט, 10 עברו למקומות אחרים בארץ, ו-12 חזרו - ירדו לארה"ב וקנדה. במשך השנים, הצטרפו אמריקנים אחרים לקיבוץ, אבל כאן מסופר סיפורו של קיבוץ שומרי אמריקני ב'.

אילנה אליאב

הערת העורך: צחוק הגורל - אלה שירדו חזרה לארה"ב וקנדה גויסו מיד לצבא האמריקני (גיוס חובה בזמן מלחמה) ואחד מאלה נפל בחזית היפנית.

נספח ג': נספחים שונים השייכים לעשור הראשון לתולדותינו.

תקנון הקיבוץ

א. ב24.1.35- קיבלנו את התקנות של קיבוץ השומר הצעיר "כרית", קבוצת פועלים שיתופית להתיישבות בע"מ בהדר, ע"י רשם האגודות השיתופיות של ממשלת המנדט הבריטי (המקור בארכיון).

ביקור הותיקים בהדר בימי פינוי הילדים במלחמת העצמאות

ב. ביוני 1948, בביקור ותיקים אצל ילדיהם, שיחזרו את מחנה הדר בזמן פינוי הילדים במלחמת העצמאות להדר, וכך כתוב:

"...עם היציאה משדרת הברושים, מצד שמאל, נמצאת המקלחת ובית הכסא, ומימין אוהל. באוהל גרו 8 דיירים, חלוצי כיתה ב': אהוד, שמואל, אפרת, זיוה, יובל, יוסי, רות ואילנה... מיד אחריו נמצא הבית הראשון, שם שוכנים בשני חדריו הדרומיים הגן של ליזה. בחדרים האמצעיים - המחלקות של דינה ושולמית ק., ובחדר הצפוני - אלן. התקדמו בשביל החול המוביל לגבעת חדר האוכל. מצד שמאל נמצא שטח ריק, חרוש. שם יוקם הצריף שיובא ויהיו בו 4 חדרים, וכמעט ברור שיהיה ברובו מיועד לכיתה ב'. מצד ימין, מקביל, ישנם 3 אוהלים במשולש, בהם שוכנות הבחורות, שמונה שמונה בכל אחד. אוהל אוהל ל'עדה'. אם אפרט קצת יותר ובשפת העם, הרי באוהל א' 'יקי' טהור, החל מאסתר ציקל ויתר הבחורות הדוברות גרמנית. אוהל ב' העדה הפולנית-היידושיאית: לובה, גולדה, אטקה, חנה ק. אצלם שומעים יידיש וקצת עברית. אוהל ג' - 3 נציגות אמריקה: בלה, איטה, אילנה. ועוד: יהודית, לורה, מוסקה, וצברית אחת. שומעים אצלם אנגלית ובעיקר עברית. אחר כך עולים בשביל ומצד שמאל עוד אוהל ובו גרות יוכבד, דינה ו. ונחמ'ה, הגרות עם הכיתה הגדולה. בבניין הרחוק מרחק מה מהבית עד למטה גרות מינדל, שולמית ז. ובת שבע. אחרי האוהל משני הצדדים נמצאים הבתים הישנים שבקושי מזכירים את מה שהיו פעם. השדה שקיימנו בזמננו, נתנדף כליל, נשרף, ובמקומו קם 'שטח מת', מרובה קוצים ושדה פרא. בבית מצד שמאל שוכנים בחדר הצפוני חוה וחלק של התינוקות. בחדר האמצעי - לובה, אטקה, ובדרומי היונקים. בבית מצד ימין שוכנים: בדרומי - החלק השני של כיתה ב', באמצע - יוכבד, הגן של מיפה, ובצפוני - שולמית ז'. נתקדם לעבר הגבעה, שם חדר האוכל מימי הדר, הבריכה (בריכת מים) עלובה לעומת הבריכה שלנו בכפר מנחם. מתחתיה - המכבסה עם 'מכונת הכביסה', היינו הידיים של רחל ולא, רותקה, חנה ק' ועוד..."

אין חתימה - כתבה כנראה לובה ק. (בארכיון)

זיכרונות של מספר חברים על הדר, שונות שמצאנו בארכיון הנוגע לימי הדר

חיים אברמוביץ', כנראה ב1936- או התחלת 1937, כותב מאמר ביידיש על מצב העבודה ובעיקר על המצב של חוסר העבודה המעורר בעיות חברתיות רציניות. "בזמן חוסר העבודה ישנם מעסיקים המזמינים לעבודה רק אלה

שהם רוצים, ונוצרים מצבים מביכים. אין אפשרות לחלק את חוסר העבודה, היינו לא לעבוד באותו יום, באופן שווה וצודק. כמו כן נוצרת הרגשה אצל חברים שישנם פועלים מבוקשים ופועלים בלתי מבוקשים הגורמת למרירות וויכוחים, האם עלינו לקבל את תביעת המעסיקים או להיאבק אתם שיקבלו את מי שאנו שולחים". במאמר שני, שוב ביידיש, כותב חיים א. על הצגת "האוהל", "החייל האמיץ שוויק". בימים ההם הלכנו יחד להצגות, ועל פי רוב אחרי ההצגה מקיימים חילופי דעות. חיים מנתח את ההצגה וקושר את המסר של ההצגה עם המצב בעולם.

מיומנה של יוכבד

ביום ההולדת ה-36 של הקיבוץ כותבת יוכבד זיכרונות מהדר:

"...היינו בני עשרים וכמה. הרקע לחוויות - חדר המשפחה הטיפוסי, עם הציוד של הריהוט הדל. מגורת הנפט ושני פרימוסים. הראשון, ששימש ל-2- מטרות - נגד פשפשים ולקומזיצים. 'הפרימוס' השני היה בצורת בן אדם, זכר או נקבה. הפרימוס הראשון, קרה והיה מתלקח. השני קרה והיה מתפוצץ...

...אלף אלפי בעיות הטרידו את הקיבוץ אז. והחשובות ביניהן, בעיות עבודה ומשק, דאגות פרנסה ושמירה על התקציב. והתקציב היה מינימלי ביותר... והנה קרה מקרה ושמועה עברה מפה לאוזן, שהגזבר הרשה לעצמו לאכול בעיר מרק פירות עם שמנת. הרוחות סערו. האשימו אותו בערעור של תקציב הכלכלה, בהתנהגות לא קיבוצית וכו' וכו'...

השוויון היה כמעט מלא. פריטים נדדו מאחד לשני. אחד הפריטים שנדד ממקום למקום ומחדר לחדר היה המזרון. האחד ויחיד בכל 'ממלכת כרית'. היה זה מזרון, שצפורה הביאה ממשמר העמק. מלא קלחים ועלי תירס. זכתה בו בחורה הרה בלבד. ילדה את הילד - היה עליה להעביר את המזרון לבאה בתור אחריה. בעקבות המזרון נדדה מחדר לחדר גם הכורסא היחידה...

אך אל תקבלו את הרושם שהשוויון מושלם היה... היו בעיות..."

יוכבד

מהעלון לזכרו של איצל ז"ל

מתוך העלון מיום 30.5.73 שיצא לזכרו של איצל ז"ל, חברים מספרים זיכרונות על הדר ועל 'המקוואים':
 "...הדר של 1933 היא שוקקת חיים. ציבור פועלים ער ותוסס. ויכוחים סוערים וכן קומץ מתיישבים שאיכלס את הכפר... איך מגיעים להדר? איך מגיעים לקיבוץ 'כרית'? לפי ההדרכה, שאפשר היה לקבל אצל בן מנחם, שישב בפתח השדרה, הוא קולט העלייה הראשון והגדול של הקיבוץ. אצלו אפשר היה גם להשאיר את המזוודות ולצאת לצעדה הראשונה בחולות העמוקים והלוהטים של הדר. כי כבישים, כידוע, לא היו אז..."

מצויד בכל המידע היה נכנס העולה החדש שלנו לשדרת הברושים ומתחיל ללכת. השדרה כבר מאחוריו, עכשיו מתחילים הפרדסים, וסוף סוף מרכז הכפר. הסימנים נכונים. אי אפשר לטעות. הנה לשכת העבודה, הצריף של אושרוב, מכונת המשא העזובה, הצריף של מאז"ה, והלאה - שם ליד הוואדי - הקיבוץ: חדר אוכל ממחצלות, כמה צריפונים, מספר אוהלים, ובל, ומקלחת בלי גג...

סמוך למחנה של 'הכריתניקים' עמד על תלו צריף של ממש, והוא של המקוואים, קראו להם 'המקוונקים'... המקוואים הצטיינו בחריצותם ובהישגיהם הכלכליים. אך המסגרת החברתית של הקבוצה הייתה קטנה וצרה. הקיבוץ הציע להם להצטרף אליו ואחרי ויכוחים רבים קם האיחוד... והחברים המקוואים היו בין הפעילים המסורים בשטחי הקיבוץ והשתלבו יפה בכל מערכתיו..."

בפעולה הפוליטית...

חליפת מכתבים זועמת בין הקבה"א, בחתימתם של מ. בנטוב וב. רבינוב, ובין הקיבוץ, בחתימתו של אברשק'ה מ. מזכיר הקיבוץ, מיום 2.1.39 על הזנחת פעולתנו הפוליטית.

בהדר, בלשכה, בין ציבור הפועלים וכד' ותביעת הקבה"א להחזיר מיד את זאב פינקוס לעבוד במועצת הפועלים...

מספרים שונים על הקיבוץ בהדר

בשנים 1936 - 1937 התפרסמה דיאגרמה על גיל החברים כשהיינו 83 חברים:

ילידי 1908 - 2 חברים	ילידי 1909 - 1 חברים
ילידי 1910 - 10 חברים	ילידי 1911 - 16 חברים
ילידי 1912 - 33 חברים	ילידי 1913 - 19 חברים
ילידי 1914 - 1 חברים	ילידי 1915 - 1 חברים

גיל ממוצע - 24 ועוד רבע.

קבוצת הבניין שלנו

ב-1939 מתפרסמת רשימה על קבוצת הבניין שלנו: "ראה זה פלא, הנה בניין אחר בניין הולך וקם, מתרומם לנגד עיניך, ועשו זאת ידי בחורים שמעולם לא החזיקו פלס מים וכף סיידים... ושמנו יצא לתהילה בכל הסביבה..."

כנס חברתי

באוגוסט 1938, לפי פניית הקבה"א, מתקיים אצלנו כינוס חברתי של קיבוצי האזור.

פעילות פוליטית

ב-12.3.38 מוציאים בולטין מס' 2 לפועלים הבלתי תלויים בהדר לקראת הבחירות למועצת הפועלים...

המזכיר כותב...

ב1938- כותב שלמה א., המזכיר, מכתב למתתיהו הנמצא בשליחות תנועתית בירושלים, על מצב הקיבוץ. לצד ההישגים הוא מתאונן על חוסר דעת הקהל ועל אדישות של חברים רבים...

שם הקיבוץ

ב23.3.38- קיבלנו הודעה מברית הפיקוח, שבעיתון הרשמי של הממשלה פורסם, שמעתה ואילך שמנו הוחלף מ"כרית" ל"אמריקה-כרית".

מצבנו הכלכלי בהדר

בחודש פברואר 1938 אנו כותבים תזכיר למרכז החקלאי על מצבנו הכלכלי הקשה ומבקשים עזרה. הנה כמה מספרים מהמאזן:

מקרקעים -	117	לא"י (בלי מילים)
מטלטלין -	1,754	לא"י
ניירות ערך -	202	לא"י
השקעות חוזרות -	482	לא"י
ריבית -	87	לא"י
נתבעים -	870	לא"י
בקופה -	51	לא"י
סה"כ:	4,562	לא"י

אחרי זה בא דו"ח על הענפים, על המצב הכספי הקשה, על מצב העבודה שההכנסה לא מספיקה לכסות את ההוצאות ... כמו כן על מצב השיכון והדיור הבלתי נסבל...

המצב הסניטרי

אזוהרה ממרכז קופת חולים על המצב הסניטרי הקשה במחנה שלנו...

התקרית בעניין הסיסמה בהפגנת ה-1 במאי עם "קיבוץ מחר"

מכתב מחונקה, המזכיר, ב3.5.37- ל"קיבוץ מחר", בעניין התקרית שהייתה בזמן הפגנת ה-1 במאי. חונקה מבהיר שאף אחד מהקיבוץ לא קרא סיסמאות אנטי דתיות ושזה בכלל מנוגד לכל השקפותינו ודרכנו, ואלה בכלל היו קריאות בוז מצד כמה פועלים בודדים נגד "התאחדות האיכרים" ורוקח מהלשכה...

1 במאי

ב-1 במאי 1937 מתקיימת מסיבה יפה מוקדשת לחג ה-1 במאי. בנאום הפתיחה אומר מתתיהו, בין היתר: "...בהתקדש החג - חג ה-1 במאי - ישמש הוא ביטוי לכל אותן הרגשות הפועמות בנו, להכרה זו, החודרת לקשר החזק והעמוק - שבינינו לבין כל לוחמי הדור והתקופה, על עתיד מאושר יותר לאנושיות כולה... בהיות השנה כה

איומה למפעלינו בארץ - כשסכנות עוד יותר גדולות לפנינו, וכשעדיין דם לוחמי ספרד טרם פסק להישפך בעולם, ועננים שחורים מכסים את אופקו, ניתן נא לנו ביטוי לאמונתנו החזקה, שבסופו של דבר הסוציאליזם ינצח..."

אשישות או עצלנות?

הרהורים של חבר מערכת העיתון הפונה לחברים שונים שיכתבו רשמים על ה-1 במאי, אך הוא נתקל בסירוב או אדישות והוא מתריע שיש קשר בין היחס לנעשה סביבנו בארץ ובעולם ולבין בניין הקיבוץ...

ועדת חינוך

1937. דו"ח מפורט מועדת החינוך: על בית הילדים, מספר הילדים (15 ילד), ועדת החינוך, על חבר העובדות, על ילדים מהחוף, חשבונות וסידורים טכניים של בית הילדים, על הקשר בין בית הילדים והקיבוץ (רופף), על הקשר עם ההורים, על הרכב הועדה, ועל קווי הפעולה של השנה הבאה...

פיליטון של אברהם גרינבוים

1936 - כותב אברהם גרינבוים פיליטון משעשע על הכלבים בקיבוץ...

זאב פינקוס והפעילות הפוליטית

18.9.35 - כותב זאב פינקוס דין וחשבון פוליטי ארוך ומפורט, ונוגע בכל השאלות שהתחום הפוליטי מכסה אותן...

רוזקה ונירה בפתח-תקוה

1934. רוזקה מספרת רשמיה מהטיפול בנירה בפתח-תקוה...

מכתב המזכר למרכז החקלאי ולקק"ל

2.10.33. מכתב ממזכירנו הראשון (מתתיהו שור) למרכז החקלאי לאחר כ-7 חודשים היותנו כבר בהדר, על הצורך הדחוף להשיג לנו מגרש להקמת המחנה שלנו, לאחר התלאות הרבות של חיפוש למגורינו. קודם בצריף הפועלים של לשכת העבודה, אחר כך בואדי, בסוף המושבה, של חצי דונם, כשאנו כבר מונים 35 חברים, וכל אוניה מביאה מישהו חדש מחברינו בחו"ל...

עוד ב-5.7.33, כותב אותו מזכיר תזכיר דומה לקק"ל בעניין השגת מגרש מתאים למחנה שלנו... יתכן ואלה מכתבינו הראשונים למוסדות חוץ לאחר 4 חודשים לבואנו להדר.

הפיליטון של מוסקה

מוסקה כותבת פיליטון על המטבח, על התנפלות חברים שונים המבקשים אוכל והתאוננותם, שמנת החוף שמקבלים, היא פשוט מצחיקה ומעליבה...

תיאטרון

ניומקה כותב הערכתו והשקפתו על הצגת האוהל "בשפל" (כל החומר בארכיון הקיבוץ).

מיומנו של דב ורדי

בעלון הקיבוץ מ-24.5.40 מספר דב ורדי על טכס יריית אבן הפינה לבתים הראשונים בגבעה של כפר מנחם, אליו לא הוזמנו חברי הקיבוץ מהדר ושזה עורר תגובות קשות ממספר חברים.

גם מנחם אוסישקין מתאונן - למה לא קראו לו?

"דווקא עיתוני הארץ כיסו בעיתוניהם את הטכס הזה. ועוד נכתב בעלון הזה על הטכס: '...מוסרים שהמחסור במלט בארץ, ועזרתו היוצאת מהכלל האישית של מקלר (וגם ידידינו מ'סולל-בונה') להמציא את חומר הבניין היקר הזה, אחראי להפתעה הנעימה שנגרמה לקיבוץ ע"י החגיגה הפתאומית שנערכה בצהרים. היום היה זך ובהיר ורוח קלה נשבה ממערב. זה כבר כמה ימים שחברים מכינים ומרכזים את החומר לבניין והנה במהירות נלוש הבצק הראשון והוכנה תערובת בטון ליציקה, במעמד של קהל הפועלים, ועדת הבניין של הקיבוץ ונציגי המוסדות ו'סולל-בונה', החברים בסין ומקלר. נזרקו כפות הבטון הסמליות הראשונות לתוך הדפוסים. המברך הלא רשמי של הקיבוץ בירך בשפתו, שנזכה ככה לראות את הבלוק השני של הבתים בנקודה'..."

על "ארגון מנחם"

(אלה שקדמו לנו, לכבוש את כפר מנחם, כמה שנים לפנינו)

קיבלנו כתבה מהחברה חנה רבינוביץ מגבעת ברנר, אשר הייתה, כנראה, ב"ארגון מנחם", והיא מספרת מהימים הראשונים של הארגון: "...קבוצת פועלים מרחובות וסביבתה התארגנה, רבים מטופלים במשפחות, ועולים חדשים בארץ, למען ליצור מושב עובדים בדרום הקיצוני, שיישוביו היהודים מועטים (הקק"ל קנתה את אדמת 'אידיניבה', השוכנת בין 5 כפרים ערביים, שפרצוף יהודי מעולם לא ראו, אך על 'היהודי' שמעו גם שמעו). כדי להקל על הקק"ל לרכוש את הקרקע, מסרו חברי הארגון 2,000 לא"י מקדמה על חשבון דמי השכירות. הארגון נקרא 'כפר מנחם' לכבוד יובלו של מנחם אוסישקין, שחל באותם הימים. בשנת 1935 עלה חלק מחברי הארגון על אדמתם, אדמת טרשים, קוצים ודרדרים, שדופה ועזובה מדורות, הקימו צריפים, גדר ברזל ובטון, ובעקשנות חלוצית פילחו וחרשו אדמה זו. זרעו תבואות חורף והשאירו במקום שומר ישראלי. בשנת 1936 הציתו הערבים את הצריפים, הרסו את הגדר, והשומר ניצל בנס. וזכורה לי היטב העלייה השנייה לכפר מנחם. בליל קיץ לוחט, אחרי השמורה הראשונה, יצאה מרחובות שיירה ארוכה ארוכה, ואחריה מאות פועלי רחובות וסביבותיה, כדי לעזור להקים את הנקודה. וראו זה פלא, כשקמו למחרת ערביי הסביבה, הוכו בתדהמה. מה רואות עיניהם? צריפים, מגדל גבוה, חומה מסביב וחוטי תיל כפולים. האם זו 'פטה מורגנה' מציאותית? ואמנם השכנים קיבלו אותנו בקבלת פנים 'חמה'. באותו לילה באה ההתקפה, שנמשכה שלוש וחצי שעות. החומה לא הייתה עדיין בצורה, אבל החברים עמדו בטבילת האש הראשונה. כעבור יום-יומיים התחילו לחצוב את האבנים שנמצאו בשפע, לטחנם לחצץ ולמלא את החומה ולבנות בית ביטחון. האנגלים, בלית ברירה, מינו מבין 30 החברים 20 נוטרים וציידו אותם ב-20-

רובים, מדים וכפפות. ביום חלק מהחברים חורשים, חוצבים, והיתר שומרים. ולא למעטים קרו נסים! ... בלילות לא פסקו ההתקפות.

שלוש וחצי שנים חיו החברים ושלוש חברות חיי שיתוף מלא. מצוקת המים הייתה נוראה. מוכר המים מן הכפר הסמוך סירב להמשיך למכור לנו מים, שהיה מוביל בעגלה, כי איימו להרגו. קדחו באר והיא הכזיבה. קדחו באר שנייה ומצאו מים לצרכי הבית בלבד, ולא יותר. והחברים גרסו חול בארוחות, בין השיניים. המיטות וכל חפץ בחוץ היו מכוסות אבק. והזבובים, אוי הזבובים, לא נתנו מנוח, לא ביום ולא בלילה. בלב דואב החליטו חברי כפר מנחם בשנים 1940-39 לרדת לשפלה, לאדמת כפר ורבורג. קשיים טופוגרפיים וחוסר מים לא אפשרו חלוקת אדמה. קשה, קשה, הייתה פרידתנו מכפר מנחם, מקום שהשקענו בו דם וזיעה ודמעות לרוב. דאגות וחרדת החברות שהתרכזו ברחובות וחיו בדחוקות ובעזרה הדדית ביניהן. גידול ילדים וחינוכם בלי אבות. ואחרי שגברנו על נחשולי השנאה, על מוקשים וכיו"ב, באו מכשולי הטבע ומכשולים אחרים.

לעזוב מקום שבו הושקע רצון עז, להט חלוצי וסבל רב - לא היה קל. אך נחמתנו הייתה שיש ממשיכים".

חנה רבינוביץ (גבעת ברנר)

מכתב תודה מההנהגה הראשית (היו ימים... שימו לב לחתימה)

4.9.41- שולחת לנו ההנהגה הראשית של השומר הצעיר בארץ מכתב תודה על יחס הקיבוץ לקבוצת הנוער מהתנועה שעבדה אצלנו. המכתב מלא שבחים והערכה לקיבוצנו...

על החתום בשם ההנהגה: משה שמיר

גם נגבה מודה...

כמו כן מכתב תודה והערכה מקיבוץ נגבה על עזרתנו בזריעת השדות שלהם...

על חברות הנוער שלנו

אנו מצרפים כאן סקירת צדוק, לשעבר מדריך חברת הנוער "אלון" (עזב הקיבוץ) מהשנים 52-1956, השייכים בעצם לחלק השני לתולדות כפר מנחם, אך נותנים תמונה של חברות הנוער בקיבוץ, שרישומם לא היה בחלק הראשון מספיק:

"השנה 1952. גלי העלייה מארצות ערב ומזרח אירופה גוברים משנה לשנה. הארץ מלאה מחנות ומעברות. המדינה הצעירה מתקשה לקלוט מאות האלפים המתדפקים על שעריה ואשר היו מחוסרי כל. המצוקה רבה. עליית הנוער, המפעל החינוכי האדיר של הסוכנות היהודית, מותחת שריריה, מארגנת עשרות חברות נוער עולה לקליטה בקיבוצים, ומקלה בכך לאלפי בני נוער ראשית השתרשותם במולדת.

כך הגיעו 40 נערות ונערים בקיץ 1952 לכפר מנחם, בנוסף לשתי חברות נוער ותיקות שהקיבוץ כבר קלט מקודם. צעירים בני 14-15 שנותקו ממשפחותיהם, עזבו ביתם, ועברו לצורת חיים שהייתה זרה להם ומוזרה. היה זה קיבוץ גלויות של 10 ארצות (מרוקו, לוב, לבנון, תורכיה, תימן, עירק, פרס, רומניה, בולגריה, הונגרייה), וכמובן, חבלי ההתמזגות היו קשים. המדריכים, אברהם, צדוק והמטפלת מוסקה, קיבלו על עצמם משימה קשה, להקנות לבני נוער אלה הרגשה שהם רצויים, שהקיבוץ רוצה בהם ושמה לקלוט אותם, שהוא פותח בפניהם ביתו, מאפשר להם ליצור מסגרת חברתית ולימודית, בה ירגישו בטוב, יוכלו ללמוד, לעבוד, לבטא עצמם ולהתפתח לפי יכולתם, בתקווה שהקיבוץ ייהפך להם לבית שני. ידיה של מוסקה המטפלת היו מלאות עבודה. במסירות ודבקות הקנתה לבנות ולבנים הרגלי ניקיון והיגיינה. סיפר לי, לא מזמן, אחד החניכים, המתקרב לסיום העשור השישי לחייו: 'לא אשכח, כיצד מוסקה לוקחת אותי מתחת לברז במקלחת ושפשפה אותי מכף רגל ועד לראש, התביישתי מאד, אך לא הוצאתי הגה מפי'. במרוצת השנה הראשונה נפלו המחיצות, החבורה התגבשה, נכנסו למסלול תקין של לימודים ועבודה לשביעות רצונו המלאה של סדרן העבודה.

במסיבת הסיום, טרם צאתם כגרעין לקיבוץ 'גזית', אמר אחד החברים: 'הקיבוץ היה לנו לבית, בו בגרנו, רכשנו ידע, הרגלי עבודה, והחשוב אולי מכל, ביטחון עצמי. אנו יוצאים לדרך חדשה, מוכנים ובשלים לשירות בנה"ל'. מעטים מהם נשארו בקיבוץ, צה"ל זכה לשני קצינים בכירים. והיתר... בוודאי ובוודאי אזרחים מועילים למדינה".

צדוק מגל

שמות חברות הנוער שהיו בכפר מנחם

1950-49	גרעין "בבלי"
1950	קבוצת "זית"
1946	חברת הנוער הראשונה מפולין ורומניה
1949	חברת הנוער מבולגריה
1949	חברת "המבקיעים" מהונגרייה
1950	חברת ילדים "עמיר", "יסעור", מארצות שונות
1950	קבוצת "שלהבת" מפרס
1957-53	קבוצת "אלון" הנ"ל

הקדמה למכתביו של ישראל כרמון

בסיפור שלנו לתולדות כפר מנחם, בחלק הראשון, מסופר על מאסרו של ישראל כרמון, ע"י הבולשת הבריטית, בהיותו בגבעת ברנר, כמתגייס שלנו לפלמ"ח.

ישראל כתב מכתבים רבים מבית הסוהר שבירושלים. לא יכולנו לפרסם את המכתבים בספר. אך הנה ההקדמה ש"ההגנה" כתבה למכתבים הנ"ל.

"כותב המכתבים, ישראל ויינברג-כרמון, נולד בקנדה ועלה לארץ בשנת 1949 ממונטריאול עם 'קיבוץ אמריקה ב' – גרעין של השומר הצעיר – הישר אל קיבוץ כפר מנחם.

תחילתו של כפר מנחם בגרעין 'כרית' שהגיע מגרודנה שבפולין ב-1932. אל הגרעין הזה הצטרפו חברי גרעין 'אמריקה ב' וגרעין 'אלגביש' של השוה"צ מגרמניה (אחת מחברות גרעין 'אלגביש' הייתה דינה מצגר, לימים דינה ויינברג-כרמון).

הקיבוץ התגבש כשהוא מעתיק את מושבו פעמים אחדות (מרחביה, פתח-תקוה, הדר) עד עלותו על הקרקע ב-1940, במקום שנוסד תחילה כיישוב 'חומה ומגדל' ע"י גרעין מושבי שנטש את המקום.

ישראל התנדב לפלמ"ח שנה וחצי לאחר עלייתו ארצה והגיע למחנה האימונים בגבעת ברנר. פעולתו המבצעית הראשונה הייתה פעולת 'רכש' נשק ממחנה צבא בריטי ובעטייה נידון לשתיים עשרה שנות מאסר.

בתקופה זו, כשנדמה היה שהצבא הגרמני בצפון אפריקה מתקדם בפיקודו של רומל לעבר ארץ-ישראל, והאיום על הישוב היהודי בארץ נראה ממשי וקרוב, עשתה ה'הגנה' כל מאמץ להשיג נשק ותחמושת בכל דרך אפשרית.

פעולת ה'רכש' עמדה להתבצע ב-11 באוגוסט 1942. דוד זקס, חייל יהודי ישראלי בחיל האוויר המלכותי, שיחד נהג משאית צבאית, כדי שיעביר מספר ארגזי תחמושת ממחנה חיל האוויר לפרדס סמוך לקיבוץ גבעת ברנר ליד צומת ביל"ו. ישראל כרמון, דובר האנגלית, נועד לפגוש את נהג המשאית ולהובילו אל תוך הפרדס, שם המתינו למשאית שישה חברי פלמ"ח. המשאית הגיעה במועד, הוכנסה אל הפרדס, ומטענה פורק במהירות. בעת שישראל כרמון מסר לנהג את דמי השוחד, חלפה במקום מכונית שחורה שנראתה כשייכת לבולשת ביפו. ישראל הודיע לחבריו לנטוש הכל ולהסתלק במהירות לקיבוץ. בעוד הבחורים ממהרים להסוות את ארגזי התחמושת בענפים, הגיעה אל המקום מכונית הבולשת ומשאית עם בלשים מחופשים כנשים ערביות. עתה נזכר ישראל, כי בבואם אכן עמדה בצד הדרך מכונית, שלא עוררה את חשדם, כי ישבו בה 'פועליות ערביות'. בין הבלשים היה הקצין מורטון הידוע לגנאי (רצה מאוחר יותר את אברהם 'יאיר' שטרן בת"א).

שבעת חברי הפלמ"ח נתפסו ונידונו לתקופות מאסר שונות. דוד זקס המקשר נידון למאסר עולם, ישראל כרמון ויגאל מרגלית ל-12 שנות מאסר, נתן רובין, טוביה הודנסקי (הדני), משה קרופניק (צמח) ואורי שטיינברג (הראל) נידונו ל-7 ול-5 שנות מאסר.

כל השבעה ריצו את מאסרם בכלא המרכזי בירושלים. ישראל כרמון קיבל חנינה לרגל ניצחון בעלות הברית במאי 1945.

הכלא המרכזי שכן במגרש הרוסים בירושלים, ששימש בתקופת המנדט (1918-1948) מרכז השלטון הבריטי בא"י. הרוסים בנו כאן במשך המחצית השנייה של המאה ה-19 - אכסניות, בית חולים וכנסיה, כדי לשרת את אלפי הצליינים שהגיעו מרוסיה. את אכסניית הנשים הסבו הבריטים לבית הכלא המרכזי. בשנות ה-20 הגיעו מספר האסירים לכ-250, ובשנות השלושים והארבעים הצטרפו אל האסירים הפלייזים מאות לוחמי חופש מ-3- המחותרות, הגנה, אצ"ל ולח"י, ומספר האסירים הגיע בסוף תקופת המנדט לכ-750. בשנות הארבעים הופרדו האסירים הערביים מהיהודיים.

החיים בכלא התנהלו עפ"י כללים ונהלים קפדניים. סדר היום כלל ספירת אסירים, ניקוי חדרים, טיול יומי בחצר ועבודה בבתי המלאכה של בית הסוהר. לאחר סיום העבודה וספירה נוספת של האסירים, הוכנסו כולם לתאים ולא הורשו לצאת מהם עד למחרת בבוקר. הסגל כלל את מנהל בית הסוהר הבריטי וצוות של סוהרים בריטים, ערבים ויהודים. האסירים זכו לביקור בני משפחתם וחברים פעם בחודשיים. עיתונים היו אסורים, והמכתבים צונזרו. בכל זאת הצליחו אסירים ליצור קשר עם החוץ, להבריח מכתבים ועיתונים פנימה והחוצה, והכל נעשה בחשאי תוך הקפדה על כתיבת דברים באופן שלא יסגיר אם יתגלה.

אנשי המחותרות שריצו פה תקופות מאסר, הביאו עימם את מחלוקותיהם ויריבויותיהם מבחוץ - ה'הגנה' לעומת ה'פורשים' - האצ"ל והלח"י, או האצ"ל לעומת הלח"י. אך בשעת הצורך ידעו ללכד שורות, כמו לקראת הקטטה הגדולה, שבה הותקפו אסירים יהודים ע"י אסירים ערבים.

בית הסוהר פונה מהאסירים עם תום המנדט. היום, לאחר שהכלא שוחזר ושופץ, הוא מהווה את 'מוזיאון אסירי המחותרות' של משרד הביטחון. במקום ניתן לראות את חדרי האסירים, בתי המלאכה, חדרי הצינוק, חדר הגרדום ומספר תצוגות מעניינות.